

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

**FRANJEVAČKI SAMOSTAN I CRKVA SVETOG PETRA
APOSTOLA U CERNIKU**

Gabrijela Baričić

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

**FRANJEVAČKI SAMOSTAN I CRKVA SVETOG PETRA
APOSTOLA U CERNIKU**

Gabrijela Baričić

Mentori: dr. sc. Danko Šourek, docent

dr. sc. Dubravka Botica, izv. prof.

Zagreb, 2017.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

FRANJEVAČKI SAMOSTAN I CRKVA SVETOG PETRA APOSTOLA U CERNIKU

Franciscan monastery and the church of St. Peter the Apostle in Cernik

Gabrijela Baričić

SAŽETAK:

U radu se monografski istražuje franjevački samostan i crkva sv. Petra apostola u Cerniku nastala u baroknom razdoblju nakon odlaska Osmanlija iz Slavonije. Franjevački samostan građen je od 1728. godine do 1768. godine, a crkva sv. Petra apostola nastala je između 1736. godine i 1744. godine. Arhitektonskim oblikovanjem, tlocrtno-prostornom organizacijom i dekorativnim elementima franjevački samostan uklapa se u tipičnu franjevačku samostansku gradnju. Samostansku crkvu odlikuje jednobrodni, dvoranski prostor dubokog svetišta i križnih svodnih polja. U kontekstu barokne sakralne arhitekture kontinentalne Hrvatske cernička crkva ističe se po raščlambi bočnih zidova plitkim bočnim kapelama između zidanih polustupaca i kulisnim pročeljem na kojem je zapažen portal *borrominijevskih* formi te trolisno razgibana atika. Barokna cernička oprema nastala je u zadnjoj fazi gradnje crkve, oko sredine XVIII. stoljeća. Nekadašnji glavni oltar, propovjedaonica i dva bočna oltara utvrđeno su donacija zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga i djelo su njegove drvorezbarske radionice. Kvalitetom se ističu skulpture ugarskih svetaca s glavnog oltara, bočni oltari sv. Franje i sv. Križa i skulpture pročelja. Oltarne pale zapažene su kvalitete, ali nepoznatih majstora nastale u istom periodu kada i drveni oltari. Barokna altaristika povezuje se s umjetnicima koji su djelovali na području Zagrebačke biskupije pod utjecajem koruskih i štajerskih radionica.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 108 stranica, 48 slika. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: altaristika, arhitektura, Cernik, franjevački samostan, Juraj Branjug, Miho Pavunović

Mentori: dr. sc. Danko Šourek, docent; dr. sc. Dubravka Botica, izv. prof., Filozofski fakultet

Ocjenjivači: Ime i prezime, titula, ustanova

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Gabrijela Baričić, diplomantica na Istraživačkom smjeru, modul Umjetnost renesanse i baroka diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom "Franjevački samostan i crkva svetog Petra apostola u Cerniku" rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene ilterature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 30. lipnja 2017.

ZAHVALE

U istraživanju i oblikovanju ovog diplomskog rada pomogli su mi moji mentori, profesor Danko Šourek, koji je uvijek imao vremena za moja brojna pitanja i na svako pitanje davao opširne sugestije, i profesorica Dubravka Botica, koja je odvojila vrijeme za korekcije i nadopune poglavlja o arhitekturi. Vrlo susretljivo su me primili u Konzervatorskom odjelu u Slavonskom Brodu gdje su ponudili sav materijal koji su imali o Cerniku. Kao svakom domaćinu, zahvaljujem se cerničkom župniku i franjevcu Josipu Vukoji koji je odvojio vrijeme za pokazivanje crkve i vrijednih samostanskih zbirki.

Konačno, diplomski rad je uspješno priveden kraju uz svesrdnu i snažnu podršku roditelja i braće, rodbine, svih veselih prijatelja i Josipa.

„Samo je u Bogu mir, dušo moja,

samo je u njemu spasenje.

Samo on je moja hrid i spasenje,

utvrda moja: neću se pokolebati.

Samo je u Bogu mir, dušo moja,

samo je u njemu nada moja.

Samo on je moja hrid i spasenje,

utvrda moja: neću se pokolebati.

U Boga je spasenje moje i slava;

Bog mi je hridina silna, utočište.

U nj se, narode, uzdaj u svako doba;

pred njim srce izlijevajte:

Bog je naše utočište!“ (Ps, 62)

SADRŽAJ

1. UVOD.....	8
2. CERNIK U VREMENU I PROSTORU – OSVRT NA XVIII. STOLJEĆE	10
3. FRANJEVCI U CERNIKU.....	12
3. 1. PRISUTNOST FRANJEVACA U CERNIČKOM KRAJU U PREDOSMANSKO DOBA	12
3. 2. DJELOVANJE FRANJEVACA U OSMANSKO DOBA	12
3. 3. PRVI OBLIK REZIDENCIJALNOSTI CERNIČKIH FRANJEVACA – O DRVENOJ REZIDENCIJI NA PRIJELAZU STOLJEĆA.....	13
4. FRANJEVAČKI SAMOSTAN U CERNIKU	15
4. 1. POVIJEST GRADNJE SAMOSTANA I O ULOZI FRA MIHOVILA PAVUNOVIĆA.....	15
4. 2. ANALIZA ARHITEKTURE CERNIČKOG SAMOSTANA.....	20
4. 3. PROMJENE NA CERNIČKOM SAMOSTANU DO DANAŠNJEG VREMENA	26
4. 4. CERNIČKI SAMOSTAN U KONTEKSTU FRANJEVAČKE ARHITEKTURE KONTINENTALNE HRVATSKE	27
5. CRKVA SVETOG PETRA APOSTOLA U CERNIKU.....	30
5. 1. STARA DRVENA CRKVA (SV. PETRA I PAVLA?)	30
5. 2. POVIJEST GRADNJE NOVE CRKVE SV. PETRA APOSTOLA	32
5. 3. ANALIZA CRKVE SV. PETRA APOSTOLA U CERNIKU	41
5. 4. PROMJENE U CRKVENOM PROSTORU U XIX. STOLJEĆU	46
5. 5. ARHITEKTURA CRKVE SV. PETRA APOSTOLA U KONTEKSTU FRANJEVAČKE ARHITEKTURE KONTINENTALNE HRVATSKE	48
6. BAROKNA OPREMA CRKVE SV. PETRA APOSTOLA U CERNIKU	52
6. 1. GLAVNI OLTAR SVETOG PETRA.....	52
6. 2. PROPOVJEDAONICA.....	63
6. 3. BOČNI OLTARI	66

6. 3. 1. OLTARI BEZGREŠNOG ZAČEĆA I SV. ANTUNA PADOVANSKOG (NEKADA SV. ROKA).....	66
6. 3. 2. OLTARI SV. KRIŽA I SV. FRANJE ASIŠKOG	76
6. 3. 3. O DVA UKLONJENA OLTARA (SV. ANTUNA I SV. MARIJE MAGDALENE).....	83
6. 4. SKULPTURE PROČELJA	89
6. 5. OPREMA CRKVE U KONTEKSTU BAROKNE ALTARISTIKE KONTINENTALNE HRVATSKE U XVIII. STOLJEĆU	92
7. ZAKLJUČAK.....	96
8. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA	98
9. BIBLIOGRAFIJA.....	102
9. 1. IZVORI	102
9. 2. LITERATURA	102

1. UVOD

Osamnaesto stoljeće u kontinentalnoj Hrvatskoj obilježeno je oporavkom i obnovom u političkom, gospodarskom, društvenom i povijesnoumjetničkom smislu. U širenju kršćanstva i obnovi vjerskog života nakon odlaska Osmanlija iz Slavonije važnu ulogu imao je franjevački samostan u Cerniku, nedaleko Nove Gradiške. Ukorijenjenost franjevaca u cerničkom kraju kao i pastoralna briga za brojno slavonsko, katoličko stanovništvo od rijeke Save do požeške kotline utjecala su na složenost i bogatstvo samostanskog sklopa s crkvom. U tipičnoj tradiciji, s ranijim slojem drvene rezidencije i crkve, nastaje tijekom XVIII. stoljeća višekrilni samostan i upečatljiva barokna crkva. U fokusu istraživanja ovog diplomskog rada je povijesnoumjetnička obrada baroknog samostana i crkve svetog Petra apostola, od početnih koraka u izgradnji do današnjeg stanja.

Početna poglavlja predstavljaju povijesnu i kulturnu kontekstualizaciju naselja Cernik u stoljeću nakon Velikog bečkog rata (1683.-1699.) i franjevačkog reda kao nositelja umjetničkih i religijskih pomaka u ovom kraju. U istraživačkom pogledu oslonac u pisanju je cernički franjevac Julije Jančula (1913.-1998.) koji daje opširni pregled cerničke prošlosti.¹ Povijest prisutnosti franjevaca i njihovog djelovanja u Cerniku utvrdio je isti autor u zapaženoj monografiji *Franjevci u Cerniku* gdje je analizirao izvore iz neobjavljene samostanske kronike (*Protocollum Rerum Memorabilium Conventus Cernekensis*) i Arhiva franjevačkog samostana u Cerniku te kanonske vizitacije iz Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu.² Jančulini vrijedni podatci i prijevodi s latinskog jezika pomažu u detaljnom pregledu nastanka, oblikovanja i usavršavanja samostana i crkve tijekom XVIII. stoljeća. Diplomski rad formira se oko tri cjeline: samostan, barokna crkva sv. Petra apostola i barokna crkvena oprema. Poglavlja o arhitekturi samostana i barokne crkve strukturirana su u smislenom redosljedu. S obzirom na to da su se sakralni objekti gradili etapno i uz brojne prekide, prva potpoglavlja vezana su uz povijest gradnje i neke osnovne vremenske odrednice te ličnosti koje su se istakle tijekom gradnje. Za cernički samostan posebno mjesto pridaje se fra Mihovilu Pavunoviću (Miho Pavunović, Mihael Paunović). Potom slijede opširne analize današnjeg izgleda arhitekture, prema tlocrtnoj dispoziciji, elevaciji, svođenju, arhitektonskoj plastici i vanjskom pročelnom uređenju. Tijekom vremena arhitektura samostana i crkve doživjela je određene promjene što je tema novog potpoglavlja koje ima svrhu istaknuti prvotna rješenja koja su prethodila kasnijim izmjenama i današnjem stanju. Nakon detaljne

¹ Vidi u: Julije Jančula, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, Cernik: Julije Jančula, 1980.

² Usp. Julije Jančula, *Franjevci u Cerniku*, Nova Gradiška: Acra, 2011. [Slavonska Požega: Julije Jančula, 1980.].

analize moguća je usporedba i kontekstualizacija s arhitekturom srodnog tipa unutar franjevačkog reda, ali i u korpusu arhitekture kontinentalne Hrvatske. Za istraživanje arhitekture samostana i crkve svakako su značajne Kanonske vizitacije Zagrebačke biskupije tijekom stoljeća izgradnje te samostanska kronika iz Cernika pri čemu se opet ističe autor Julije Jančula, ali i neki drugi autori (Anđela Horvat, Katarina Horvat-Levaj, Marija Mirković) koji su pridonijeli valorizaciji arhitekture cerničkog samostana. U uvodu je ipak važno istaknuti istražne konzervatorske radove koje je obavio Konzervatorski odjel u Slavanskom Brodu 2011. godine čime su egzaktnim postupcima (sondiranje) utvrđene faze gradnje. Zasebna cjelina istraživanja je barokna oprema crkve sv. Petra apostola, razvrstana po sadržaju, ikonografskoj ideji, raslojena po kvaliteti i naručiteljima. U crkvi su baroknu opremu predstavljali izvorni ansambl glavnog oltara, propovjedaonica i šest bočnih oltara te skulpture s pročelja crkve. S vremenom se oprema na pojedinim dijelovima izmijenila (poput glavnog oltara), ali u općem pogledu crkva odražava barokni ugođaj prostora i opreme. Pod utjecajem detaljnih opisa iz samostanske kronike i kanonskih vizitacija, istraživanje diplomskog rada objedinjuje sve glavne karakteristike skulpture i slikarstva, a posebnu pažnju posvećuje istaknutom donatoru cerničke crkve. Na propovjedaonici stoji skulptorski obrađen grb zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga koji svjedoči o zapaženoj narudžbi Zagrebačke biskupije u slavanskom kraju. Također, bitnu stavku u opremanju crkve predstavljaju franjevci koji svojim naukom, pastoralnim radom i pobožnošću utječu na izgled specifičnog baroknog prostora. Uz izvornu građu, važan oslonac u istraživanju čine znanstveni radovi Doris Baričević, Marije Mirković i Mirjane Repanić-Braun.³ Putem detaljne analize skulptorskog i slikarskog rada, povijesnih podataka i formalno-stilskih karakteristika uspoređuje se cernička barokna oprema sa srodnim primjerima u baroknoj altaristici kontinentalne Hrvatske u XVIII. stoljeću.

Konačno, diplomski rad ima svrhu povijesnoumjetnički obraditi cjelokupni kompleks franjevačkog samostana i crkve sv. Petra apostola u Cerniku. Imajući u vidu očuvanost cerničke arhitekture samostana, crkve i unutrašnje opreme te relativno slabe istraženosti, moguća su daljnja istraživanja, valorizacija i kontekstualizacija ovog spomenika.

³ Vidi: Doris Baričević, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2008.; Marija Mirković, „Barokna oprema cerničke franjevačke crkve i poruka njezinog likovnog sadržaja,“ u: *Sedam stoljeća Cernika*, ur. Tomislav Gjurić, Zagreb: Hrvatsko društvo folklorista, Nakladna kuća „Dr. Feletar“, 1994.a; Mirjana Repanić-Braun, *Barokno slikarstvo u Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2004.

2. CERNIK U VREMENU I PROSTORU – OSVRT NA XVIII. STOLJEĆE

Naselje Cernik nalazi se sjeverno od Nove Gradiške, na padinama Psunja, u današnjoj Brodsko-posavskoj županiji. Prvi povijesni spomen Cernika potječe iz 1255. godine kada se naselje nazivalo *Chernik Campus*.⁴ Učestaliji spomen Cernika povezuje se uz prisutnost plemićke obitelji Dessewffy zvani Cernički kojima je Cernik bio posjed i utvrda od druge polovice XIV. stoljeća.⁵ U prvoj polovici XVI. stoljeća Cernik pada pod osmansku vlast tijekom osvajanja područja između Save, Drave i Dunava 1536. godine. Od vremena osvajanja naselja, Cernik se nastavio gospodarski i društveno razvijati. Naselje je potkraj XVI. stoljeća u Pakračkom sandžaku smješteno u kategoriju nahije koja se relativno brzo razvijala i rasla po broju stanovništva.⁶ Cernik je prvi put oslobođen od osmanske vlasti 1687. godine, a konačno 1691. godine da bi u međuvremenu 1688. godine strateški istaknuto naselje Cernik bilo spaljeno i razoreno kako ne bi došlo u neprijateljske ruke. Stanovništvo je tada preseljeno u Požegu po nalogu general Aenea Caprara.⁷ Po završetku Velikog bečkog rata (1683. – 1699.) i sklapanja mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, naselje se počelo obnavljati i nanovo izgrađivati. Početkom XVIII. stoljeća napušteno cerničko vlastelinstvo došlo je po vojnim zaslugama u posjed obitelji Petraš, odnosno osječkog generala i krajiškog pukovnika Maksimilijana Petraša.⁸ U teritorijalno-administrativnom smislu naseljem je upravljala Dvorska komora u Beču do perioda formiranja Požeške županije i Vojne krajine (1945. godine) kada je Cernik ušao u županijski sastav. Prva polovica XVIII. stoljeća u Slavoniji bila je prožeta čestim ratnim sukobima Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Sve ratne nedaće, usporena obnova i težak svakodnevni život nisu zaobišle cernički kraj. Ipak, vojna uprava nije dugo potrajala pa se Cernik mogao bolje razvijati u županijskom sastavu. Nakon Petraša vlasnici su od 1753. godine Markovići, odnosno potpukovnika Marko Marković i njegov sin Stjepan koji je temeljito obnovio barokni dvorac i perivoj u Cerniku. Vlasnici cerničkog vlastelinstva bili su tijekom XIX. stoljeća i Franjo Colloredo-Mannsfeld, Josip Bombelles te od 1917. godine obitelj Kulmer. Grof Aleksandar Kulmer vodio je cerničko vlastelinstvo do nacionalizacije 1946. godine. U pogledu na XVIII. stoljeće Cernik je doživio značajne povijesne promjene koje su ga s jedne strane odmakle od vojne jurisdikcije i vojnokrajiške organizacije, a s druge strane, stavljen je u nepovoljni položaj na periferiji

⁴ Usp. Proleksis enciklopedija: <http://proleksis.lzmk.hr/14918/> [21. lipnja 2017.]

⁵ Usp. Borislav Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih u kasnom srednjem vijeku“, u: *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 1 (2012.), str. 107 – 130.

⁶ Usp. Selçuk Ural, „Pakrački sandžak u drugoj polovici 16. stoljeća“, u: *Scrinia slavonica* 11 (2011.), str. 61 – 78; Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 80.

⁷ Usp. Hrvatska enciklopedija: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11295> [21. lipnja 2017.]

⁸ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 147.

Požeške županije. Kao poveznica povijesne postojanosti naselja i stanovništva od srednjeg vijeka, preko osmanskog razdoblja do habsburške uprave određeni su franjevački redovnici.

3. FRANJEVCI U CERNIKU

3. 1. PRISUTNOST FRANJEVACA U CERNIČKOM KRAJU U PREDOSMANSKO DOBA

Prostor Slavonije u XVIII. stoljeću prošao je kroz proces katoličke obnove, a u nekim dijelovima i potpune rekatolicizacije. Tako je Katolička Crkva prožela vjerski život stanovnika cijele Slavonije. Franjevački redovnici bili su dio vjerskog života Slavonije tijekom prisutnosti Osmanskog Carstva i u Habsburškoj Monarhiji, a prema nekim izvorima (Jančula, 1980.), djelovali su na području Cernika i prije osmanskog osvajanja. Sigurno je da su franjevci na području novogradiške Posavine imali samostane u Kobašu i Dvorišću kod Bijeke Stijene koji su napušteni i opustošeni nakon pada pod Osmanlije, ali nije povijesno utvrđeno je li postojao franjevački samostan u Cerniku. Julije Jančula (1980.) temelji svoju pretpostavku na dva podatka: dokument iz 1520. godine kojim se plemićkom rodu Dessewffy Cernički daje pravo održavanja sajma na dan sv. Franje i podatak o »staroj ruševini« zapisan u kanonsku vizitaciju iz 1730. godine.⁹ Godine 1520. kralj Ludovik II. Jagelović (ugarsko-hrvatski kralj 1516. – 1526.) kraljevskom je ispravom Franji Dessewffy Cernički i vlastelinstvu u Cerniku izdao sajmena prava i odredio održavanje slobodnog godišnjeg sajma na dan sv. Franje što je služilo kao gospodarski poticaj.¹⁰ Julije Jančula (1980.) protumačio je održavanje sajma na dan utemeljitelja franjevačkog reda kao potvrdu pretpostavke da je u središtu naselja »morao biti nekakav samostan i crkva gdje su franjevci dijelili oprost.«¹¹ Uz to, Jančula je predložio podatak iz kanonske vizitacije Jurja Dumbovića, zagrebačkog kanonika, iz 1730. godine gdje se spominje da na putu prema kapeli sv. Leonarda izvan Cernika stoje stare ruševine, temelji nekog samostana i tragovi grobova. U vizitaciji piše: »Item rudera quaedam penes viam ducentem ad s. Leonardum in Colle prope supra Czernik, ubi fundamenta certi conuentus & vestigia sepulturam extant & ubi actu crucis 3. erectae manent, nimirum in medio Crucifixis, ad unam partem s. Rochi, ad aliam s. Sebastiani.«¹² Stoga, cernički vjernici poznavali su franjevce bez obzira na to jesu li oni djelovali u samom naselju Cernik ili iz samostana u Kobašu i Dvorišću. Ako i jest postojao samostan u Cerniku, onda je on uništen tijekom osmanskog osvajanja Slavonije 1536. godine.

⁹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 19.

¹⁰ Usp. Borislav Grgin, *nav. dj.*, 2012., str. 121.

¹¹ Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 20.

¹² Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje: NAZ). Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1730.], str. 25; Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 22.

3. 2. DJELOVANJE FRANJEVACA U OSMANSKO DOBA

Nemirno razdoblje osmanske vlasti odredilo je djelovanje franjevaca među cerničkim stanovništvom, ali u smanjenom opsegu i bez mogućnosti poboljšanja vjerskog, katoličkog života. Ključni oslonac za vjernički život tijekom osmanske vladavine bio je samostan u Velikoj, jedina do kraja sačuvana katolička bogomolja u Slavoniji. Franjevci se u Cerniku u pisanim izvornim dokumentima mogu pratiti od 1623. godine kada je cernička župa bila jedna od devet župa veličkog samostana upisana u izvještaj Marijana Pavlovića. Nalazila se najzapadnije i bila je vrlo aktivna. Unutar naselja Cernik franjevci nisu imali sakralni objekt nego su se okupljali na otvorenom izvan Cernika.¹³ Prisutnost je bila dušobrižničke naravi, a djelovali su misionarski po novogradiškoj i cerničkoj okolini. Okupljali su katolike i obavljali župničku službu te s vremenom povećavali broj vjernika. Vjerske dužnosti su im bile otežane (od primanja sakramenata do obavljanja liturgije) pa je vjerski život u institucionalnom smislu bio loše organiziran.¹⁴ Za cerničke franjevce veže se neugodna priča oko čašćenja »svete lip« kraj koje su se vjernici okupljali tijekom osmanskog razdoblja. Priča je potaknuta vizitacijom don Antonija Velislavija i don Ignatija Alegrettija 1629./1630. godine u krajeve Slavonije i Baranje kako bi provjeravali stanje crkve pod osmanskom vlašću. Izvještaj vizitatora iskazivao je veliko nezadovoljstvo načinom služenja mise, liturgijskim običajima i narodnim vjerovanjima, posebice za cerničke franjevce.¹⁵ Julije Jančula (1980.) smatra da su se cernički franjevci organizirali kako su im prilike dopustile, a da se pobožnost manifestirala okupljanjem oko stabla lipa.¹⁶ Naposljetku je mjesto »svete lip« preuzela kapela sv. Leonarda u Cerniku. U drugoj polovici XVII. stoljeća prilike su bile pogodnije što potvrđuje postojanje kapele i hospicija franjevačkog reda u Cerniku gdje borave dva svećenika. Povijesni podatak potječe iz izvještaja fra Petra Nikolića iz 1660. godine gdje je navedeno: »In pago Cernik et in tota illa parochia est una sola ecclesia sub nomine sancti Nicolai antiqua ex lapidibus cum suo ornatu necessariis rebus. Sunt etiam aliae ecclesiae, sed diruptae, et celebratur apud unam, quae est sancto Martini dedicata, et sancto Joanni altera, at in ipso Cernik est solum capella parva, ubi duo nostri fratres sacerdotes manent; nomine pater Bernardinus de Imota et pater Georgius, et est hospicium parvum nostri ordinis.«¹⁷ Prema

¹³ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 40 – 41.

¹⁴ Usp. Josip Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970., str. 177.

¹⁵ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 45.

¹⁶ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 45.

¹⁷ Usp. Eusebius Fermendžin, *Acta Bosnae. Potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Clavorum meridionalium, 1892., str. 494. Usp. Josip Buturac, „Župe arhidakonata Since u XVIII. vijeku“, u: *Croatia sacra. Arkiv za crkvenu povijest Hrvata*, godina 1, Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare, 1931., str. 223.

izvještaju fra Petra Nikolića, za cerničke vjernike misa se služila u najbližoj crkvi sv. Nikole u Zapolju, uz još dvije pomoćne crkve, a župne službe obavljali su franjevci provincije Bosne Srebrene. Širenje utjecaja cerničkih franjevaca nastupilo je odlaskom Osmanlija s tih područja.

3. 3. PRVI OBLIK REZIDENCIJALNOSTI CERNIČKIH FRANJEVACA – O DRVENOJ REZIDENCIJI NA PRIJELAZU STOLJEĆA

U oslobođenom dijelu Slavonije, franjevačka provincija Bosna Srebrna organizirala je rezidencije u Iloku, Somboru, Petrovaradinu, Gradiški, Slavonskom Brodu uz postojeće konvente u Velikoj, Našicama i Budimu.¹⁸ Prva franjevačka rezidencija u Cerniku spominje se 1693. godine pod imenom sv. Leonarda, a 1694. godine nazvana je rezidencija sv. Leonarda i sv. Nikole.¹⁹ To znači da su se cernički franjevci nakon odlaska Osmanlija preselili u središte naselja Cernik, zauzeli određeno područje i počeli se širiti. U izvorima nije poznato čije su područje zauzeli, ali praksa je pretpostavljala neki napušteni osmanski sakralni objekt uz potok. O počecima trajnog naseljavanja franjevaca u Cernik nema pouzdanih podataka. Jasno je da su na prijelazu iz XVII. u XVIII. stoljeće franjevci boravili u jednostavnoj rezidenciji (kući) iz koje su mogli pastoralno djelovati. Rezidencija je bila privremeno drveno zdanje smješteno vjerojatno na mjestu današnjeg sjevernog dijela istočnog krila. Moguća lokacija drvene rezidencije, u kojoj je boravilo 7 franjevaca svećenika i možda braća pomoćnici i učenici, iščitava se iz položaja crkve opisane u kanonskoj vizitaciji Jurja Dumbovića iz 1730. godine.²⁰ S obzirom na to da je crkva bila nepravilno orijentirana prema sjeveru, a s istočne strane se nalazila sakristija, redovnička kuća morala je onda biti negdje na mjestu današnjeg istočnog krila samostana kako bi se zadržala komunikacija iz rezidencije u crkvu, putem sakristije. Drvena i stara rezidencija nije srušena do početka gradnje današnjeg istočnog krila franjevačkog samostana 1753. godine.

¹⁸ Usp. Franjo Emanuel Hoško, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000., str. 34.

¹⁹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 47.

²⁰ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1730.], str. 19.

4. FRANJEVAČKI SAMOSTAN U CERNIKU

4. 1. POVIJEST GRADNJE SAMOSTANA I O ULOZI FRA MIHOVILA PAVUNOVIĆA

Slika 1 - Crkva sv. Petra apostola u Cerniku na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće

Drvena rezidencija bila je za cerničke franjevce samo privremeno rješenje što je kod franjevaca provincije Bosne Srebrene nakon Velikog bečkog rata (1683.-1699.) i odlaska Osmanlija iz Slavonije sasvim uobičajena pojava. Drvene gradnje zamijenjene su novim, zidanim samostanima u Slavonskom Brodu, Virovitici, Čuntiću, a u isto vrijeme grade se osječki, iločki, vukovarski, šarengradski te požeški samostan.²¹ Do promjene u zidane gradnje dolazi zbog potrebe franjevaca za čvrstom arhitekturom u nestabilnom periodu ratova protiv Osmanlija, ali i zbog boljih društvenih i ekonomskih prilika nakon oslobođenja od osmanske vlasti. Uz to zidani samostani odraz su administrativne promjene rezidencije u viši stupanj redovničkog uređenja, u samostansku jedinicu. U prvoj polovici XVIII. stoljeća cernički franjevci vodili su pastoralnu djelatnost iz rezidencije po svom kraju. Župa je obuhvaćala mjesta: Cernik, Rešetari, Adžamovci, Drežnik, Dubočac, Tisovac, Oštri Vrh, Paklenik, Petrović Selo, Laze, Vrbje, Godinjak, Bodovljaci, Sičice, Ljupina, Selo Prvča, Dragalić, Šagovina, Giletinci, Podvrško, Opatovac, Banićevac, Baćindol te Bogićevci.²² U pastoralnom pogledu su cernička rezidencija i franjevačko bratstvo bili podložni samostanu u Velikoj, a u administrativnom smislu vizitacije je na području cerničke župe obavljala Zagrebačka

²¹ Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Barokna franjevačka arhitektura provincija sv. Ladislava i sv. Ivana Kapistrana,“ u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 212.

²² NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetače [1730.], str. 26; Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 118.

biskupija.²³ Značajnu podršku za podizanje samostana dala je Provincija Bosna Srebrena kada je uzdigla cerničku rezidenciju u status samostana (slika 1). Od godine 1726. cernička rezidencija nije podložna veličkom samostanu pa Emanuel Hoško (1994.) smatra da je te godine na saboru svih samostanskih starješina u Našicama Cernik naslovljen samostanom.²⁴ Za razliku od Hoška, Julije Jančula (1980.) navodi da je cernička rezidencija postala samostanom na međukapitolskom sastanku u Sinju 20. svibnja 1730. godine. Jančula podatak crpi iz kanonske vizitacije Jurja (Đure) Dumbovića iz 1730. godine gdje stoji: »De curia parochiali. Curia parochialis in hoc loco nulla est, sed Patrum O. S. Francisci Minorum provinciae Bosnae Argentinae residentia quae recentissime in nuperima congregatione Szinyenski per decretum Capituli Generalis Mediolani celebrati anno proxime praeterlapso declarata est pro conventu formali cuius praesidens abhinc nomen gvardiani et titulum habiturus est.«²⁵ Ključna ličnost nastanka i gradnje cerničkog samostana je predstojnik samostanske jedinice pater Miho Pavunović (*Michael Pavunovich*, ?, oko 1690. – Cernik, † 1751.).²⁶ Miho Pavunović zaslužan je za gradnju južnog i djelomično zapadnog krila samostana te gradnju i opremanje barokne cerničke crkve. Ipak, ideju za gradnju samostana dao je stari provincijal, pater Andrija Ivanagić Kutjevcin (Kutjevo, oko 1675. – Cernik, 1929.), generalni vikar zagrebačkog biskupa u Slavoniji do 1729. godine.²⁷ Prvi korak u podizanju samostanske kuće bio je poticanje lokalne vjerske zajednice i cerničkog vlastelina Maksimilijana Petraša na donacije. Početne materijalne troškove osigurao je pater Pavunović tako što je otkupio od dva sumještanina potkućnice te sakupio 40000 komada opeke i 800 forinti.²⁸ Udovica baruna Maksimilijana Petraša, barunica Maria Ana Petraš (*Maria Anna Baronessa de Petras*, kći generala Johanna Stephana von Beckersa) poklonila je dio zemljišta

²³ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 75.

²⁴ Usp. Emanuel Hoško, „Miho Pavunović i organizacija pastoralnog djelovanja u zapadnoj Slavoniji tijekom prve polovice 18. stoljeća“, u: *Sedam stoljeća Cernika*, ur. Tomislav Gjurić, Zagreb: Hrvatsko društvo folklorista, Nakladna kuća „Dr. Feletar“, 1994., str. 114.

²⁵ Prijevod: „O župnom dvoru. U ovom mjestu nema župnog dvora, nego rezidencija otaca franjevaca provincije Bosne Srebrene koja je u najnovije vrijeme (prije nekoliko dana) na sinjskom sastanku, prema dekretu generalnog kapitula održanog prošle godine u Milanu, proglašena pravim samostanom i njezin će predstojnik odsada imati ime i naslov — gvardijan.“ Prijevod prema: Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 113.

²⁶ Julije Jančula naziva Mihovila Pavunovića Mihajlom Paunovićem. Ime predstojnika samostana pisano je prema: Emanuel Hoško, *nav. dj.*, 1994., str. 113 – 117; Usp. Emanuel Hoško, „Mijo Pavunović“, u: *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, ur. Franjo Emanuel Hoško, Pejo Čošković, Vicko Kapitanović, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, 2010., str. 437.

²⁷ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 97; Emanuel Hoško, *nav. dj.*, 1994., str. 114; *Elaborat istražnih konzervatorskih radova – Franjevački samostan u Cerniku. Južno i zapadno pročelje samostana*, Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, 2011., str. 6; Emanuel Hoško, „Andrija Ivanagić“, u: *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, ur. Franjo Emanuel Hoško, Pejo Čošković, Vicko Kapitanović, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, 2010., str. 243.

²⁸ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 100.

za proširenje samostanskog prostora i materijal za gradnju samostana.²⁹ Barunica Petraš spominje se još samo tijekom opremanja prve, drvene crkve u Cerniku te poslije toga više nema govora o utjecaju Petraševih na gradnju samostana i opremanje crkve.³⁰ Obitelj Petraš imala je u svom posjedu cerničko vlastelinstvo od početka XVIII. stoljeća pa sve do 1753. godine kada ga predaju u ruke pukovniku Marku Markoviću.³¹

Temeljni kamen za prvo krilo samostana (južno krilo) postavio je 1728. godine pater Andrija Ivanagić Kutjevčanin. Na ugaonom kamenu bio je uklesan natpis: »Excellentissima Maria Ana Baronessa de Petras Eiusque filio Josepho lapis primus ponitur pro Conventu Reverendis Patribus Franciscanis Bosnae Argentinae – Praeside Andrea a Cuttjeva – quem benedixit A.R.P. Nicolaus O.S.F. Super. Resid. Possegiensis – anno 1728.«³² U kanonskoj vizitaciji Jurja Dumbovića iz 1730. godine dolazi podatak da je za vrijeme Pavunovićeve prethodnika patra Nikole Sokolića samostan podignut do prvog kata: »[...] qui actu ex fundamentis ex muro erigitur, iamque pervenit usque primam contignationem [...]«³³ Gradnja južnog krila samostana odvijala se dosta sporo pa se za problem gradnje založio pater Pavunović nakon što je nanovo imenovan gvardijanom (1730. – 1732.). Do 1735. godine završeno je južno krilo samostana koje je dalo model izgledu klaustura te rasporedu prostorija na prvom katu. Nastavak gradnje ostatka samostana zaustavljeno je zbog gradnje i opremanja današnje crkve sv. Petra. Razlog tomu predstavlja postojanje drvene crkve na mjestu današnjeg zapadnog krila i drvene rezidencije na mjestu današnjeg istočnog krila samostana.³⁴ Prema tome, da se mogla nastaviti gradnja samostana, postojala je potreba izgradnje nove, zidane crkve. U kanonskoj vizitaciji iz 1746. godine navodi se podatak da u Cerniku nema župnog dvora, ali se gradi samostan čije je jedno krilo završeno.³⁵

U prvoj polovici XVIII. stoljeća na prostoru Slavonije izrastaju brojni franjevački samostani pod vodstvom franjevacu Provincije Bosne Srebrene. S obzirom na to da se franjevački samostani izgrađuju većinom od milostinje i blagih donacija (rijetko donatorstvom plemstva i svećenstva), u prvom valu gradnje nastaju jednokriline građevine

²⁹ Usp. Anđela Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: Anđela Horvat, Kruno Prijatelj, Radmila Matejčić, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 103.

³⁰ U kanonskoj vizitaciji iz 1730. govori se da je barunica Petraš izradila zavjetnu haljinu za kip Blažene Djevice Marije: „Datur etiam in medio huius arae BVM gratiosa Jesulum in manibus tenes in una capsula cum portula vitrea vestita et ornata brocato, auro et argento intertexto, acu et manu Excelssmae generalissae Petras.“ Vidi više: Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 48.

³¹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 147.

³² Josip Buturac, *nav. dj.*, 1931., str. 223; Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 112.

³³ Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 114.

³⁴ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 6; Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 90 – 95.

³⁵ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1746.], str. 117.

koje se s vremenom proširuju u krila te zatvaraju klaustar.³⁶ U istoj situaciji nalazio se cernički samostan. Od 1736. godine pristupilo se zahtjevnoj izgradnji samostanske crkve koja je u potpunosti završena s crkvenom opremom 1750. godine. Nova zidana crkva zamijenila je drvenu crkvu pa već 1750. godine pater Miho Pavunović daje zidati zapadno krilo samostana.³⁷ Pater Miho Pavunović školovao se u Italiji, u Ferrari te nekoliko godina predavao filozofiju u Đakovu. Zatim je kao franjevac Provincije Bosne Srebrene vodio samostan u Vukovaru, Požegi i Cerniku, a bio je i tajnik Provincije te od 1730. godine generalni vikar zagrebačkog biskupa za Slavoniju. U svom se radu zalagao za pastoralno djelovanje franjevacu po slavonskim župama kako bi onemogućio dijecezanskim svećenicima oduzimanje župa od franjevacu. Svakako mu je u radu bio koristan zagrebački biskup Juraj Branjug (Zagorska Sela, 1677. – Zagreb, 1748.; biskup 1723. – 1748.).³⁸ Pavunovićev angažman bio je vrlo jasan jer su dva krila samostana i crkva izgrađeni u relativno kratkom periodu za slavonske prilike. Nakon njegov smrti 1751. godine preostalo je istočno krilo samostana. Iako su brojne ratne nedaće i bolesti bile prisutne u Cerniku tijekom užurbane gradnje, 1750-te pokazuju još veće probleme. Cernički franjevci su tada u velikim neslaganjima s upraviteljem cerničkog vlastelinstva, Antunom Mihalyjem. Godine 1756. zagrebački biskup Franjo Thauszy (Lipnik, 1698. – Zagreb, 1769.; biskup 1751. – 1769.) oduzima franjevcima slavonske župe.³⁹ Cernička župa ostaje u izvornom opsegu, ali samo do 1765. godine.⁴⁰

Godine 1757. (kada je osnovana i provincija sv. Ivana Kapistrana) u Cerniku je zabilježen jači potres čije su posljedice bile vidljive na samostanskom sklopu. Gradnja istočnog krila samostana započela je 1753. godine, a trajala je 15 godina, do 1768. godine.⁴¹ U samostanskoj kronici zabilježeno je: »Andrija Kutjevac počeo je južno krilo. Mihajlo Paunović ga dovršio do stubišta u istočnom krilu isključivo. Od rečenih stepenica uključivo za ovo krilo koje gleda prema istoku sve do porte prema crkvenim vratima uključivo temelje je

³⁶ Usp. Marija Mirković, „Franjevci i likovna umjetnost u kontinentalnom dijelu Hrvatske,“ u: *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, ur. Emanuel Hoško, Marija Mirković, Vitomir Belaj, Zagreb: Zagrebačka tiskara, 1992., str. 121.

³⁷ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 7; Emanuel Hoško, *nav. dj.*, 1994., str. 114; Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 139.

³⁸ Usp. Emanuel Hoško, *nav. dj.*, 1994., str. 117.

³⁹ Usp. Mijo Korade, „Franjo Thauszy 1751.-1769.“, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. Juraj Batelja, Zagreb: Školska knjiga, 1995., str. 405 – 411.

⁴⁰ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 145 i 147.

⁴¹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 160; *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 7; Prema nekim autorima trajala je i do 1784. Vidi više: SKR [Sandra Križić Roban], *Cernik – franjevački samostan s crkvom sv. Petra*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 360.

postavio poštovani pater Andrija Benačić – 1753.⁴² Manjak materijalnih sredstava, vremenske neprilike i redovita izmjena gvardijana samostana utjecala su na produljeni rok gradnje. Konačne radove na istočnom krilu samostana obavio je pater Pavao Junašević (1719. – 1778.) koji je doveo samostan pod krov.⁴³ U istočnom krilu izgradio je prostoriju poput žitnice, a na prvom katu smjestio niz samostanskih ćelija. U isto vrijeme dao je popraviti crkvu i zamijeniti krovne daske novima.⁴⁴ Samostan je dovršen do 1768. godine (slika 2).

Za izgradnju samostanskog sklopa u Cerniku posebno su zaslužni pater Andrija Ivanagić Kutjevčanin (idejni projekt) i samostanski predstojnik i slavonski vikar pater Miho Pavunović. Tijek gradnje i uspješnost radova ovisila su o Pavunovićevom angažmanu. Imao je raširena brojna poznanstva po Slavoniji odakle je mogao dovesti uspješne majstore za gradnju koji su obično bili iz reda franjevaca, braća laici podučeni zanatu. Iako Anđela Horvat (1982.) ističe fundatora barunicu Petraš kao osobito važnu za cernički samostan, navedena barunica nikada nije posjetila svoj cernički posjed pa stoga nije ni pridonijela ostvarivanju projekta samostana i crkve.⁴⁵ Međutim, značajno je spomenuti barunicu Petraš koja nakon smrti supruga osječkog generala baruna Maksimilijana Petraša podiže kameni pil Presvetog Trojstva 1729./30. godine u zahvalu za prestanak kuge nasred glavnog trga osječke Tvrđe.⁴⁶

Slika 2 - Franjevački samostan u Cerniku

⁴² Julije Jančula piše dio latinskog teksta iz samostanske kronike: „A schalis dictis inclusive pro hocce tractu orientem respiciente fundamenta posuit R. P. Andreas Bennacsich 1753. usque ad portam versus januam Ecclesiae inclusive.“ Vidi više: Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 146.

⁴³ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 7.

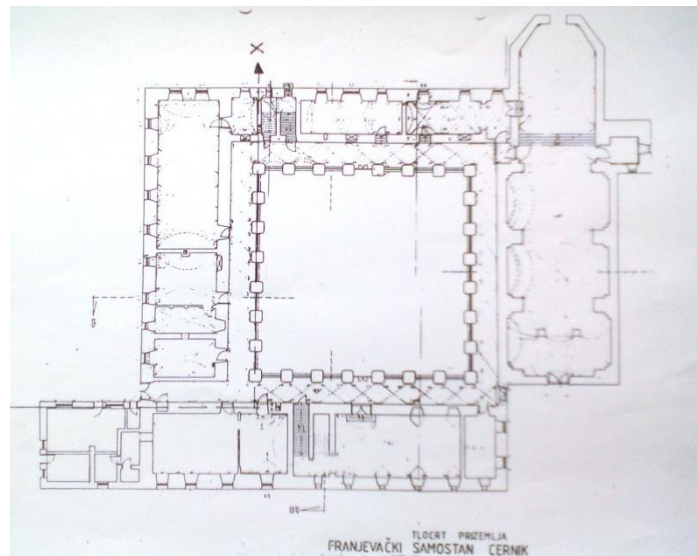
⁴⁴ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 160.

⁴⁵ Usp. Anđela Horvat, *nav. dj.*, 1982., str. 103; Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 95.

⁴⁶ Sanja Cvetnić naziva barunicu Petraš „bogobožna dobrotvorka.“ Vidi više: Sanja Cvetnić, „Ikonografija i liturgija nakon Tridentskog sabora“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1*, ur. Vesna Kusin, Branka Šulc, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009., str. 330.

4. 2. ANALIZA ARHITEKTURE CERNIČKOG SAMOSTANA

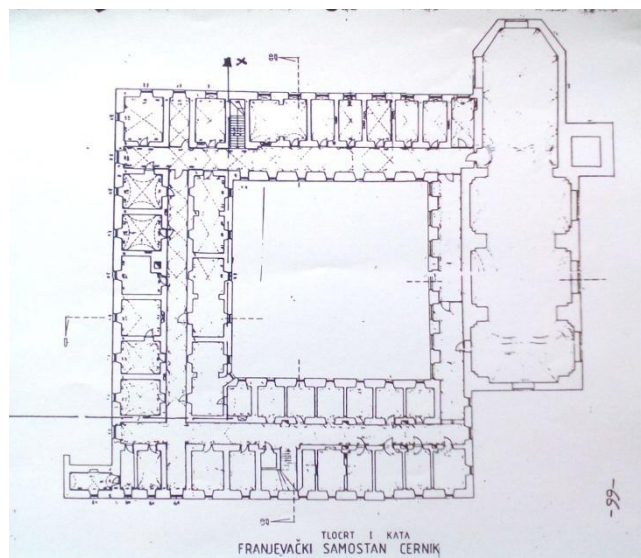
Samostanski sklop smješten je na rubu naselja Cernik u neposrednoj blizini potoka. Aktivno je uključen u prometne komunikacije naselja, a rubnim položajem omogućen mu je prodor u prirodu jer se u pozadini samostana protežu brda i šume. Svojom monumentalnom strukturom samostan se ističe u prostoru što mu i jest bila namjera u gradnji kako bi u kraju opustošenom nakon rata i bez istaknutih urbanih sredina, predstavljao jedan *locus*. Urbanistički smještaj potenciran je izraženom vizurom, kulisom pročelja samostana i crkve. Franjevački samostan ostavlja dojam kompaktnosti i zatvorenosti.

Slika 3 - Tlocrt prizemlja cerničkog franjevačkog samostana

Arhitektonsku cjelinu čini višekrilni, jednokatni samostanski sklop čija krila zatvaraju unutarnje kvadratno dvorište. Iz korpusa sklopa izdvaja se crkva sa zvonikom te jednokatni produžetak istočnog krila prema jugu (slika 3). Izvorno su se samostanska krila u prizemlju prema klastru otvarala arkadno rastvorenim hodnikom s masivnim stupcima. Danas su hodnici prema klastru zatvoreni niskim parapetima iznad kojih su umetnuti lučno zaključeni veliki prozorski otvori na kojima se i dalje ističu stupci kao glavni nosivi element. Masivni stupci na sebi imaju jednostavnu kapitelnu zonu i podržavaju križne svodove u hodnicima. Osnovnu koncepciju samostana čine nizovi prostorija i hodnika različito organiziranih u južnom, zapadnom i istočnom krilu. Sjeverno krilo prislonjeno je uz crkvu i predstavlja komunikaciju između zatvorenog dijela samostana, crkve i vanjskog prostora. Njime se proteže hodnik na prizemlju i prvom katu osvijetljen lučno zaključenim prozorskim otvorima. Najstarija struktura samostana, južno krilo, ima na prizemlju hodnik prema unutarnjem dvorištu, klastru, te niz prostorija prislonjenih uz vanjsku fasadu. Na prvom katu nižu se

kvadratne i pravokutne prostorije (redovničke ćelije), ali u izmijenjenoj prostornoj organizaciji u odnosu na prizemlje, s prostorijama uz vanjsku fasadu i klaustar te hodnikom po sredini krila (slika 4). Svi hodnici, kao i redovničke ćelije na katu, presvođeni su križnim svodovima. Ipak, na prizemlju su prostorije presvođene bačvastim svodom sa susvodnicama jer se u zapadnom dijelu južnog krila nalazi refektorij, samostanska blagovaonica i mjesto okupljanja redovnika. Refektorij se u franjevačkim samostanima obično nalazi nasuprot crkvenog sklopa kako bi se jasno naglasila odvojenost svetog od svakodnevnog prostora. Refektorij je bogato osvjetljen velikim pravokutnim prozorskim otvorima. Zapadno krilo samostana jednostavnije je oblikovan od južnog krila. U zapadnom se krilu prostorije niže na obje etaže uz vanjsku fasadu, a hodnik gleda prema klaustru pa se tako na prizemlju otvara arkadom stupaca, a na katu pravokutnim prozorskim otvorima. U ovom se krilu nalazi sakristija te vrata koja vode u crkvu, a na prvom katu je prolaz kojim se dolazi do malog kora namijenjenog za starješinu samostana poviše svetišnog prostora. Najmlađe krilo samostana je istočno krilo koje pročeljem gleda prema ulici i potoku. U tlocrtnoj dispoziciji ponavlja se raspored prostorija kao u južnom krilu.⁴⁷ U prizemlju su prostorije poredane uz vanjske zidove i povezane hodnikom uz klaustar, a na prvom se katu samostanske ćelije pravokutnog ili kvadratnog tlocrta niže s obje strane hodnika koji vodi sredinom krila. Kao i u ostalim krilima, ćelije su presvođene križnim svodom, a izuzetak čine dvije pravokutne prostorije u prizemlju presvođene bačvastim svodom s dubokom usječenim susvodnicama.

Slika 4 - Tlocrt prvog kata cerničkog franjevačkog samostana

⁴⁷ Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 212.

Prema opisima samostanskog kroničara Marka Žličara iz XVIII. stoljeća, u samostanu su se osim ćelija, refektorija i knjižnice nalazile prostorije poput žitnice, nužnika ili spremišta za meso. Spremište za meso (*Conservatorium pro carnibus*) bilo je u zapadnom krilu do stubišta s prostorom za čuvanje ili sušenje mesa. Također, u tom krilu nalazila se Petrova kuća (*Domus Petri*) koja je služila kao kaznionica za samostanske prestupnike.⁴⁸ Glavne komunikacije u samostanu su hodnici te stubišta u istočnom i zapadnom krilu koja povezuju prizemlje s prvim katom. S obzirom na to da je samostan građen etapno i da je u prvom periodu postajalo samo južno krilo, vjerojatno se na prvi kat dolazilo preko vanjskog, drvenog stubišta na istočnom dijelu južnog krila.⁴⁹ Na tu mogućnost upućuje smještaj prostranog refektorija te na istočnom dijelu južnog krila dvorišni portal, širok i segmentno zaključen. Svako krilo samostana pokriveno je dvoslivnim krovom.

Slika 5 - Klaustar i hodnik uz klaustar cerničkog franjevačkog samostana, gore i desno

Od arhitektonske plastike svakako je važno istaknuti jednostavne profilacije. Osim vrlo stiliziranih toskanskih kapitelnih zona na stupcima u klaustaru, naglašen je tek potkrovnji vijenac blago profiliran u nekoliko traka te okviri prozorskih otvora s uškama (slika 5). Fokalno mjesto samostanskog sklopa su vrata refektorija. Iako danas dojam odvlači izraženi kolorit nakon konzervatorskih radova, okvir vrata plastički istupa u prostor i naglašava važnost refektorija (slika 6). Okvir vrata seže do svoda i specifičnog je oblikovanja.

⁴⁸ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 143.

⁴⁹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 143.

Dovratnike čine s obje strane hermski pilastri koji se sužavaju prema bazi i koji nose zonu višestruko profilirane trabeacije. Zona nadvratnika naglašena je arhitravom i vijencem koji su na krajevima lomljeni i izbačeni u prostor. Završni vijenac nadvratnika oblikovan je konkavno-konveksno, na središnjem dijelu polukružno izdignut, a na krajevima šiljasto izbačen u prostor. Luneta nadvratnika skulptorski je obrađena s prikazom franjevačkog grba, a dojam dodatno naglašavaju kugle na krajevima završnog vijenca i akroterij u zaključku portala.⁵⁰

Slika 6 - Portal refektorija u južnom krilu samostana, izgrađen do 1735. godine

Iako je u arhitektonskoj plastici vidno skroman, samostan se posebno ističe dekorativno oslikanom i plošno oblikovanom fasadom pročelja (slika 7).⁵¹ Na pročeljima južnog, zapadnog i istočnog krila stavlja se naglasak na arhitektonskoj plastici pa je tako fasada horizontalno odijeljena dekorativnim, razdjelnim vijencem i vertikalno ritmizirana plošnim pilastrima na prizemlju i prvom katu. Pilastri su koloristički obrađeni, imaju bazu i kapitel te ponavljaju raspored u donjem i gornjem nizu. Zbog djelomičnih odstupanja u rasporedu prozorskih osi, postoje određene nepravilnosti. Tako se na zapadnom pročelju pojedini pilastri nižu jedan do drugog umjesto uobičajenog rasporeda pilastara između prozorskih otvora, ili također, pilastar na prvom katu *lebdi* jer bi se na prizemlju preklopio s

⁵⁰ Usp. SKR, *nav. dj.*, 2000., str. 360.

⁵¹ Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 214.

prozorskim otvorom. Uz podjelu pročelja na vertikalne elemente, dekorativno i plošno obrađeni su prozorski okviri. Pravokutni prozorski otvori uokvireni su žbukanim i oslikanim prozorskim okvirima s uškama. Ugaone uške dodatno su ukrašene dekorativnim oslikanim detaljima. Fasade pročelja vizualno su zaključene ugaonom slikanom kvadarskom rustikom.⁵² Ideja oblikovanja pročelja provedena je i na fasadi klaustra. Ponavljaju su dekorativno oslikani arhitektonski elementi, poput razdjelnog vijenca, prozorskih okvira (bez uški) i pilastara s dodatkom geometrijskih oblika na tijelima stupaca. Na zidu sjevernog krila u klastru ostao je vidljiv sunčani sat postavljen 1824. godine.⁵³

Slika 7 - Zapadno pročelje samostana (gore) i detalj fasade (desno)

U utvrđivanju izvornosti ovog jedinstvenog oblikovanja pročelja samostana poslužili su istražni konzervatorski radovi provedeni 2011. godine. Obuhvaćen je zidni plašt istočnog i zapadnog pročelja koji je, nakon detaljnog pregleda, sondiranja i utvrđivanja stanja, saniran i obnovljen u mogući izvorni izgled kakav je vidljiv danas. Prilikom istraživanja utvrđeno je da je barokni samostan imao arhitektonske elemente likovno naznačene na zidnom plaštu (na zaglađenoj žbuci) koji potječu iz perioda gradnje do 1770-tih godina.⁵⁴ Na mogući izgled prvotnog oslikavanja upućuje fotografija iz druge polovice XIX. stoljeća gdje je prikazan klaustar s kvadarskom rustikom u zoni prizemlja, slikanim prozorskim okvirima i horizontalnim slikanim poljem u zoni potkrovnog vijenca.⁵⁵ Međutim, iako se navodi da fotografija prikazuje klaustar cerničkog samostana iz druge polovice XIX. stoljeća, slikani

⁵² Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 10 – 15.

⁵³ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 224.

⁵⁴ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 33.

⁵⁵ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 34.

izvor odnosi se na klaustar franjevačkog samostana u Velikoj (slika 8).⁵⁶ Jednostavnom usporedbom stupaca i masivnog ugaonog stupca L-presjeka iz klaustra, utvrđuje se očita pogreška u korištenju slikovnog materijala za Cernik, koja ipak ne umanjuje zaključke konzervatorskog istraživanja vezanih za izgled prvotnog istočnog i zapadnog pročelja cerničkog samostana. Očite promjene na fasadama dolaze na kraju XVIII. stoljeća kada u Cerniku borave talijanski majstori odnosno »zidari Talijani« kako ih navodi Julije Jančula (1980.) prema zapisu iz samostanske kronike. U drugoj fazi arhitektonski elementi naznačeni su plošno u žbuci sa završnom kolorističkom obradom.⁵⁷ To govori da je današnji izgled samostan poprimio nakon druge faze, ali i da se ideja dekoracije fasade afirmirala tijekom gradnje samostana (1728. – 1770.). Konačno, franjevački samostan u Cerniku karakterizira složenost u prostornoj organizaciji, jednostavnost i elegancija u profilacijama te dekorativnost pročelja.

Slika 8 - Klaustar franjevačkog samostana u Velikoj, XIX./XX. stoljeće

⁵⁶ Usp. Diana Vukičević-Samaržija, Katarina Horvat-Levaj, Davorin Stepinac, *Velika – Župna crkva sv. Augustina. Povijesno-građevni razvoj i valorizacija. Prijedlog konzervatorskih smjernica*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2013., str. 61.

⁵⁷ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 35.

4. 3. PROMJENE NA CERNIČKOM SAMOSTANU DO DANAŠNJEG VREMENA

Cernički samostan nije doživio značajne promjene u strukturi tijekom 250 godina postojanja. Idalje je samostanska zgrada višekrilna građevina čija krila zatvaraju unutrašnje dvorište (klaustar), a prostorna organizacija govori o složenosti objekta i funkciji za samostansku zajednicu. Nakon posvete crkve 1777. godine samostan je imao višestruke popravke zbog drvenog krova. Tijekom kratkotrajnog rata protiv Osmanlija između 1788. i 1792. godine samostan je po naređenju cara i kralja Josipa II. (1780. – 1790.) služio kao hospicij za smještaj i liječenje vojnika.⁵⁸ Po odlasku vojske uslijedili su novi popravci unutar samostanskih ćelija i hodnika te bojanje zidova zbog intenzivne degradacije. Godine 1824. postavljen je sunčani sat na zid klaustra koji je u funkciji do današnjeg vremena. Gotovo svakih desetak godina moralo se mijenjati drveno podašćenje krova. Iz tog razloga su od 1860. godine započeli radovi na obnovi cjelokupnog krovišta i prekrivanje krovišta crijepom.⁵⁹ Julije Jančula (1980.) piše da su s pokrivanjem samostana crijepom započeli tek 1875. godine, ali istraživanjem Konzervatorskog odjela u Slavonskom Brodu (2011.) utvrđen je raniji datum.⁶⁰ U međuvremenu su se dogodile izmjene unutar crkve pa su pojedine samostanske prostorije dobile prenamjenu. U zapadnom krilu samostana na prizemlju uređena je sakristija. Podizanje novog i stabilnog krovišta na zapadnom i južnom krilu samostana utjecalo je na promjenu visine konstrukcije. Tako je novo krovište bilo niže od prethodnog zbog čega je uklonjen potkrovni vijenac i kapitel pilastra iz barokne faze gradnje samostana.⁶¹ Radovi na krovištu završeni su tek na kraju XIX. stoljeća.

Promjene na cerničkom samostanu dolazile su zbog vanjskih faktora, poput rata, potresa ili vremenskih nepravilnosti. U suvremeno doba samostan je doživio oštećenja tijekom Domovinskog rata. Na kraju 1991. godine samostan je granatiran prilikom čega je oštećen u predjelu klaustra, krovišta i južnog krila. Tijekom devedesetih godina XX. stoljeća pristupilo se obnovi i sanaciji štete. Pozitivna promjena dogodila se u istočnom krilu samostana gdje su franjevci u dvije bačvasto svodene prostorije sa susvodnicama smjestili vrijedne zbirke Biblijsko-arheološkog muzeja. Taj dio samostana u izvornom periodu služio je prvo kao žitnica pa na početku XX. stoljeća kao pivnica.⁶²

⁵⁸ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 173; Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 130.

⁵⁹ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 8.

⁶⁰ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 250.

⁶¹ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 8.

⁶² Usp. Ernest Kramberger, „Samostan sv. Petra u Cerniku“, u: *Prosvjeta*, god. XX., br. 13 i 14, Zagreb, srpanj 1912., str. 558.

4. 4. CERNIČKI SAMOSTAN U KONTEKSTU FRANJEVAČKE ARHITEKTURE KONTINENTALNE HRVATSKE

Na prostoru između rijeka Save, Drave i Dunava u novooslobođenoj Slavoniji gradi se tijekom prve polovice XVIII. stoljeća desetak novih samostana i samostanskih crkvi franjevačke pripadnosti. U prvom periodu nakon odlaska Osmanlija, na prijelazu iz XVII. u XVIII. stoljeće, Slavonijom upravlja Dvorsko ratno vijeće i Dvorska komora. Teritorijalna organizacija ostvarena je podjelom Slavonije administrativno na civilni Provincijal i Slavonsku vojnu krajinu pod nadzorom Ratnog vojnog vijeća. Teritorijalnom podjelom, Slavonija je kao granično područje Habsburške Monarhije prema Osmanskom Carstvu prožeta vojnom administracijom i izgradnjom fortifikacijskih struktura koje su često izravno utjecale na društveni i kulturni razvoj te umjetničko oblikovanje.

U cerničkoj samostanskoj zajednici djelovali su do 1757. godine franjevci Bosne Srebrene, nositelji vjerske obnove i religijskog oživljavanja u Slavoniji i jedini vjerski predstavnici koji su djelovali u osmanskome periodu. Cernički franjevci su okupljali brojna sela u svoju župu u novogradiškoj Posavini, na prostoru formirane posavske Slavonske vojne krajine, neposredno uz granicu. Ostvarivali su dobre veze s ostalim samostanima iz provincije Bosne Srebrene, ali i iz provincije sv. Ladislava (poput samostana u Kostajnici i Virovitici). Međusobna povezanost samostanskih zajednica pokazala se u tipološkoj koherentnosti i arhitekturi samostanskih zdanja. Franjevački samostani u Čuntiću, Gradiški, Iloku, Našicama, Osijeku, Požegi, Slavonskom Brodu, Šarengradu, Velikoj, Vukovaru grade se ili obnavljaju tijekom prve polovice XVIII. stoljeća u tipičnoj franjevačkoj gradnji. Naglasak se stavlja na višekrilnu, kompaktnu strukturu (ako to smještaj dopušta) koja zatvara unutrašnje dvorište, klaustar. U prostornoj organizaciji važne su individualne samostanske ćelije te zajednički prostori poput refektorija, skriptorija, samostanske knjižnice i hodnika. U konstrukciji su franjevački graditelji tradicionalni pa je uobičajeno u uporabi križno svođenje ili bačvasti svod sa susvodnicama. Arhitektonska plastika je jednostavna, gotovo skromna, ali elegantna i rafinirana.⁶³ Stoga se franjevačka samostanska arhitektura kontinentalne Hrvatske promatra kroz tipološki srodna rješenja otvorena za usporedbu na osnovi urbanističkog smještaja, tlocrtno-prostorne organizacije, oblikovanja arhitektonske plastike i pročelja.⁶⁴ U kontekstu urbanističkog smještaja cernički samostan funkcionira kao monumentalna struktura na rubu naselja, nasuprot baroknog dvorca cerničkog vlastelinstva što dosljedno odgovara franjevačkom uobičajenom reprezentativnom smještaju, na rubu urbanih sredina, s istaknutom

⁶³ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 97.

⁶⁴ Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 207.

vizurom i gotovo obrambenim karakterom. Obrazac je blizak franjevačkim samostanima u provinciji Bosne Srebre, poput samostana u Gradiški, Iloku, Osijeku, Slavanskom Brodu, Vukovaru. Istaknuta vizura i kulisa novog urbanog razvoja cerničkog samostana ima poveznice sa samostanima u Čakovcu, Krapini i Virovitici koji pripadaju provinciji sv. Ladislava.

Odlike franjevačke arhitekture u postosmanskoj Slavoniji su etapnost i postupnost u gradnji što proizlazi iz financijske stabilnosti samostanske zajednice koja vodi gradnju na osnovi donacija i milostinje. U prvotnim obnovama, franjevci grade drvene rezidencije privremenog karaktera koje s vremenom zamjenjuju novim zidanim samostanima. Osim Cernika, drvene gradnje imali su brodski, starogradiški i čuntićki samostan, a jedini djelomično sačuvani samostani bili su u Velikoj i Našicama. Drveni samostan u Čuntiću postojao je do 1770. godine kada je podignuto jedno samostansko krilo.⁶⁵ Podizanje rezidencije na razinu samostana (*conventus*) utjecalo je na gradnju jednokrlnih građevina u prvom valu gradnje. Na mogući izgled cerničkog zdanja u prvim godinama upućuje izgled samostana u Kostajnici, u nekadašnjoj provinciji sv. Ladislava, koji je ostao dvokrlna građevina s jednim krilom za zajednicu i užim krilom uz crkvu, te Čuntić kao jednokrlni samostan.⁶⁶ S vremenom se samostani proširuju i zatvaraju klaustar. Ovisno o smještaju i mogućnostima širenja ili prethodnim gradnjama, dosljedno se slijedi pravokutna ili kvadratna osnova klaustara kojeg zatvaraju jednaka samostanska krila. U pravilu je samostansko krilo uz crkvu uže (obično sjeverno krilo) i u funkciji isključivo hodnika i prolaza iz samostana u crkvu ili trijema prema klaustaru. Prema tome, Cernik ne odstupa od rješenja kakvo postoji u Čakovcu, Našicama, Samoboru, Slavanskom Brodu, Varaždinu, Virovitici i Vukovaru.

U tlocrtno-prostornoj organizaciji samostanskih prostorija u Cerniku kombinirana su oba moguća rješenja gradnje. Tako se na prizemlju nižu prostorije uz vanjsko pročelje i hodnik uz klaustar dok se na prvom katu južnog i istočnog krila nižu samostanske ćelije u klauzuri uz pročelje i klaustar s hodnikom po sredini krila. Takva složenija prostorna organizacija nalazi se u brodskom, našičkom, požeškom i vukovarskom samostanu u istoj provinciji. Po oblikovanju se posebno ističe klaustar. Cernički primjer srodan je našičkom,

⁶⁵ Usp. ĐC [Đurđica Cvitanović], *Franjevački samostan i crkva sv. Antuna Padovanskog u Čuntiću*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 358.

⁶⁶ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 121; ĐC [Đurđica Cvitanović], *Franjevački samostan i crkva sv. Antuna Padovanskog u Kostajnici*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 358.

veličkom i vukovarskom samostanu gdje je klaustar u prizemlju podignut na zidanim stupcima koji su arkadno povezani. U Našicama su stupci povezani niskim parapetima iznad kojih su umetnuti lučno zaključeni prozori što odgovara današnjem izgledu cerničkog samostana.⁶⁷ Kako je izgledao nekada cernički klaustar upućuje izgled najstarijeg samostanskog krila u Vukovaru. Zanimljivo je da se vukovarski samostan s prvotnim jednokatnim krilima počinje graditi u vrijeme predstojnika patera Mihovila Pavunovića 1727. godine, a završen je do 1736. godine.⁶⁸ Prvo sagrađeno krilo prema Dunavu odlikuje se oblikovanjem klaustara sa stupcima i prozorskim otvorima u osi, s istaknutim okvirima te uškama. Stoga nije isključen utjecaj patera Pavunovića na oblikovanje cerničkog i vukovarskog samostana s obzirom na to da je on izravna poveznica. Mogući uzor je porušeni franjevački samostan u Velikoj, uz crkvu sv. Augustina, građen od 1701. do 1736. godine s tipičnom franjevačkom četverokrillnom formom koja zatvara pravokutni klaustar. Klaustar je na prizemlju imao arkade na četvrtastim stupcima i pravokutne prozore na katovima, a od posebne dekoracije zanimljiva je naslikana stilizirana rustika na prizemlju i naslikani okviri prozorskih otvora s uškama na prvom katu.⁶⁹ Velički samostan je nakon odlaska Osmanlija bio središnje mjesto za cijelu provinciju Bosnu Srebrenu pa se može promatrati kao ishodište ideja i projekata za obližnji Cernik. Cernički klaustar jedinstven je po likovnoj i plošnoj dekoraciji kao što je klaustar u brodskom samostanu specifičan po masivnim kamenim stupovima naglašenog entazisa. Cernik je povezan sa samostanom u Slavenskom Brodu osobito po arhitektonskoj plastici. Zapadno i južno krilo broskog samostana građeni su u periodu gradnje istočnog krila cerničkog samostana, oko 1730. godine. Uz plastično profilirane okvire otvora s ugaonim uškama, sličnost postoji u jedinstvenom oblikovanju portala refektorija. Portal refektorija u brodskom samostanu ima »skošene hermske pilastre na dovratnicima te lomljeni zabat s akroterijima i volutama baroknih oblika«. ⁷⁰ Ako se zanemari izraženi kolorit cerničkog portala refektorija (koji je jednak portalu cerničke crkve), dobije se srodni modus oblikovanja portala *borrominijevskih formi*. U tom slučaju nepoznat je utjecaj predstojnika samostana na odabir arhitektonske plastike. Međutim, otvara se mogućnost prepoznavanja mogućih graditelja. Margareta Turkalj-Podmanicki (2015.) upućuje za broski samostan na vojne graditelje i inženjere, koji sudjeluju u intenzivnoj izgradnji broskog

⁶⁷ Usp. KHL [Katarina Horvat-Levaj], *Našice – Franjevački samostan sa crkvom sv. Antuna Padovanskog*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 361.

⁶⁸ Usp. Emanuel Hoško, *nav. dj.*, 1994., str. 114.

⁶⁹ Usp. Diana Vukičević-Samaržija, Katarina Horvat-Levaj, Davorin Stepinac, *nav. dj.*, 2013., str. 9 – 11.

⁷⁰ Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 213.

fortifikacijskog sustava i bastionskih utvrda 1727. godine, koji su mogli na poziv franjevacu sudjelovati u projektiranju.⁷¹ Srodnost u oblikovanju postoji između cerničke i brodske samostanske crkve tako da nije isključen utjecaj vojnih graditelja na cerničkom samostanu.

Jedinstvenost cerničkog samostana postoji u likovnom oblikovanju pročelja i dekorativnosti fasade. Osim udaljenog varaždinskog primjera dekorativno doznačene fasade klaustura, likovnošću pročelja se odlikuju samo Cernik i Kostajnica danas te velički samostan prije rušenja. Kostajnička crkva sv. Antuna Padovanskog gradi se u dugom periodu od 1729. do 1755. godine. Likovna dekorativnost prisutna je na pročelju crkve u oslikanim pilastrima i okvirima niša i prozorskih otvora te naslikanoj ugaonoj rustici koja se ponavlja na zvoniku (građen do 1779. godine).⁷²

U kontekstu franjevačke arhitekture kontinentalne Hrvatske Cernik ne odstupa od uobičajenih urbanističkih i tlocrtno-prostornih rješenja. Arhitekturu samostana odlikuje zapažana franjevačka skromnost u arhitektonskoj plastici, ali i elegancija u profilacijama. U samostanu se posebno ističe portal refektorija i dekorativnost pročelja u čemu se mogu naći poveznice s drugim samostanima iz provincije Bosne Srebrene (kasnije sv. Ivana Kapistranskog), ali i iz provincije sv. Ladislava.

5. CRKVA SVETOG PETRA APOSTOLA U CERNIKU

5. 1. STARA DRVENA CRKVA (SV. PETRA I PAVLA?)

Nakon odlaska Osmanlija krajem XVII. stoljeća, franjevcima, koji su djelovali na području Cernika i pastoralno služili sela cerničkog i novogradiškog kraja, omogućeni su povratak i djelovanje unutar naselja Cernik. Nije poznato čije su objekte ili zemljište pri povratku u naselje zauzeli, ali praksa je bila nasljedovanje napuštenih islamskih vjerskih objekata. Svakako je prije prvotnog drvenog objekta sagrađena drvena rezidencija za stanovanje braće franjevacu, negdje oko 1700. godine, ali o postojanju drvene rezidencije nema sačuvanih podataka, osim pretpostavki gdje je ona mogla biti. Ključni dokumenti, koji govore o postojanju drvene crkve i njezinom izgledu, su kanonske vizitacije Zagrebačke biskupije iz 1707. i 1730. godine, dokument iz 1711. godine sačuvan u samostanskom arhivu i naknadni opis samostanskog kroničara Marka Žličara nastao 1768./69. godine prema starom Protokolu samostana koji nije ostao sačuvan.

⁷¹ Usp. Margareta Turkalj-Podmanicki, *Sakralna arhitektura prve polovice 18. stoljeća na području današnje Đakovačko-osječke nadbiskupije*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015., str. 71.

⁷² Usp. Paškal Cvekan, *Kostajnica i franjevci*, Kostajnica, 1982., str. 72 – 80.

Prvi siguran podatak o franjevačkoj crkvi u Cerniku donosi protokol kanonske vizitacije iz 1707. godine kada je Arhidakonat Svetačje pohodio kanonski vizitator Juraj Funtek. Vizitator je pohodio cerničku crkvu sv. Petra i Pavla smještenu u samom mjestu te povoljno ocijenio njezinu unutrašnjost i opremu. U vizitaciji se posebno stavlja naglasak na neke liturgijske posebnosti, poput misa za umiruće, a s umjetničkog aspekta može se spomenuti da se sveta voda dobro čuvala u svojoj srebrenoj posudi. Ostalih informacija o izgledu sakralnog objekta i sadržaju unutar crkve nema, no vizitator govori o svećenicima koje tamo zatiče. Tako se zna da župu vodi poštovani pater Petar (»[...] Multus Venerand. P. Petrus N.N.«) iz reda Manje braće franjevac opservanata provincije Bosne Srebrene, a u tome mu pomažu pater Stjepan i pater Antun iz Požege koji su dobro položili ispitivanje (»P. Stephanus videlicet P. Antonum á Posega. Examini satisfecit.«). Opis cerničke crkve u tekstu vizitacije iz 1707. godine glasi: »Anno D[omi]ni 1707 die 1 Augusti visitavi Parochiam Czernikensem SS Petri et Paulij in ipso oppido sitam, haec quod munditiem internam et Sacram Supplectilem in bona munditie servat, sacra tamen Eucharistia in eode[m] eccl[esi]a, neg. in aliqua alia pro moribundorum viatico asservat., sed in domibus eor. moribundoru. pro (?) Sub Sacrificio missae ibid. celebratae conficit., et moribundis ministrat. Sacri liquores in sua argentea capsula nitidē conservatem.«⁷³

O gradnji crkve govori dokument pravne naravi iz 1711. godine sačuvan u samostanskom arhivu gdje su potpisani Franjo Heymann, provizor cerničkog vlastelina Maksimilijana Petraša, dva seoska kneza (judices), i petorica starijih ljudi (seniores, odbornici), a svjedoče u ime svih Cerničana, između ostalog, o gradnji cerničke drvene crkve. Prema dokumentu pohvaljuje se rad trojice svećenika (pater Petar Ilončić, Franjo iz Sigeta i Antun iz Pečuha) koji su svojim trudom i radom podigli crkvu *Prvaka apostola* u Cerniku (»[...] quorum labore, sudore atque singulari diligentia Ecclesia Principis Apostolorum hie Cernikini aedificata est [...]«).⁷⁴ Uz posebne zasluge predstojnika rezidencije, pohvaljuju se još pater Đuro Sević koji je nabavio zvona za cerničku crkvu (»Campanas huius Ecclesiae Cernikiensis, Pakarcensis et Ecclesiae S. Nicolai in Zapolje procuravit pie defunctus P. Michael a Possega et P. Georgius Sevich«) i pater Antun Strika koji je obnovio crkvu Svih Svetih u selu Prvča (»Insuper fatemur RP. Antonium Sztrika sat amplam Ecclesiam OO — SS. lapideam prope pagum Parucsa restauran curavisse et erexisse«).⁷⁵ Analizirajući sadržaj isprave utvrđuje se da je 1711. godine postojala crkva smještena na cerničkom vlastelinstvu

⁷³ NAZ. Protokoli br.4/IV. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1707.], str. 71.

⁷⁴ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 90.

⁷⁵ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 80 i 91.

Maksimilijana Petraša, osječkog generala, koja je služila kao župna i redovnička crkva podložna veličkom samostanu. O njenom osnovnom izgledu i unutrašnjem uređenju nema podataka u ispravi.

Detaljni opis izgleda crkve donosi kanonska vizitacija Zagrebačke biskupije iz 1730. godine koju je obavio kanonik Juraj Dumbović. U tekstu vizitacije zapisano je da se crkva nalazi u naselju Cernik podno tvrđave koju je u novije vrijeme dao obnoviti osječki general barun Maksimilijan Petraš (s opisom izgleda tvrđave): »Anno Domini 1730. die vero 8. men supra script. visitavi personalit[er] eccl[esi]am Sanctor. Petri et Pauli Apostolor. in oppido CzerniK infra arcem supra rudera antiqua noviter restauratam et reaedificatam in quadrioangulo cum suis 4 turribus per excell[etnissi]mum quondam D. generalera Essekien[sem] baronem Maximilianum á Petras, sed nedum perfectam.«⁷⁶ O crkvi se kaže da je drvena, nepravilno orijentirana prema sjeveru, da ima dvojna vrata i devet manjih i većih prozora te iznad ulaza pjevalište (kor bez orgulja). U opisu se ističe drveni strop poput svoda i sakristija povezana s crkvom s istočne strane.⁷⁷ Opis crkve u vizitaciji glasi: »Ecclesia haec est lignea, duas portas habens, et est versus 7-trionem situata. Chorum habet supra maiorem portam sine organo. Tabulatum per modum fornicis ex asseribus quercinis, fenestras maiores et minores in toto 9, subselia 7 quercinea, opere tumultuario factae. Lapidem infra Chorum pro lustrali aqua et sacristia coniuncta lignea, ab orien[te].«⁷⁸ Iako se u vizitaciji spominje Maksimilijan Petraš, on nije donator i očito je crkva izgrađena zaslugom naroda. U tom slučaju Josip Buturac (1931.) pogrešno čita kanonske vizitacije iz 1730. i 1746. godine povezujući opisane crkve u jednu te istu, iako tada već postoji zidana crkva. Buturac (1931.) smješta crkvu unutar tvrđave, navodeći da je podignuta donacijom Maksimilijana Petraša i da ima četiri tornja ne smatrajući da se to odnosi na obnovljenu tvrđavu.⁷⁹ Vizitator Dumbović (1730.) je najvjerojatnije vidio i opisao istu crkvu kao i Funtek (1707.), no Dumbović detaljnije opisuje njezinu unutrašnjost. Moguće je pri tome da je ona doista i bila obogaćena u prethodnom razdoblju – kamenom posudom za svetu vodu pod korom i sa sedam hrastovih klupa – na brzinu izrađenih.

Srodne podatke o izgledu prve drvene crkve donosi samostanski kroničar Marko Žličar 1768./69. godine. On je opisuje kao tipičnu slavonsku drvenu gradnju (premazanu ilovačom i uredno obijeljenu) koja se protezala poput zapadnog krila na mjestu današnjeg klaustera i nepravilno orijentiranu prema sjeveru. Imala je četiri oltara i svetohranište od svoje

⁷⁶ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1730.], str. 19.

⁷⁷ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 93.

⁷⁸ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1730.], str. 19.

⁷⁹ Usp. Josip Buturac, *nav. dj.*, 1931., str. 223.

unutarnje barokne opreme te sliku Blažene Djevice Marije koju je poklonila barunica Marija Ana Petraš. U kronici je zapisano: »Antiqua Ecclesia fuit ex ligni materia, luto inerustata, intus et a foris calce dealbata et fuit extensa in Claustro prout modo extenditur Tractus ab Occidente. Sanctuarium respiciebat Septentrionem, frontispicium vero Meridiem. Haec Ecclesia habuit altaria 4: Maius Saerum Principi Apostolorum prout et Ecclesia. A cornu Evangelii Beatissimae V. Mariae et s. Antonii Paduani. A cornu Epistolae S. P. N. Francisci.«⁸⁰ Kroničar piše o staroj drvenoj crkvi koja u njegovo doba više ne postoji jer je na njenom mjestu podignuto 1751. godine zapadno krilo samostana, vodi se podacima koje je prepisao iz starog Protokola samostana.

Drvena crkva iz prvog desetljeća XVIII. stoljeća vjerojatno nije imala crkvenu opremu vrijednu spomena ili vizitator Funtek nije smatrao važnim opisivati unutrašnjost crkve. U drvenoj crkvi stajala su tada tri drvena oltara sa zidanim menzama i jedan prijenosni oltar.⁸¹ Prvi i glavni oltar *Principi Apostolorum* imao je neobični raspored i položaj glavnog lika sv. Petra postavljenog kao sekundarnu figuru u donjoj zoni oltara. Glavni oltar imao je zidanu menzu, prekrivenu stolnjacima. Imao je portatil i svileni predoltarnik, 6 drvenih posrebrebih svijećnjaka, u sredini mjedeni križ i 3 relikvijara te 3 kanonske tablice. Na središnjem mjestu oltara stajala je slika Krunidbe Bogorodice s Presvetim Trojstvom i anđelima. Na slici su prizor krunidbe gledali sv. Mihael Arkandeo u borbi s Luciferom te sv. Petar s ključevima postavljen u donjoj zoni prikaza desno od sv. Mihaela, a zrcalno od sv. Petra stajao je lik sv. Pavla s knjigom i mačem. Iznad glavne oltarne pale nalazila se slika sv. Katarine. U vizitaciji iz 1730. godine piše: »Primum altare magis lignea, muratum coopertum mappis tribus, mundis super portatili cum antipendio sericeo candelabra 6. lignea inargentata, reliquiario 3 cum cera Papali in medio [...] tertium S. Augustini sine [...] in medio ex are Tabellae 3. videlicet Sacri Convivii, lavabo & Evangelii S. Joannis. In qou altari est imago cum bisto SS Trinitatis Virginum Deiparam coronant angelis ministrantibus infra quam est S. Michael Archangelus Luciferum caltaus, et lancea inguleus, ad cuius dextram est S. Petrus cum clavis, ad sinistram vero S. Paulus cum libro & glaudio in manibus. Supra hanc imaginem est imago St. Catharinae.«⁸² Nije dakle posve sigurno da je ovaj, kao niti ostali oltari, imao oltarni nastavak, već je moguće da su nad menzama bile samo slike. Neobičan postav glavnog oltara mogao je izazvati očite pogreške vizitatora u tituliranju cerničke crkve tijekom kanonske vizitacije 1730. godine (»Sanctor[um] Petri et Pauli Apostolor[um]«) pa i kanonske vizitacije

⁸⁰ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 92.

⁸¹ Pretpostavku o prijenosnom oltaru iznijela je Marija Mirković (1994.a) smatrajući da je oltar sv. Antuna mogao služiti u misama na otvorenom. Vidi: Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 63.

⁸² NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1730.], str. 19 – 20.

iz 1746. godine gdje je isti vizitator mogao dosljedno prepisati titular crkve.⁸³ Međutim, tijekom prve vizitacije (1707.) vjerojatno nije bilo crkvene opreme ili likova svetaca koji su mogli izazvati zabunu pa je svejedno crkva titulirana »SS Petri et Pauli«, a takvom ju zove i gvardijan samostana 1736. godine kada postavlja temeljni kamen za novu zidanu crkvu. Julije Jančula (1980.) razmatra titular crkve kroz lokalnu tradiciju u čijoj predaji stoji kako su kroz Cernik prošli prognani redovnici i vjernici iz samostana i župe sv. Petra u Tuzli.⁸⁴ Ako se u obzir uzme lokalna tradicija, onda su se cernički franjevci mogli prisjetiti požeškog Kaptola sv. Petra iz vremena prije osmanskih osvajanja Slavonije u prvoj polovici XVI. stoljeća. Svakako se može uzeti u obzir da je crkva bila posvećena sv. Petru i Pavlu, ali je nakon gradnje nove zidane crkve zadržala posvetu samo sv. Petru, prvaku apostola.

Prema Mariji Mirković (1994.), druga dva zidana oltara mogla su stajati neposredno u blizini glavnog oltara, vjerojatno na prelasku iz svetišta u brod, što se odnosi na oltar Blažene Djevice Marije Bezgrešno začete i oltar sv. Franje.⁸⁵ Sa strane Evanđelja nalazio se oltar Blažene Djevice Marije Bezgrešno začete uredno opskrbljen svijećnjacima, tabelama i drvenim križem. Na oltaru je stajala slika Bezgrešnog Začeca i Marijin kip odjeven u zavjetne halje u staklenom ormariću.⁸⁶ Marija Mirković (1994.) smatra da je to mogao biti kip Gospe Loretske ili Mariazell koje su se u to vrijeme osobito častile u narodu, a odraz toga je zavjetna brokatna haljinica prošivena zlatom i srebrom, koju je svojom rukom izvezla *generalica* Petraš: »[...] vestita, & ornata brocato auro, et argento intertexto acu & manu Excell[en]t[issim]ae Generalissae Petras«. ⁸⁷ Na strani Poslanice stajao je oltar sv. Franje s prikazom sveca na oltarnoj pali. Na tom oltaru bila je slika Blažene Djevice Marije s malim Isusom u rukama i sv. Benedikta koji drži okovanog zloduha. Iznad glavne slike na oltaru se nalazio prikaz sv. Ivana Krstitelja.⁸⁸ Četvrti oltar stajao je u sredini crkvenog prostora, prislonjen na zid i posvećen sv. Antunu Padovanskom s prikazom tog sveca.⁸⁹ Pretpostavlja se da je taj oltar mogao služiti za izvancrkvenu liturgiju jer nije imao zidanu menzu, a i imao je jednostavniji izgled. Drvena cernička crkva bila je uredno opskrbljena svim potrebnim svetim

⁸³ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 63.

⁸⁴ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 88.

⁸⁵ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 63.

⁸⁶ „Altare Secundum est BVM immaculate concept. in tella depictae ad partem dextram seu coram Evangelij; lignea cornices seu circumferentiae inauratae mensa altaris est murata, super quod portatile tribus mundis mappis coopertum, Crux in medio lignea [...]“ Vidi: NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1730.], str. 20.

⁸⁷ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1730.], str. 20.

⁸⁸ „Tertium Altare S. Francisci Seraphici in tella depict. penes quem est imago BVM Jesulum portantis, et S. Benedicti demonem incateriatum [...] supra est imago S. Joannis Bapt.“ Vidi: NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1730.], str. 20.

⁸⁹ Usp. NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1730.], str. 20.

posuđem i skladnom crkvenom opremom koja je oslikavala tipičnu franjevačku ikonografiju. Uz čašćenje uobičajenih franjevačkih svetaca, poput utemeljitelja reda sv. Franje i sv. Antuna Padovanskog, zaštitnika i zagovornika za sve ljudske potrebe, na osobit način su se cernički franjevci na glavnom oltaru obraćali Majci Božjoj kao okrunjenoj Bogorodici. Bočni oltar uz svetište razmatrao je Djevicu Mariju kao Bezgrešno začetu (*Immaculata*) što je posebnost franjevačke pobožnosti.⁹⁰ Na glavnom oltaru franjevci su prikazali još jednu djevicu i ranokršćansku mučenicu, sv. Katarinu koja uz apostolske prvake, sv. Petra i sv. Pavla, te Presveto Trojstvo vodi *pobjedničku Crkvu*.

5. 2. POVIJEST GRADNJE NOVE CRKVE SV. PETRA APOSTOLA

Slika 9 - Crkva sv. Petra apostola u Cerniku 1967. godine

Za prostranu cerničku župu koja je u prvoj polovici XVIII. stoljeća obuhvaćala prostor od rijeke Save do Požeške kotline, drveno zdanje samostanske i župne crkve nije bilo trajno rješenje. Dugotrajan i nametljiv angažman patera Mihe Pavunovića pokazao se na izgradnji prvog (južnog) krila samostana. Val graditeljske djelatnosti zahvatio je franjevački samostan u Cerniku tijekom tridesetih godina XVIII. stoljeća. Kako za novim zdanjem nije postojala funkcionalna potreba, govori kanonska vizitacija Jurja Dumbovića iz 1730. godine u kojoj se

⁹⁰ Usp. Marija Mirković, „Franjevačka ikonografija i ikonologija prostora“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 134.

drvena crkva opisuje kao uredna, čista i snabdjevena svim potrebnim.⁹¹ Međutim, za franjevačku arhitekturu u kontinentalnoj Hrvatskoj skromnije drveno rješenje uobičajeno se mijenjalo novom zidanom crkvom (slika 9). Takav obrazac pronalazi se kod franjevaca u Slavanskom Brodu, Virovitici i Čuntiću.⁹² Također, nova zidana crkva trebala je osloboditi dio zemljišta za nastavak gradnje samostana.

Temeljni kamen za gradnju crkve postavio je pater Miho Pavunović 25. srpnja 1736., što je vjerno posvjedočeno u samostanskoj kronici. U kronici cerničkog samostana opisana je svečanost polaganja temeljnog kamena gdje je važno naglasiti da je u ugaoni kamen stavljena srebrna pločica na kojoj je pisalo: »Josepho Libero Barone de Petrasch, eiusque consorte, primus ponitur lapis pro Ecclesia Sanctorum Petri et Pauli R. R. P. P. Franciscanis Provinciae Bosnae Argentinae sub Gvardiano R. P. Michaele Pauunouich MDCCXXXVI Die 25. Julii.«⁹³ Blagoslov temeljnog kamena obavio je generalni vikar pater Ivan iz Stražemana uz asistenciju gvardijana samostana patera Mihovila Pavunovića i požeškog gvardijana Andrije Benačića te u prisutnosti upravitelja cerničkog vlastelinstva gospodina Đure Ksavera Staera i požeškog kontrolora Ivana Nunpergera (»Ioannem a Straxemamo [...], Michaele Pauunovich, ex Custode Proae et actuali Gvardiano Conuentus Czernikiensis et Andreae Bennacsich Gvardiano Possegiensi, praesentibus Dno perillustri Georgio Xauerio Staer Administratore Domini Czernikiensis et Dno perillustri Ioanne Nunperger Controlore Possegano«).⁹⁴ Zanimljivo je da na svečanost nije došao cernički vlastelin Josip Petraš, ali je poslao po svom upravitelju relikvije sv. Pacifika Mučenika koje su postavljene u temeljni ugaoni kamen. Također, titular crkve je sv. Petra i Pavla – »Ecclesia Sanctorum Petri et Pauli« – što je znakovito jer tekst kronike zapisuje kroničar samostana koji je vrlo dobro upoznat s mjestom i situacijom, a ne vizitator zagrebačkog biskupa za kojeg Julije Jančula (1980.) smatra da je titular napisao »po vlastitom nahodjenju.«⁹⁵

Gradnja crkve sv. Petra apostola započela je i završila se uz nadzor patera Mihe Pavunovića. Međutim, tijekom gradnje crkve izmijenilo se u samostanu nekoliko gvardijana (Bartol Kašić, Stjepan Sanković, Pavao Blažević) u kratkom periodu što je utjecalo na

⁹¹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 93 – 94.

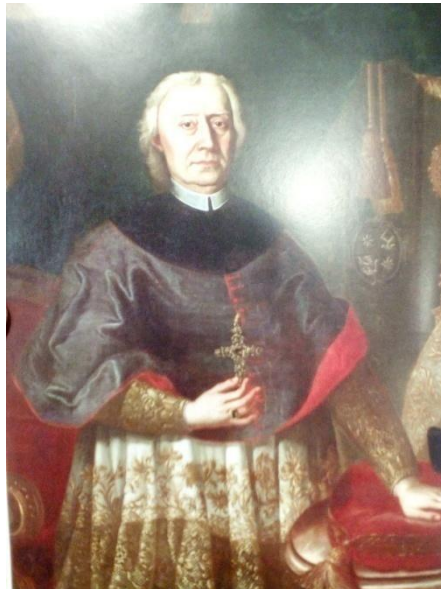
⁹² Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 210.

⁹³ „U vrijeme baruna Josipa Petras i njegove supruge postavlja se prvi kamen za crkvu svetog Petra i Pavla poštovanim ocima franjevcima provincije Bosne Srebrene za gvardijana poštovanog patra Mihajla Paunovića 1736, dne 25. srpnja.“ Prijevod prema: Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 127 – 128. Slobodni prijevod: „Barun Josip Petraš sa svojom suprugom, položio je prvi kamen za crkvu svetih Petra i Pavla otaca franjevaca provincije Bosne Srebrene, za gvardijana časnoga oca Mihaela Pavunovića, 25. VII. 1736.“

⁹⁴ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 127 – 128.

⁹⁵ Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 93.

dosljednost u gradnji.⁹⁶ Gradnja je usporena kada je izbio novi osmansko-habsburški sukob 1737. – 1739. zaključen mirom u Beogradu kojim je rijeka Sava postala granica prema Osmanskom Carstvu. Isto tako, nepovoljno je na gradnju utjecala epidemija kuge koja je zahvatila Slavoniju 1736. – 1740.⁹⁷ Neovisno o ratnim neprilikama i kugi crkva nastaje u kratkom periodu osobnim zalaganjem često spominjanog patera Pavunovića te višestruko potrebitom donacijom zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga. Očito su veze, koje je pater Pavunović imao sa zagrebačkom biskupijom, počele djelovati na vrhuncu gradnje. Naime, biskup Branjug spominje se tek u završetku opsežnih radova kada najveći doprinos daje u unutaršnjem opremanju crkve. Inače je zagrebački biskup Juraj Branjug poznat kao graditelj i veliki mecena umjetnosti (slika 10).

Slika 10 – Nepoznati autor, Portret zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga, XVIII. st., Nadbiskupski dvor, Zagreb

Branjug je bio aktivno uključen u pastoralnu obnovu Zagrebačke biskupije te u politički život Habsburške Monarhije, čvrsto se zalagao za obranu crkvenih posjeda i jurisdikcije zagrebačkih biskupa u Hrvatskoj i Slavoniji. Kvalitetan način širenja utjecaja ostvario je putem umjetnosti. Njegovom zaslugom i angažmanom izgrađene su biskupske palače u Zagrebu i Požegi, crkve u Hrastovici, Pokupskom, Gradecu, a nekoliko njih opremio je novim baroknim inventarom, poput cerničke crkve. U sklopu opširnog umjetničkog donatorstva formirao je vlastitim zalaganjem drvorezbarsku radionicu koja je po njemu dobila naziv

⁹⁶ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 130.

⁹⁷ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 1980., str. 168 – 174.

*Branjugova drvorezbarska radionica.*⁹⁸

Cernička crkva sv. Petra apostola dovršena je 1744. godine što se naslućuje prema natpisu na pročelju crkve koji se nije sačuvao do današnjeg vremena, ali ga je zapisao kroničar Marko Žličar u samostanskoj kronici. Prema kronici na pročelju je stajao natpis: »ECCLESIA SANCTO PETRO DICATA PATRIBUS FRATRIBUS ORDINIS MINORUM PROVINCIAE BOSNAE ARGENTINAE ANNO DOMINI 1744.«⁹⁹ Uz to, Jančula (1980.) prenosi da je vizitator zagrebačkog biskupa zatekao prilikom kanonske vizitacije 1771. godine »crkvu izgrađenu 'elegantno' godine 1744. darovima pobožnih vjernika.«¹⁰⁰ Brzina gradnje i opremanja govori o jedinstvenom projektu koji je ostvaren na franjevačkoj crkvi u Cerniku kakav nije bio npr. u franjevačkoj crkvi Presvetog Trojstva u Slavanskom Brodu.¹⁰¹ U konačnom rješenju ostvaren je *Gesamtkunstwerk* u kojem su postavljeni svi oltari i oprema namijenjena za crkvu kako bi time odražavala jedinstveni barokni prostor.¹⁰² Katarina Horvat-Levaj (2009.) smatra bitnim naglasiti da je cernička crkva nastala u periodu druge faze crkve sv. Mihovila u Osijeku u kojoj se naglasak stavlja na oblikovanju bočnih kapela, raščlambi zidova i sustavu svođenja.¹⁰³ U tom slučaju svakako je pogrešna interpretacija Josipa Buturca (1931.) kako je nova, zidana crkva nastala 1765. godine jer je smatrao da kanonske vizitacije iz 1730. i 1746. opisuju istu, drvenu crkvu.¹⁰⁴

Osnovni opis izvornog izgleda crkve sv. Petra apostola u Cerniku sačuvan je u kanonskoj vizitaciji Jurja Dumbovića iz 1746. godine i opisu franjevačkog kroničara Marka Žličara u samostanskoj kronici iz 1768./69. godine. Ponovno vizitator Dumbović naslovljava cerničku crkvu sv. Petra i Pavla (»SS. Petri et Pauli«), ali u ovoj vizitaciji susreće se s novom, zidanom crkvom, dosta prostranom i elegantnom, pokrivenom drvenim daskama (»[...]

⁹⁸ Usp. Ante Sekulić, „Juraj Branjug 1723. – 1748.“, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. Juraj Batelja, Zagreb: Školska knjiga, 1995., str. 394 – 395; O djelovanju Branjuga na području umjetnosti vidi: Đurđica Cvitanović, „Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja“, u: *Sveti trag: devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije: 1094 – 1994*, ur. Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski, Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, Institut za povijest umjetnosti, Muzejsko – galerijski centar, 1994., str. 242; Dubravka Botica, „Naručiteljska djelatnost Jurja Branjuga »biskupa graditelja«: Gradnja i opremanje župne crkve sv. Ladislava u Pokupskom kao odraz kulturnih i političkih ideja kraja 17. i prve polovine 18. stoljeća u Zagrebu“, u: *Croatia Christiana periodica*, 63, 2009., str. 87 – 108 (89 – 90).

⁹⁹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 131.

¹⁰⁰ NAZ. Protokoli br. 31/IIIb. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetače [1771.], str. 137; Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 163.

¹⁰¹ Franjevačka crkva u Slavanskom Brodu nastaje od 1727. do 1753. što predstavlja dugo vremensko razdoblje. Stoga Turkalj-Podmanicki (2015.) smatra da su se graditelji crkve pridržavali prvobitnog projekta, ali nakon 30 godina uveli su novine u konstrukcijskim i arhitektonskim elementima. Vidi: Margareta Turkalj-Podmanicki, *nav. dj.*, 2015., str. 219.

¹⁰² Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 127.

¹⁰³ Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Barokna sakralna arhitektura – tragom Eugenove crkve“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1.*, ur. Vesna Kusin, Branka Šulc, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009., str. 343 – 344.

¹⁰⁴ Usp. Josip Buturac, *nav. dj.*, 1931., str. 223.

noviter ex muro erectam satis amplam et elegantem, noviterque scandulis tectam [...]».¹⁰⁵ Uz crkvu nalazi se zidani toranj u kojem je pet zvona. Crkva ima dvojna vrata, prednja velika vrata te bočna vrata za ulaz iz samostana, a od sedam oltara, tri su potpuno dovršena.¹⁰⁶ Žličarev opis iz samostanske kronike nadopunjuje sliku cerničke crkve u XVIII. stoljeću i daje još neke zanimljive podatke. Kroničaru je važno istaknuti da je crkva orijentirana prema zapadu te da iza velikog oltara posvećenog sv. Petru dolazi sakristija (s velikim ormarom za svećeničko ruho i sveto posuđe) i iznad sakristije oratorij s 29 sjedala za samostansku zajednicu. Oratorij je bio osvijetljen s tri lučno zaključena prozora, a sakristija vjerojatno s okulom.¹⁰⁷ To znači da su sakristija i oratorij bili na mjestu današnjeg velikog oltara kada kroničar Žličar opisuje crkvu 1768./69. godine, a da je veliki oltar bio pomaknut prema narodu (slika 11). U tom slučaju moguće je razmatrati dojam koji je ostavljao veliki, bogati oltar dodatno približen vjernicima u baroknom prostoru što je danas znatno narušeno jer je oltar postavljen duboko u zaključku crkve.

Godine 1757. dogodio se u cerničkom kraju jaki potres koji je izazvao materijalnu štetu na crkvi i samostanu vidljivu prilikom kanonske vizitacije naredne godine.¹⁰⁸ Dolaskom novog vizitatora u cerničku župu crkva je tek u kanonskoj vizitaciji iz 1758. godine naslovljena kao crkva sv. Petra apostola (»De Parochia Apostolorum Principis S. Petri im Oppido Czernik«) te se spominje da cerničko vlastelinstvo ima novog gospodara iz obitelji Markovića.¹⁰⁹ Vizitator Ivan Krstitelj Paxy susreće crkvu koja je sagrađena u novije vrijeme, ali je zbog potresa dobila pukotine na svodu cijelom duljinom i po zidovima crkve. Međutim, vizitator smatra da je crkva velika i prostrana, ispunjena oltarima te čista (»Ecclesia hac ampla est et munde servatur [...]«).¹¹⁰

Novi pohod kanonskog vizitatora zabilježen je 1761. godine što pretpostavlja kratko vremensko razdoblje u kojem se trebalo sanirati štetu pa je u kanonskoj vizitaciji zapisano kako je crkva u gotovo istom stanju kao u vrijeme prethodnog pohoda.¹¹¹ Od prethodne kanonske vizitacije dogodila se promjena pripadnosti samostana franjevačkoj Provinciji Bosni Srebrenoj. Naime, od 1757. formirana je na prostoru Slavonije Provincija sv. Ivana

¹⁰⁵ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1746.], str. 115.

¹⁰⁶ „[...] cum suo campanili pariter murato, in quo campanae 5. Eccl[esi]a 2 habet portas, m[ai]orem videlicet et 1. lateralem, sat iirmas et bene clausas, in qua altaria sunt 7, quor[um] 3 ad perfection[em] plenam sunt deducta“. NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1746.], str. 115.

¹⁰⁷ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 131 – 132.

¹⁰⁸ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 149.

¹⁰⁹ NAZ. Protokoli br. 30/II. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1757.], str. 417.

¹¹⁰ NAZ. Protokoli br. 30/II. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1757.], str. 417; Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 149.

¹¹¹ NAZ. Protokoli br. 31/III. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1761.], str. 57.

Kapistrana. Uz središnju crkvu, sagrađena je i potpuno dovršena kapela sv. Leonarda (Linarta) izvan Cernika te nova štabska kapela sv. Terezije Avilske u Novoj Gradišci.¹¹²

Slika 11 - Unutrašnjost crkve sv. Petra apostola u Cerniku

Cerničkoj župi su 1765. godine oduzeta sela na području Vojne krajine i pripojena novoj župi u Novoj Gradišci. Time je franjevački samostan smanjio svoju pastoralnu djelatnost i izgubio na važnosti u ovom kraju. Smanjen mu je broj naselja o kojima vodi briga, a preostala sela gledaju se kao slabije razvijena, pa čak i siromašna.¹¹³ Kako su cernički franjevci živjeli od milostinje i milodara, smanjenje župe je jako utjecalo na financijsko stanje. Ipak, kanonska vizitacija iz 1765. godine ističe urednost i opskrbljenost samostanske crkve te veličinu i bogatstvo glavnog oltara u crkvi.¹¹⁴

U periodu gradnje posljednjeg (istočnog) krila samostana, u crkvi su obavljani

¹¹² NAZ. Protokoli br. 31/III. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1761.], str. 59.

¹¹³ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 157.

¹¹⁴ NAZ. Protokoli br. 31/III. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1765.], str. 114.

određeni radovi. Predstojnik samostana pater Pavao Junašević (1719. – 1778.) dao je popraviti svod u crkvi, učvrstiti ga željeznim zategama, pobijeliti zidove crkve te zamijeniti krovne daske novima.¹¹⁵ Možda je zbog toga vizitator zapisao 1771. godine tijekom kanonske vizitacije da je izgrađena »elegantier.« Tijekom navedene vizitacije crkva sv. Petra apostola nije bila posvećena. Svečana posveta nove crkve obavljena je 17. srpnja 1777., kada je Cernik pohodio zagrebački biskup Josip Galjuf (Varaždin, 1722. – Zagreb, 1786.; biskup 1772. – 1786.). Posveta je obavljena svečano u prisustvu brojnih gostiju i cjelokupnog cerničkog naroda.¹¹⁶

Od osnovnog projekta i početka gradnje do konačne posvete prošla je 41 godina, ali crkva sv. Petra apostola u Cerniku sagrađena je u relativno brzom roku. Stoga se početna ideja projekta nije mijenjala pa se unutar crkvenog prostora prati dosljednost u oblikovanju i primjeni arhitektonskih elemenata. Za ostvarenje projekta crkve važni su pater Miho Pavunović, koji je lokalno bio vezan uz Cernik i cernički samostan, i zagrebački biskup Juraj Branjug koji je na cerničkom gradilištu uhvatio priliku nanovo istaknuti prvenstvo Zagrebačke biskupije u slavonskom kraju gdje su se u crkvenoj nadležnosti nadmetale Zagrebačka, Pečuška, Bosanska (Đakovačka) i Srijemska biskupija. Utjecaj zagrebačkog biskupa i donacije manje su uočljivi na arhitekturi crkve, ali su vidljivi na unutarnjoj opremi.

5. 3. ANALIZA CRKVE SV. PETRA APOSTOLA U CERNIKU

Slika 12 - Crkva sv. Petra apostola u Cerniku gledana s mosta preko rječice

¹¹⁵ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 160.

¹¹⁶ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 165 – 166.

Samostanska crkva sv. Petra apostola smjestila se uz sjeverno krilo samostana i posebno se ističe u korpusu samostanskog sklopa. Položaj crkve nije uobičajen jer je crkva nepravilno orijentirana, odnosno pruža se u smjeru zapad-istok pa je svetište umjesto na istočnoj strani, postavljeno na zapadni dio što svakako odstupa od pravila kršćanske sakralne gradnje.¹¹⁷ Ipak, na cerničkom samostanu položaj crkve diktiralo je postojanje stare drvene crkve te prometna komunikacija uz potok koja je vodila vjernika direktno u crkvu. Također, crkva je povučena u pozadinu u odnosu na istočno krilo samostana pa se ispred pročelja crkve formira mjesto okupljanja, mali trg (slika 12).

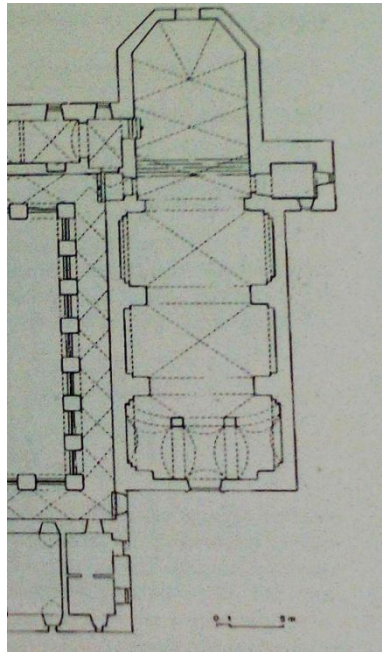
Samostansku crkvu čini nekoliko prostornih cjelina koje se mogu pojedinačno analizirati, ali svejedno funkcioniraju skladno i međusobno dobro povezano. Crkvu čini prostor svetišta, brod crkve, pročelje i zvonik. Barokni zvonik izgrađen je na mjestu dodira svetišta i broda crkve uz vanjsku, sjevernu stranu. Po proporcijama je izduljen i vitak, naglašen je u cerničkom brdskom krajoliku i ističe se vertikalnošću u samostanskom sklopu. Svakako pridonosi istaknutoj vizuri samostana u prostoru. U tlocrtnoj dispoziciji toranj zvonika je kvadratnog presjeka, debelog je zida i ima vrlo mali broj prozorskih otvora. Na donjim razinama zvonika prozorski otvori su uski i lučno zaključeni, a prozorski otvori pri vrhu zvonika su širi, lučno zaključeni i naglašeni blagom profilacijom. S crkvom je povezan putem vrata na prizemnoj razini te putem malog kora s prvog kata zvonika s kojeg je vlasnik cerničkog vlastelinstva pratio euharistijsko slavlje. Zvonik završava uobičajenom baroknom lukovicom. Vanjski plašt zvonika čini uglovna rustika, razdjelni vijenac u visini potkrovnog vijenca broda crkve te završni i višestruko profilirani vijenac koji je na sredini polukružno izdignut zbog smještaja sata.

Prema tlocrtu (slika 13), crkva je longitudinalna i jednobrodna građevina sa svetištem nižim, užim te odvojenim stepenicama od broda crkve. Svetište je izduženo, poligonalno zaključeno i petosminski svođeno u apsidalnom dijelu. Dva traveja svetišta presvođena su bačvastim svodom s dubokim šiljastim susvodnicama.¹¹⁸ Veliki oltar sa zidanom menzom prislonjen je uz zaključak svetišta. Na južnom i sjevernom zidu svetišta neposredno uz prijelaz u brod crkve ugrađena su dvije manje galerije kao komunikacija iz samostana i zvonika. Prostor svetišta osvjetljavaju dva velika prozorska otvora na južnom i sjevernom zidu, lučno zaključena i blago usječena u zid. S vanjske strane poligonalnog zaključka crkve postoje još dva prozorska otvora, jedan lučno zaključen otvor te drugi oblika okula, koji nemaju prvobitnu funkciju osvjetljenja jer su zaklonjena glavnim oltarom. Unutrašnjost crkve,

¹¹⁷ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 63.

¹¹⁸ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 127.

a pogotovo svetište, ima bogati zidni oslik novijeg datuma s naznačenim arhitektonskim elementima.

Slika 13 - Tlocrt crkve sv. Petra apostola u Cerniku

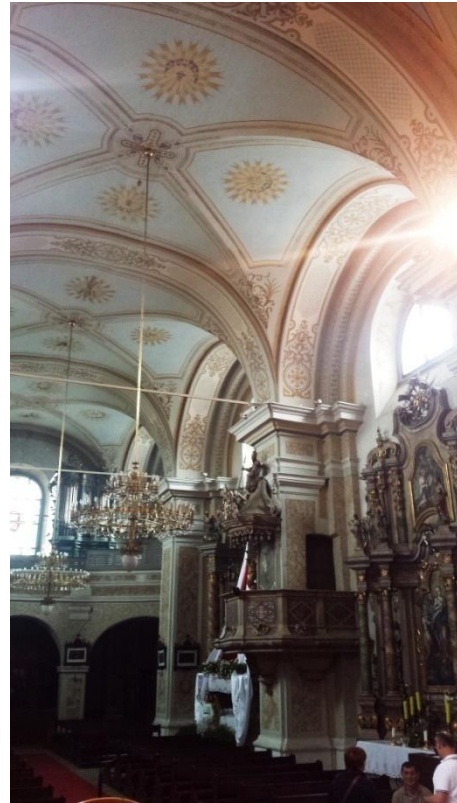
Jednobrodno dvoransko tijelo crkve pravokutnog tlocrta podijeljeno je na tri traveja širokim pojasnicama koje prevaljuju cijelu širinu broda crkve. U tri traveja uzdižu se široka i prostrana križna svodna polja koja počivaju na istaknutim zidnim polustupcima.¹¹⁹ U pravokutno tijelo crkve upisane su po tri plitke, bočne kapele koje visinom dosežu svodna polja čime su kapele dosljedno inkorporirane u prostor crkve (slika 14).¹²⁰ Plastička artikulacija zidova broda izvedena je dodavanjem udvostručenih, stepenastih pilastara na zidne polustupce koji osim što nose pojasnice svoda, služe i kao uporište lukovima kapela.¹²¹ Kako bi motiv udvostručenja ostao zapažen, udvostručeni su stupnjevanjem i lukovi kapela. Plitke, bočne kapele ostavljaju dovoljno prostora za bogate i razgibane drvene oltarne retable i zidane menze prislone na začelni zid. Bočne kapele funkcioniraju kao sporedne oltarne niše koje pojačavaju usmjerenost vjernika na središnji, oltarni prostor. Iako se franjevačka crkva odlikuje skromnošću u tlocrtnoj dispoziciji, u profilacijama je elegantna. Zidni polustupci imaju konkavno-konveksno profilirane baze i jednostavne kapitele toskanskog reda koji nose trabeaciju usložnjenu konkavnim i konveksnim trakama te visoko profiliranim završnim

¹¹⁹ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 10. Autor elaborata kaže: „Unutrašnjost crkve presvođena je baroknim svodnim konstrukcijama češkim kapama.“

¹²⁰ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 127; Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2009., str. 344.

¹²¹ Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 214.

vijencem. Profilirane trake i vijenci lomljeno se nastavljaju na stepenastim pilastrima čime dinamiziraju prostor i ostavljaju efektni dojam. U prvom traveju do pročelja uklopljeno je prostrano pjevalište razgibane forme koje počiva na dva stupca. Pjevalište je novijeg datuma pa se zaključuje kako je crkvu karakterizirala izražena longitudinalnosti i kompaktnost središnjeg prostranog broda i bočnih kapela.

Slika 14 - Pogled prema bočnim kapelama i pjevalištu

Unutrašnjost crkve osvjetljavaju veliki lučno zaključeni prozorski otvori blago usječeni u zid i smješteni u bočnim nišama poviše drvenih oltara s južne i sjeverne strane zida. Prozorski otvori omogućavaju unos dovoljne količine dnevnog svjetla u prostrani brod. Veličinom se ističe pravokutni prozorski otvor lučno zaključen, ugrađen na pročelju crkve koji svjetlošću obogaćuje pjevalište. Crkva je u završetku pokrivena dvoslivnim krovom.

Posljednja cjelina je pročelje s vanjskim plaštem crkve (slika 15). Pročelje crkve izvedeno je kulisno, odnosno ne odražava osnovne kompozicije unutrašnjeg prostora sakralnog objekta. Oblikovano je u dvije zone odijeljene horizontalnim profiliranim vijencem. Donja zona kvadratnog oblika vertikalno je podijeljena na tri polja velikim redom plitkih pilastara s jednostavnom kapitelnom zonom. Na središnjem polju ističe se barokni i bogato uokvireni portal te u središnjoj osi veliki prozor pjevališta. Portal odgovara strukturom portalu

refektorija, ali većih je dimenzija i slabijeg kolorita.¹²² Na dovratnicima portala su aplicirani hermski pilastri koji se sužavaju prema bazi i koji nose zonu višestruko profilirane trabeacije. Zona nadvratnika naglašena je arhitravom i vijencem koji su na krajevima lomljeni i izbačeni u prostor. Završni vijenac nadvratnika oblikovan je konkavno-konveksno, na središnjem dijelu polukružno izdignut, a na krajevima šiljasto izbačen u prostor. Luneta nadvratnika skulptorski je obrađena, a dojam dodatno naglašavaju akroterije na krajevima završnog vijenca i u zaključku portala. U dva bočna polja pročelja uzidane su lučno zaključene niše za smještaj svetačkih skulptura. Donju zonu uokviruje ugaona naslikana rustika. Pročelje je zaključeno baroknom, trolisno razgibanom atikom u gornjoj zoni koja predstavlja inovaciju u oblikovanju pročelja.¹²³ Na gornjoj zoni iznad razdjelnog vijenca, a u osi plitkih pilastara uzidane su još dvije lučno zaključene niše za smještaj skulptura. U središnjoj osi atike nalazi se okulus te u zaključku niša za smještaj skulpture trolisno zaključena.¹²⁴ Bočno pročelje crkve raščlanjeno je lezenama čiji raspored odgovara nizanju traveja u crkvi. Osim lezena, u žbuci su plošno izvedeni okviri prozorskih otvora s razvedenom formom. Na svetišnom dijelu, vanjski plašt je razveden ugaonom slikanom rustikom.¹²⁵

Slika 15 - Kulisno pročelje crkve sv. Petra apostola, bočni pogled i portal crkve

¹²² Usp. SKR, *nav. dj.*, 2000., str. 360.

¹²³ Usp. Đurđica Cvitanović, *nav. dj.*, 1994., str. 239; Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 216.

¹²⁴ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 9.

¹²⁵ Usp. *Elaborat istražnih konzervatorskih radova*, 2011., str. 9.

Analizirajući unutrašnjost crkve i tlocrtne karakteristike može se zaključiti da je crkva nastala na tradicionalnoj tlocrtnoj shemi, izražene longitudinalnosti i podređenosti bočnih dijelova spram izduljenog i otvorenog svetišta (slika 16). Također, jednostavnost prostorne organizacije nadopunjena je profinjenim profilacijama na zidnim polustupcima i stepenastim pilastrima, odnosno plastičkom artikulacijom bočnih kapela (niša) i gotovo gotizirajućih križnih svodnih polja. U organizaciji sakralnog prostora postoji iskorak u modernost. Bočne kapele su istaknute u odnosu na brod crkve, ali se taj dojam umanjuje stepenastim pilastrima i razgibanom formom baroknih oltara u cerničkoj crkvi.¹²⁶ Na vanjštini svakako se mora spomenuti jedinstveno oblikovani portal *borrominijevskih* formi s elementima poput hermskog pilastra ili dinamičnog vijenca te razgibana atika pročelja koja odstupa od konvencionalnih rješenja i predstavlja baroknu inovaciju.

Slika 16 - Pogled prema svetištu i pjevalištu u crkvi sv. Petra u Cerniku

5. 4. PROMJENE U CRKVENOM PROSTORU U XIX. STOLJEĆU

Cernička arhitektura crkve bila je podložna promjenama. Ponekad promjene nakon gradnje mogu naglasiti kvalitetne arhitektonske elemente ili pojačati barokni dojam, ali na cerničkom primjeru to nije ostvareno. Na vanjskom plaštu crkve nije bilo znatnih promjena osim postavljanja crijepa umjesto drvenih dasaka, od 1875. godine.¹²⁷ U konstrukcijskom smislu, crkva je zbog potresa imala poteškoća s križnim svodnim poljima pa su se češće

¹²⁶ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 131; Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 214; Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2015., str. 342.

¹²⁷ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 250.

sanirale pukotine na svodovima i zidovima. Najveće izmjene izvedene su unutar crkvenog prostora sredinom XIX. stoljeća.¹²⁸ Prema zapisima iz samostanske kronike 1850. uklonjena su dva zadnja bočna oltara do ulaznih vrata, sv. Antuna Padovanskog i sv. Marije Magdalene, iz crkve kako bi se postavili temelji za novi kor i pjevalište s orguljama.¹²⁹ U dva pokušaja postavljao se zidani kor na dva čvrsta stupa i s blago razgibanom ogradom. Iz istočnog krila samostana probijen je tom prilikom prolaz na pjevalište, a prenesene su stare obnovljene orgulje koje su dopremljene u crkvu 1778. godine iz našičkog samostana.¹³⁰ Iako Jančula (1980.) i Mirković (1994.) bilježe da u zadnjem traveju ispod kora nema oltara (danas su ispovjedaonice), u kanonskoj vizitaciji iz 1866. godine stoji drugačije. Kanonsku vizitaciju 1866. godine obavlja kanonik Josip Marić koji osim velikog oltara vidi još 6 bočnih oltara: »Praeter aram maiorem adsunt adhuc aliae 6. Lateralis, quorum 1. ex parte Evangelii est Immaculatae Conceptionis B. V. M., 2. S. Crucis, 3. S. Rochi, ex parte Epistolae autem 1. S. Antonii Paduani, 2. Francisci Seraph, 3. S. Aloysii Gonz[aga].«¹³¹ Moguće je da su postojali neki manji oltari koji su kasnije uklonjeni zbog ispovjedaonica. Potvrda izvještaju je podatak da je cerničku crkvu darivao mlinar Nikola Majanović slikom sv. Alojzija koju je nabavio u Beču, a koje je postavljena ispod kora.¹³² Iste godine, 1850., uklonjena je za vrijeme gvardijana Ilije Vražića stara sakristija i oratorij iznad nje te veliki, glavni oltar koji je propadao zbog vlage. U nekoliko narednih godina izradio je stolar Ignacije Mezlik uz asistenciju Donacijana Prokopiusa novi veliki oltar koji je, s menzom oltara, postavljen u zaključak svetišta i poligonalne apside. Tako je svetište prošireno, produljeno i odmaknuto od vjernika. Godine 1858. majstor pozlatar (inaurator) Ivan Krieg pozlatio je novi oltar na kojeg su vraćene oltarne pale i šest velikih kipova mađarskih svetaca.¹³³

Arhitektura crkve nije značajno degradirana, ali se izgubio izvorni barokni dojam. Crkva je u XVIII. stoljeću imala tri traveja jednobrodne longitudinalne crkve presvođene križnim svodnim poljima što je ostavljalo dojam ritmičnog nizanja razgibanih baroknih bočnih oltara zamišljenih u početnom projektiranju. Također, bitan je postav velikog, glavnog oltara iza kojeg su se u užem tijelu svetišta nalazile sakristija i oratorij. Prostor crkve je zamišljen kao zaokružena cjelina gdje sporedni oltari ne ometaju pogled na središte misnog

¹²⁸ Usp. Olga Maruševski, „Franjevačke crkve u obzoru 19. stoljeća“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2000., str. 261 – 271.

¹²⁹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 236; Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 69; Ernest Kramberger, *nav. dj.*, 1912., 560.

¹³⁰ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 167.

¹³¹ NAZ. Protokoli br. 43/XV. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetače [1866.], str. 428.

¹³² Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 239.

¹³³ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 239 – 242; Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 69.

slavlja koje se zbiva *pred licem* vjernika na mjestu glavnog oltara. Izmjenama u crkvenom prostoru narušena je longitudinalnost i stupnjevanje sporednih oltara te je postavljen oltar koji je izraženo udaljen od vjernika, potisnut u zaključak crkve.

5. 5. ARHITEKTURA CRKVE SV. PETRA APOSTOLA U KONTEKSTU FRANJEVAČKE ARHITEKTURE KONTINENTALNE HRVATSKE

Snažna prisutnost i aktivno pastoralno djelovanje franjevaca *Manje braće* po Slavoniji nakon oslobađanja od Osmanlija dali su zamah u graditeljskim radovima na sakralnoj i samostanskoj arhitekturi franjevaca. Na području Slavonije nadmetale su se Zagrebačka, Pečuška, Bosanska (Đakovačka) i Srijemska biskupija u nadležnosti u župnom radu. Tijekom prve polovice XVIII. stoljeća svu brigu o crkvi i župama u Slavoniji vodili su franjevci. Iako se u gradnji franjevci nisu morali pridržavati strogih pravila (regula, koje su imali, ali u srednjem vijeku), franjevačka sakralna barokna arhitektura obilježena je skromnošću, jednostavnim i tradicionalnim arhitektonskim i tlocrtnim rješenjima te nesklona prihvaćanju novih baroknih inovacija centralnih prostora, razgibanih formi svodjenja i pretjeranih plastičnih artikulacija i profilacija zidne plohe. Ipak, na području sakralne arhitekture kontinentalne Hrvatske ostvareni su zapaženi crkveni projekti, sačuvani do današnjeg vremena, koji predstavljaju specifičan pristup oblikovanja baroknog prostora u franjevačkim redovničkim zajednicama. Za dosljednu kontekstualizaciju cerničke crkve sv. Petra apostola odabrana su određena područja koja se ističu u arhitekturi crkve i koja su imala svoje ishodište ili komparativne primjere na području franjevačkih provincija sv. Ivana Kapistrana i sv. Ladislava u kontinentalnoj Hrvatskoj. Kontekstualizacija je nužna s obzirom na to da se za cerničku crkvu ne poznaje projektant i graditelj. U usporedbi se prati tlocrtno-prostorna organizacija korpusa crkve i popratnih sadržaja, način oblikovanja svetišta, raščlamba bočnih zidova longitudinalnog broda, križna svodna polja te oblikovanje pročelja.

U procesu nastanka čvrste rezidencije i bogato opskrbljenog crkvenog zdanja, cernička crkva prošla je uobičajenu fazu drvene gradnje. Drvena crkva slavanskog tipa morala je zadovoljiti osnovne potrebe nestabilnog vremena i vjerskog oporavka. Primjeri drvene gradnje nalaze se kod onih franjevačkih samostana koji su imali crkvene novogradnje u prvoj polovici XVIII. stoljeća, poput Čuntića, Slavanskog Broda, Stare Gradiške, Virovitice.¹³⁴

Do godine 1744. cernička crkva završena je u cijelosti. U osnovnom volumnom oblikovanju došlo je do pomaka u organizaciji arhitektonskih elemenata od uobičajenog franjevačkog koncipiranja gdje se zvonik postavlja unutar korpusa samostana i crkve,

¹³⁴ Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 210.

neposredno uz svetište čime ne dozvoljava rast u visinu i vertikalnost (primjer Našica).¹³⁵ Time je zvonik u Cerniku postavljen bočno na prijelazu između svetišta i broda crkve na sjevernoj strani izvan korpusa samostana. Tako je ostvarena jasna vertikala u prostoru što je cilj baroknog poimanja urbanističkog razvoja naselja. Cernička crkva se posebno ističe po tom otklonu u oblikovanju volumena, a srodni primjeri zvonika mogu se naći na franjevačkoj crkvi u Slavonskom Brodu (gdje zvonik ima manju visinu uvjetovanu vojnim okruženjem i brodskom tvrđavom) te samostanu u Velikoj gdje se zvonik smjestio u produžetku svetišta i sakristije.¹³⁶ Zvonik se naglašava debelim zidovima i visinom, a u Cerniku i elegantnom baroknom lukovicom.

Samostanska crkva u Cerniku ostavlja dojam tradicionalnosti u tlocrtno-prostornoj organizaciji što se odnosi na poligonalni zaključak svetišta, petosminski apsidalni svod i križna svodna polja odijeljena širokim pojasnicama u jednobrodnoj crkvi. Poligonalni zaključak svetišta, koji se može upisati u šesterokut, odraz je postojanja franjevačkih samostana iz srednjeg vijeka u neposrednom cerničkom okruženju. Tip jednobrodne crkve s užim i nižim te poligonalno zaključenim svetištem prisutan je na franjevačkim crkvama u Kobašu, Našicama, Požegi i Voćinu (danas ta mjesta pripadaju Požeškoj biskupiji), prostorno bliski Cerniku.¹³⁷ Međutim, cernička crkva je u izvornom projektu, do sredine XIX. stoljeća, imala sakristiju i oratorij iza svetišta čime je stvoren otklon od tradicionalnog franjevačkog *dubokog kora*. U tom slučaju, razmatraju se neka sakralna rješenja iz XVIII. stoljeća koja pokazuju jednak način organizacije svetišta i redovničkog kora kao oratorija u pozadini svetišta. Novi element zamjene redovničkog kora javlja se u pregradnjama franjevačke crkve sv. Augustina u Velikoj početkom XVIII. stoljeća, oko 1713. godine. U Velikoj se sakristija nalazi na mjestu starog gotičkog svetišta, a novo svetište prošireno je i pomaknuto prema brodu crkve.¹³⁸ U susjednoj provinciji sv. Ladislava takav tip oratorija iza svetišta ima crkva sv. Antuna Padovanskog u Kostajnici, građena vremenski kada i cernička crkva, od 1729. do 1746. godine.¹³⁹ Konačno, rješenje je dosljedno afirmirano u crkvi sv. Antuna Padovanskog u Našicama oko 1765. godine kada se obnavlja i oblikuje jedinstven zrelobarokni sadržaj unutar

¹³⁵ Usp. Diana Vukičević-Samaržija, „Srednjovjekovna umjetnost u franjevačkim samostanima koji su pripali provinciji sv. Ćirila i Metoda“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 164.

¹³⁶ Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 216; Diana Vukičević-Samaržija, Katarina Horvat-Levaj, Davorin Stepinac, *nav. dj.*, 2013., str. 11.

¹³⁷ Usp. Diana Vukičević-Samaržija, *nav. dj.*, 2000., str. 163.

¹³⁸ Usp. Diana Vukičević-Samaržija, Katarina Horvat-Levaj, Davorin Stepinac, *nav. dj.*, 2013., str. 10.

¹³⁹ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1992., str. 126; Paškal Cvekan, *nav. dj.*, 1982., str. 72 – 80.

gotičkog crkvenog prostora.¹⁴⁰ U pozadini glavnog oltara, u zaključku poligonalne apside nalazi se oratorij.

Reminiscencije na tradicionalne uzore i gotovo gotizirajuće forme vidljive su u primjeni križnih svodnih polja odijeljenih širokim pojasnicama koje se oslanjaju na istaknute zidane polustupce učvršćene stupnjevanim pilastrima s obje strane. U sakralnoj franjevačkoj baroknoj gradnji križno svodno polje je pomalo neuobičajeno rješenje ako se uzme u obzir široka primjena bačvastog svoda sa susvodnicama (Velika, Slavonski Brod). Cernički graditelji koristili su bačvasti svod sa susvodnicama na dijelu svetištu da bi potom u jednobrodnom i dvoranskom tijelu crkve kroz tri traveja upotrijebili križne svodove velikog raspona. Srodno rješenje može se naći u kostajničkoj crkvi iz istog perioda gdje je pravokutni brod križno nadsvoden, ali bez bočnih zidnih polustupaca koji ritmiziraju brod kao u Cerniku.¹⁴¹ U prostorima između zidnih stupaca unijeli su cernički graditelji vrlo rafinirano plitke bočne kapele, odnosno oltarne niše koje svojom visinom dosežu križna svodna polja. Iznad drvenih oltarnih retable razgibanih formi i postavljenih na začelni zid oltarne niše probijeni su prozorski otvori lučno zaključeni koji bogato osvjetljaju unutrašnjost crkve.¹⁴² Crkve s plitkim bočnim kapelama rijedak su tip sakralne arhitekture na prostoru Slavonije u XVIII. stoljeću. Margareta Turkalj-Podmanicki (2015.) ističe primjere franjevačke crkve u Slavonskom Brodu i dvorske i župne crkve u Nuštru koje nemaju uporišta u arhitekturi kontinentalne Hrvatske ili na srednjoeuropskom prostoru nego se približavaju kasnopaladijevskom tipu.¹⁴³ U odnosu na cerničku crkvu, brodska i nuštarska crkva imaju usječene plitke, bočne kapele u bočnim zidovima broda crkve između kojih je zid artikuliran pilastrima, a iznad kapela teče kontinuirani vijenac.¹⁴⁴ Time se kod ovih crkava naznačuje široki i prostrani brod nadvišen bačvastim svodom sa susvodnicama da bi se kod Cernika naglasak stavio na vertikalnost i dosljednu objedinjenost bočnih oltarnih niša s tijelom crkve. Stoga, Cernik pruža novo rješenje barokne integracije bočnih kapela, ali zadržava gotovo gotizirajući križni svod.

U oblikovanju bočnog pročelja i glavnog pročelja crkve sv. Petra apostola ističu se portal i zaključak pročelja. Prije svega, ispred crkve oblikuje se mali trg nastao zbog položaja istočnog krila koje nije u ravnini s pročeljem crkve nego pomaknut prema istoku. Srodno oblikovanje imala je samostanska crkva u Velikoj prije proširenja prema zapadu, ali i brojni

¹⁴⁰ Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 214.

¹⁴¹ Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2000., str. 212.

¹⁴² Usp. Katarina Horvat-Levaj, *nav. dj.*, 2009., str. 344.

¹⁴³ O mogućim predlošcima i izvorima vidi: Margareta Turkalj-Podmanicki, *nav. dj.*, 2015., str. 71 – 72.

¹⁴⁴ Usp. Margareta Turkalj-Podmanicki, *nav. dj.*, 2015., str. 73.

drugi primjeri iz sakralne gradnje kontinentalne Hrvatske. Isticanje kulise bilo je važno za urbanističku vizuru naselja. Cernička crkva zanimljiva je po trolisno razgibanojatici kulisnog pročelja čime se smjestila uz bok drugih baroknih, franjevačkih crkvi. Raskošnija rješenja imali su franjevci u Čakovcu, Staroj Gradišci, Slavanskom Brodu, Virovitici i Vukovaru gdje su na pročelja aplicirani pilastri i vijenci, ili izgrađeni zvonici, a posebno pročelje je ono kostajničke crkve s iluzionistički slikanim stupovima i ugaonom rustikom.¹⁴⁵ Istaknuto mjesto na cerničkom pročelju ima kolorirani portal koji je izgledom jednak portalu refektorija cerničkog i broskog samostana. Slučaj portala *borrominijevskih* formi može biti vezan uz angažman graditelja talijanskog porijekla koji su možda gradili dio franjevačkog samostana u Slavanskom Brodu ili vojnih graditelja i inženjera sa srednjoeuropskog prostora kojima su bile dostupne popularne grafike Francesca Borrominija (1599. – 1667.).¹⁴⁶ Također, može se uzeti u obzir naručiteljeva želja. Naime, zanimljivo je da pater Andrija Ivanagić i pater Mihovil Pavunović borave u Rimu 1724. godine na generalnom kapitolu reda.¹⁴⁷ Tom prilikom pater Pavunović posjetio je zgradu Kongregacije za širenje vjere (lat. *Palazzo Congregatio de Propaganda Fide*) u Rimu koju je projektirao barokni arhitekt Francesco Borromini 1662. godine pa je mogao vidjeti jedno od kreativnijih rješenja fasade s iznimno bogatim prozorskim okvirima i portalom sa skošenim hermskim pilastrima, dinamičnim vijencem konkavno-konveksno oblikovanim, na središnjem dijelu polukružno izdignutim, a na krajevima izbačenim u prostor.¹⁴⁸

Konačno, Cernik predstavlja u franjevačkoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske novogradnju u tradicionalnim formama. Za franjevački krug nema karakteristične zrelobarokne centralizacije longitudinalnog prostora te cernička crkva oslikava neke prethodne gotičke uzore i oblike kroz primjenu poligonalnog zaključka i križnih svodnih polja. Odmak postoji u baroknoj integraciji bočnih kapela, kulisnog pročelja s portalom i volumnom oblikovanju samostanskog sklopa. Pripadnost franjevačkoj zajednici vidljiva je u povezanosti srodnih arhitektonskih elemenata s crkvama u Kostajnici, Našicama, Požegi, Slavanskom Brodu i Velikoj.

¹⁴⁵ Usp. Đurđica Cvitanović, *nav. dj.*, 1994., str. 239.

¹⁴⁶ Usp. Margareta Turkalj-Podmanicki, *nav. dj.*, 2015., str. 71 i 219; Rudolf Wittkower, *Art and Architecture in Italy 1600-1750*, The Pelican History of Art, Penguin Books, 1978. [1. izdanje 1958.], str. 197.

¹⁴⁷ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 99.

¹⁴⁸ Usp. Rudolf Wittkower, *nav. dj.*, 1978. [1958.], str. 227 – 228.

6. BAROKNA OPREMA CRKVE SV. PETRA APOSTOLA U CERNIKU

6. 1. GLAVNI OLTAR SVETOG PETRA

Slika 17 - Ignacije Mezlik (stolar) i tirolska radionica iz Grodentala (skulpture), Glavni oltar sv. Petra, 1855. i 1912., Crkva sv. Petra, Cernik

Glavni oltar cerničke crkve sv. Petra apostola smješten je u zaključku svetišta i raste u vis do svoda svetišta (slika 17). Prema zapisima iz samostanske kronike, glavni oltar postavljen je 1855. godine, a pozlaćen 1858. godine. Za majstora oltara spominje se stolar fra Ignacije Mezlik i njegov pomoćnik Donacijan Prokopius te majstor pozlatar Ivan Krieg.¹⁴⁹ Velike asistentske skulpture sv. Ćirila i Metoda, sv. Barbare i Apolonije te sv. Florijana i Jurja postavljene 1912. godine oko središnje oltarne pale Predaja ključeva djelo su tirolske radionice St. Ulrich iz Grödental.¹⁵⁰ Prema navedenim podacima uočljivo je da se arhitektura i pojedine skulpture današnjeg glavnog oltara ne smatraju dijelom izvorne opreme. Do promjene je došlo 1850. godine kada su iz crkve uklonjena dva zadnja oltara, stara sakristija i oratorij te glavni oltar kako bi se funkcionalno promijenio crkveni prostor. Postavljeni su temelji za novo pjevalište (kor), sakristija je smještena u samostansko krilo, a

¹⁴⁹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 242.

¹⁵⁰ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 274; Olga Maruševski, *nav. dj.*, 2000., str. 265.

prostor svetišta je znatno produljen. Kao navodni razlog uklanjanja glavnog oltara, gvardijan Ilija Vražić (gvardijan 1853. – 1859.) navodi u samostanskoj kronici da je drvena arhitektura oltara »uklonjena zbog vlage«. ¹⁵¹ Međutim, u samostanskoj kronici se daje naslutiti da nije uništen cijeli ansambl glavnog oltara sv. Petra. Pristankom samostanskog starješine iz samostana su 1852. godine odneseni kipovi sv. Franje i Antuna, sv. Barbare i Katarine te dva sv. Roka za crkvu sv. Roka u Bosanskoj Gradiški gdje je novi oltar gradio isti majstor stolar fra Ignacije Mezlik. ¹⁵² Isto tako, poznato je da su na novi oltar vraćene oltarne pale Predaja ključeva i Krunidba Bogorodice te velike asistentske skulpture sv. Ladislava i sv. Stjepana, sv. Emerika i sv. Martina te sv. Ljudevita i sv. Jurja koje su ostale na glavnom oltaru do 1912. godine. ¹⁵³ Do danas su ostale sačuvane četiri velike skulpture tih svetaca smještene u jednoj od samostanskih prostorija na prizemlju istočnog krila, a na današnjem glavnom oltaru moguće je prepoznati barokne skulpture u likovima anđela, s obje strane svetohraništa, i svetaca poviše oltarnih ophoda između masivnih postamenata stupova (slika 18 i 19).

Slika 18 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Tabernakul oltara sv. Petra, oko 1746., Cernik (detalji anđela)

¹⁵¹ Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 236.

¹⁵² Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 239; Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 69.

¹⁵³ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 69.

Slika 19 - Branjugova drvorezbarska radionica (?),
Skulpture svetaca iznad ophoda glavnog oltara, oko
1746., Cernik

Nekadašnji glavni oltar sv. Petra detaljno je opisan u samostanskoj kronici i u zapisima kanonskih vizitacija 1746. i 1758. godine. S obzirom na to da je opis glavnog oltara zapisan u samostansku kroniku 1768./69. godine, prve vijesti o glavnom oltaru zabilježene su u protokolu kanonske vizitacije iz 1746. godine. Prilikom kanonskog pohoda Jurja Dumbovića zabilježeno je da su u crkvi sv. Petra apostola dovršena u cijelosti tri oltara, a među njima i glavni oltar sv. Petra. To je značilo da se crkva, dovršena 1744. godine, opremala drvenim oltarima i potrebnim crkvenim namještajem istovremeno sa završnim radovima gradnje. Kao važan povijesni podatak navodi se da je glavni naručitelj i donator oltara zagrebački biskup Juraj Branjug, a to potvrđuje dio vizitacije iz 1746. godine koja glasi: »[...] in primus maius ex munificentia Excellentiae vestrae plane elegans, operis partim arcularis, partim statuariis speciose colorata est et inaurata [...] imago. Principalis in tela eleganter depicta representat[ur] Christus Dominum Petro Claves [trans]ferente cum inscriptione. [...] solut in supra [...] quam in Circum ferentia interpositis Columnis exornant statue inaurata á dextris SS. Stephani Regis, Ludovico, et Georgij, á sinistris vero SS. Ladislai, Emericij et Martini in Superiori vero parte insigne Excellae vestrae dua ambiunt angeli, tubas inflantes, á dextris vero sunt Statuae minores SS. Francisci, et Barbare, á sinistris sunt [?] SS. Antonij, et Catherine.«¹⁵⁴ Vizitacija govori da je naručiteljski pothvat bio naznačen biskupovim grbom na glavnom oltaru. Podatak o naručitelju ponovljen je u kanonskoj vizitaciji iz 1758. godine i glasi: »Aram Majorem operis arcularij & statuarij

¹⁵⁴ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1746.], str. 115.

munificentia defuncti olim Eppi[scopi] Zagr[ebiensis] Reverendissimi et Excellentissimi Domini Branjugh erectam, in cuius medio est ampla imago S. Petri Claues Regimentis Ecclesiae á Christo accipientis.«¹⁵⁵ Kanonske vizitacije donose izuzetno vrijedne podatke poput imena naručitelja i donatora, vremena opremanja i izgleda oltara sv. Petra što je svakako za povijest cerničke crkve i umjetničku vrijednost barokne opreme važno jer danas nije ostao sačuvan u cjelini barokni ansambl glavnog oltara. Ime naručitelja može pomoći u atribuciji i prepoznavanju drvorezbarske radionice i slikarskog majstora, ali i u prepoznavanju ikonografskog sadržaja i poruke koju kroz umjetnosti šalje zagrebački biskup u udaljenu i graničnu slavonsku župu. O Branjugovoj donaciji piše također i zagrebački kanonik Baltazar Adam Krčelić, koji u sklopu životopisa biskupa Branjuga izričito spominje njegovu ulogu u opremanju crkve u Cerniku: »U Slavoniji podigao je u Cerniku franjevačku crkvu s glavnim oltarom [...]«¹⁵⁶ Iako se u kanonskoj vizitaciji iz 1746. godine mogu pročitati osnovni dijelovi oltarne arhitekture, skulpture i oltarnih pala, detaljniji u opisu je samostanski kroničar Marko Žličar 1768./69. godine. Osnovnu koncepciju oltara činila je dvokatna struktura koja je mogla izgledom odgovarati bočnim oltarima Bezgrešnog Začeca i sv. Antuna. Samostanski kroničar kaže da se *in primo contignatione* (na prvom katu) cerničkog glavnog oltara nalazilo svetohranište u obliku ciborija s mjestom za pokaznicu okruženo s četiri anđela, zatim oltarna pala Predaje ključeva i po tri asistentske velike skulpture s jedne i druge strane slikane oltarne pale. Oltarni nastavak bio je razdijeljen sa šest stupova pa su se asistentske skulpture smjestile između stupova. Na oltaru se isticao središnji dio gdje su se u osi jedno iznad drugog nalazili svetohranište, oltarna pala *Predaja ključeva*, biskupski grb Jurja Branjuga s natpisom, atička pala *Presveto Trojstvo kruni Bogorodicu* i u zaključku oltara kip sv. Mihovila u borbi s Luciferom. Desno od oltarne pale *Predaja ključeva* nalazili su se kipovi sv. Ladislava, sv. Emerika i sv. Martina, a lijevo od slike bili su kipovi sv. Stjepana, sv. Ljudevita i sv. Jurja čime izvori samostanske kronike odgovaraju kanonskim vizitacijama. Vjerojatno na prijelazu glavnine retable i atike nalazio se biskupski grb Jurja Branjuga (*Insignia nobilitatis*), skulptorski obrađen, a pod grbom kartuša s kronografskim natpisom: »In honoreM sancti petri eX benIgnitate PraesVLis nostrI GeorgII BranIVg haeC Ara ereCta est atqVe obLata PatriIbVs FranCIsCanIs In Cernek.«¹⁵⁷ Atiku oltara nosila su četiri stupa koja su se oslanjala na stupove glavnine retable. Desno od biskupskog grba stajali su kipovi sv. Antuna i sv.

¹⁵⁵ NAZ. Protokoli br. 30/II. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1757.], str. 417.

¹⁵⁶ Baltazar Adam Krčelić, *Annuae ili historija 1748 – 1767*, ur. Nikola Majnarić, preveo Veljko Gortan, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952., str. 540 – 541.

¹⁵⁷ U slobodnom prijevodu: „Na čast svetom Petru dobrotom našeg nadstojnika Jurja Branjuga podignut je ovaj oltar i poklonjen ocima franjevcima u Cerniku.“ Naglašena slova daju godinu 1744. Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 132 – 133.

Katarine, a lijevo kipovi sv. Franje i sv. Barbare. Poviše grba i natpisa »na trećem katu« nalazila se slika *Presveto Trojstvo kruni Bogorodicu* okružena s dva mala anđela. Oltar je imao antependij s tkaninom na kojoj su bili naslikani Krist i apostolski prvaci, sv. Petar i sv. Pavao. Prema objašnjenom redoslijedu, nekadašnji oltar sv. Petra ne odgovara oltarnom arhitekturom današnjem glavnom oltaru što znači da *stari* oltar nije predstavljao model za majstora stolara. Možda zbog toga gvardijan Ilija Vražić priznaje da je »stari oltar bio daleko ljepši«. ¹⁵⁸ U slučaju rekonstrukcije izgleda, glavni oltar imao je trokatnu strukturu s naglašenom horizontalnom podjelom na *katove* i vertikalnim osima oltarnih slika i skulptura između stupova. Vjerojatno je visinom dosežao bačvasti svod sa susvodnicama u svetištu jer se nalazio otprilike na mjestu današnjeg oltara prema narodu. Tako je postignut dojam monumentalnosti i teatralnosti tako tipičan za razdoblje baroka i poslijetridentske umjetnosti.

Središnja slikana oltarna pala prikazuje poznatu ikonografsku temu Predaje ključeva kada Krist u prisutnosti drugih apostola predaje Petru ključeve Kraljevstva nebeskog te mu daje moć odrješenja ili izopćenja (slika 20). Petar je bio apostolski prvak, jedan od najbližih Kristu kojemu je Bog Sin povjerio zemaljsku Crkvu. ¹⁵⁹ U formatu uspravljenog i lučno zaključenog pravokutnika smještena je scena Predaje ključeva u urbanoj sredini. Prostor definiraju dva masivna stupa trećinski kanelirana na visokim postamentima. U središnjoj osi pale postavljen je Krist mladolikog lica u modroj halji okrenut prema sv. Petru. Kristova desnica pruža Petru dvostruke ključeve, a ljevicom upućuje na anđeosku slavu poviše biblijskog prizora gdje jedan od anđela iz skupine nosi latinski tekst: »Petri quodcumq. solveris super terram erit solutum et in caelis«. Cernička oltarna pala oslikava riječi iz Matejeva evanđelja. Biblijski tekst glasi: »Nato Isus reče njemu: 'Blago tebi, Šimune, sine Jonin, jer ti to ne objavi tijelo i krv, nego Otac moj, koji je na nebesima. A ja tebi kažem: Ti si Petar-Stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju i vrata paklena neće je nadvladati. Tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskoga, pa što god svežeš na zemlji, bit će svezano na nebesima; a što god odriješiš na zemlji, bit će odriješeno na nebesima.' Tada zaprijeti učenicima neka nikomu ne reknu da je on Krist.« (*Mt* 16, 17-20) Uz anđela i natpis, na oblacima lebde mali anđeli i Božansko oko uokvireno u trokutu kao simbol Presvetog Trojstva. Sv. Petar je prikazan kao stariji lik naglašene linije obrva s kratkom, kovrčavom sijedom bradom, proćelav i odjeven u plavu halju i žuti (zlatni) plašt. Prizor promatraju i vrlo živo gestikuliraju jedanaestorica apostola postavljeni bočno od Krista i sv. Petra. Apostoli su različite dobi,

¹⁵⁸ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 133.

¹⁵⁹ Usp. James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, preveo Marko Grčić, Zagreb: Školska knjiga, 1998. [1974.], str. 248 – 249.

različito odjeveni u dinamičnim pokretima i gestama. Zanimljiv je lik apostola na desnom rubu slikane površine (gledano iz perspektive promatrača) koji uspostavlja kontakt s promatračem. S obzirom na to da cernička crkva nosi ime po sv. Petru, tema središnje oltarne pale sagledava se kroz simbole vlasti Crkve i rimskog papinskog autoriteta na području koje tijekom prve polovice XVIII. stoljeća doživljava katoličku obnovu nakon protjerivanja Osmanlija. Posveta oltara odgovara redovničkom poslanju, ali i utjecaju naručitelja koji je imao potrebu svjesno naglasiti pripadnost slavonskog područja i cerničkog naroda Katoličkoj Crkvi na čelu s papom u kraju raznolikih vjerskih identiteta.¹⁶⁰ Oltarna pala *Predaja ključeva* nastala je do 1746. godine, a prema Mirjani Repanić-Braun (1999.) mogla je nastati u krugu Branjugove radionice koja sudjeluje u izradi većeg dijela cerničke barokne opreme.¹⁶¹ Prema Juliju Jančuli (1980.), slika je imala »barokne zavoje i lomove i bila je niža«, što znači da je s vremenom dobila novi okvir klasičnog oblika.¹⁶²

Slika 20 - Nepoznati autor, Oltarna pala Predaja ključeva, oko 1746., oltar sv. Petra, Cernik

¹⁶⁰ Usp. Sanja Cvetnić, *nav. dj.*, 2009., str. 326.

¹⁶¹ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *Barokno slikarstvo u franjevačkoj Provinciji sv. Ćirila i Metoda*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet, 1999., str. 151.

¹⁶² Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 133.

Atička pala *Presveto Trojstvo kruni Bogorodicu* (slika 21) smještena je u atici današnjeg glavnog oltara, a bila je i dijelom nekadašnjeg glavnog oltara iz Branjugove donacije. U formatu položenog ovala s lučno potisnutim dijelom gornje krivulje smještena je nebeska scena krunjenja Bogorodice pred trojedinim Bogom na oblacima. Bogatu carsku krunu joj na glavu polažu Bog Sin, Isus Krist, odjeven u crveni ogrtač s atributom drvenog križa, i Bog Otac, stariji lik s bujnom bradom i kosom, odjeven u bijelu halju i zlatni plašt, oslonjen nogom na kuglu zemaljsku. Bog Otac u ruci drži žezlo. Između Krista i Boga Oca, a poviše krune lebdi golubica Duha Svetoga čineći Presveto Trojstvo. Bogorodica je posjednuta na oblake, odjevena u crvenu haljinu i plavi plašt. Pruža milosni i skrušeni pogled prema Bogu sa sklopljenim rukama u molitvi. Slavni trenutak krunidbe ispunjen Božjim milosrđem odražava Marijinu poniznost i pobožnost prema Bogu Jahvi. Prizor se ne odvija u pratnji brojnih anđela kako je uobičajeno za temu Krunidbe Bogorodice.¹⁶³ Slikar oltarne pale nepoznatog je porijekla, a prizor je, prema Mirjani Repanić-Braun (1999.), naslikan u prvoj polovici XVIII. stoljeća.¹⁶⁴ Obje oltarne pale s nekadašnjeg i današnjeg glavnog oltara pripadaju korpusu tipičnih prikaza koji su vjerojatno naslikani prema nekom poznatom grafičkom predlošku. Majstor oltarnih pala morao je biti upoznat s brojnim predlošcima koje je koristio prilikom oslikavanja prikaza. Iako scena Krunidbe Bogorodice s Presvetim Trojstvom pripada učestalom modelu tog narativnog prizora, majstor je mogao koristiti vrlo poznate grafičke predloške prema slikama slavni umjetnika.¹⁶⁵

¹⁶³ Usp. James Hall, *nav. dj.*, 1998. [1974.], str. 172 – 173 i 323.

¹⁶⁴ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 1999., str. 151.

¹⁶⁵ Usp. Mirjana Repanić-Braun, „*De sacris imaginibus – grafički predlošci i sakralno slikarstvo poslijetridentskog razdoblja: primjeri iz likovne baštine sjeverne Hrvatske*“, u: *Tridentska baština: katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama. Zbornik radova*, glavna urednica Romana Horvat, Zagreb: Matica hrvatska, Katolički bogoslovni fakultet, Filozofski fakultet Družbe Isusove, 2106., str. 304.

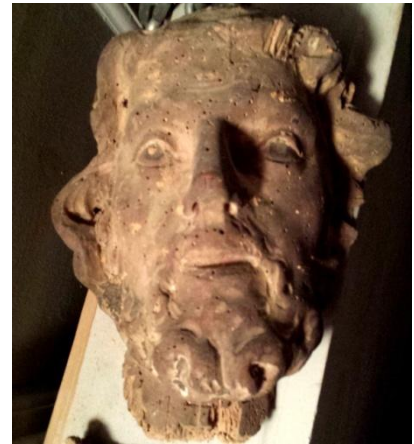
Slika 21 - Nepoznati autor, Oltarna pala Presveto Trojstvo kruni Bogorodicu, oko 1746., oltar sv. Petra, Cernik

Na današnjem glavnom oltaru sv. Petra postoje dijelovi ansambla, poput nekih skulptura, koji se ne uklapaju u kasnije izmjene pa je velika vjerojatnost da se radi o baroknim djelima. To su prije svega dva manja anđela i dva veća anđela s krilima oko svetohraništa koje odlikuje barokni zanos i pokret, dinamika u naborima draperije i živa gestikulacija. Moguće je da su i anđeli na atici iz baroknog razdoblja opremanja crkve. U ostatke nekadašnjeg ansambla ubrajaju se skulpture dvojice biskupa i dvojice vojnika na pločama iznad ophoda između visokih postamenata stupova. Jedan od vojnika drži mač u ruci, a drugom se pod nogama nalazi vinova loza.¹⁶⁶ Obojica biskupa odjeveni su u reverendu, preko nje roketa i plašt, a na glavi nose biskupsku mitru. Jedan od njih nosi biskupski štap te ribu položenu na knjigu, a drugi nema atributa jer su mu s vremenom uništeni.¹⁶⁷ Kako na nekadašnjem glavnom oltaru nije bilo skulptura takvih oznaka (sveci biskupi i vojnici), vrlo je vjerojatno da oni dolaze s bočnih oltara iz broda crkve koji su doživjeli promjene. Takav način oblikovanja skulpture, neproporcionalnih odnosa i ukočenog kontraposta, ali vijoreće draperije s debelim naborima i naglašenim crtama lica, velikih noseva i očiju, odgovarao bi skulpturama s bočnog oltara sv. Antuna poput sv. Valentina i Blaža, obojice biskupa. U usporedbi figura anđela oko svetohraništa i skulptura iznad ophoda postoji razlika u oblikovanju draperije i pokreta, što bi značilo da skulpture nekadašnjeg glavnog oltara (anđeli) i skulpture s današnjeg glavnog

¹⁶⁶ Sv. Martin koji se spominje u kanonskoj vizitaciji može se prikazivati u oba ikonografska obrzca (i kao biskup i kao rimski vojnik). Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006. [I. izdanje 1978.], str. 428 – 429, *sub voce* Martin [Marijan Grgić].

¹⁶⁷ To bi mogao biti sv. Ulrik, biskup čiji je atribut riba. Usp. Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006. [I. izdanje 1978.], str. 606 – 607, *sub voce* Udalrik (Ulrik) [Emilijan Cevc].

oltara koje se povezuju s bočnim oltarom (sveti biskupi i vojnici), nisu radile iste ruke majstora.

Slika 22 - Nepoznati autor, Skulpture svetaca s nekadašnjeg glavnog oltara sv. Petra, oko 1746., franjevački samostan, Cernik

Na tragu te usporedbe nadovezuje se analiza velikih skulptura šestorice svetaca koje su stajale na nekadašnjem glavnom oltaru, a danas su u spremištu samostana. Ostale su sačuvane četiri drvene skulpture, odnosno tri kraljevska sveca i jedan vojnik, u lošem stanju i bez izvorne polikromacije (slika 22). Bez obzira na očuvanost, skulpture predstavljaju vrijedan izvor za analizu i usporedbu. U izvornom postavu bile su to skulpture sv. Ladislava, sv. Emerika i sv. Martina s jedne strane središnje oltarne pale i sv. Stjepana, sv. Ljudevita i sv. Jurja s druge strane. Osim osnovnog podatka, skulpture nemaju drugih atributa prema kojima bi bili ikonografski prepoznatljivi. Kraljevske figure svetaca kovrčave kose i bogate brade imaju na glavi velike kuglaste kraljevske krune s izrezbarenim rubovima. U proporcijama tijela, glave im zbog velikih kruna djeluju malene, a na okruglom licu ističu se nos i krupne oči. Tijelo je izduljeno, pokrenuto u naglašenom kontrapostu te suzdržano u stavu. Kraljevske figure odjevene su u haljine s bogato ornamentiranim remenom i zaogrnutu pokrenutom draperijom dugog plašta s ornamentiranim rubovima. Skulptura vojnika ima jednake fizionomije lica i proporcije tijela kao kraljevski likovi. Odjevena je u svečano vojničko odijelo ukrašeno s brojnim detaljima. Lice ocrta kraća brada i kosa, ali svejedno kvalitetno obrađena. Vidljivo je da majstor stavlja naglasak na fizionomije lica s finom obradom kose i brade te rafinirani pokret s blagim pregibima i mlitavim padom draperije. Figure svetaca su čvrste i stabilne, dostojanstvene u stavu i elegantne u držanju. U usporedbi sa skulpturama

biskupa i vojnika iznad ophoda razmatraju se različiti majstori u izradi. Potom, kada se uklonjene skulpture kraljevskih svetaca i vojnika uspoređuju s onima na prvim bočnim oltarima do svetišta vidljive su različite majstorske ruke.

U izvorima iz samostanske kronike i kanonskim vizitacijama ne poznaje se majstor skulpture i arhitekture glavnog oltara, ali s obzirom na donatora, zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga, barokna oprema dovodi se u vezu s majstorima iz *Branjugove drvorezbarske radionice* koja je djelovala na Kaptolu tijekom biskupovanja Jurja Branjuga u tridesetim i četrdesetim godinama XVIII. stoljeća.¹⁶⁸ Doris Baričević (2008.) smatra da »sačuvani kipovi svetih mađarskih kraljeva u tretmanu nabora i tipologiji lica imaju srodnosti s nabrojenim opusom« misleći pritom na kipove nekadašnje propovjedaonice u crkvi sv. Marka u Zagrebu, zatim glavnog oltara u župnoj crkvi u Pisarovinskoj Jamnici te s kipovima mađarskih svetaca s glavnog oltara u kapeli sv. Ladislava u Podgorju Bistričkom.¹⁶⁹ U *Branjugovoj drvorezbarskoj radionici* djelovalo je više majstora, ponekad i istovremeno, različitog ukusa, sposobnosti i vještine izrade. Kako je za cerničku crkvu biskup Branjug naumio glavni oltar i propovjedaonicu (te sigurno i poneki od bočnih oltara), u izradi bogate donacije angažirano je više majstora nepoznatog imena. Skulpture kraljevskih svetaca mogu se dovesti u vezu s nekim drugim biskupovim donacijama na području Zagrebačke biskupije. Dostojanstvene skulpture ugarskih svetaca, suzdržanog pokreta i rafinirane obrade fizionomije lica uvjerljivo su usporedive sa skulpturama glavnog oltara župne crkve u Biškupcu kraj Varaždina iz 1742. godine (slika 23 i 24). Prema Doris Baričević (2008.), skulpture svetaca iz Biškupca nisu djelo majstora iz biskupove radionice »pa se može pretpostaviti da je i tu radio neki bolji anonimni kipar na prolazu kroz Hrvatsku.«¹⁷⁰ Po tematskom i ikonografskom sadržaju skulpture cerničkog glavnog oltara srodne su bogatoj Branjugovoj donaciji u crkvi sv. Ladislava u Pokupskom. U ikonografskoj analizi Marija Mirković (1994.) smatra da se navedeni ugarski kraljevski sveci na postavu glavnog oltara uz lik sv. Petra mogu razmatrati kao nebiblijski Kristovi apostoli ili apostoli Slavonije u srednjem vijeku. Uz njih su suvremeni apostoli franjevci, sv. Franjo i Antun, a svi zajedno zaslužni su za širenje evanđeoske poruke, povratak na izvore kršćanstva i borbu protiv krivovjerja ili poganstva.¹⁷¹

¹⁶⁸ Više o *Branjugovoj drvorezbarskoj radionici* vidi: Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 102 – 111; Doris Baričević, „Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom“, u: *Kaj. Časopis za kulturu i prosvjetu* 5 – 6, Zagreb: svibanj – lipanj 1974., str. 178 – 181; Dubravka Botica, Danko Šourek, „Oltari u župnoj crkvi sv. Ladislava u Pokupskom – prilog tipologiji arhitekture oltara u XVIII. stoljeću“, u: *Portal. Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 5, 2014., str. 179 – 191.

¹⁶⁹ Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 108.

¹⁷⁰ Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 110.

¹⁷¹ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 71.

Uzimajući u obzir bogatu donaciju, zagrebački biskup Branjug istaknuo je na glavnom oltaru cerničke crkve svece Zagrebačke biskupije čime je utvrdio autoritet biskupa i biskupije na ovom području te poslao jasnu crkvenopolitičku poruku. Nije nimalo beznačajno kada zagrebački biskup naručuje u jednoj udaljenoj slavonskoj župi skulpture ugarskih i panonskih svetaca, nositelja i širitelja povijesne državnosti hrvatskih zemalja, a koje je tako jasno dao istaknuti na glavnom oltaru crkve sv. Ladislava u Pokupskom.¹⁷² Zanimljivo je da su velike skulpture ugarskih svetaca s glavnog oltara uklonjene 1912. godine jer su prema ocu Makariju Križanu »skoro sami Magjari: Stjepan, Ladislav, Mirko, Marija Terezija, Ludvig i Florijan« bez obzira na to što ih nije pravilno ni titulirao.¹⁷³ Uklanjanjem *apostola Panonije* razgrađena je ikonografska ideja naglašavanja autoriteta opće i mjesne Crkve kao izvorna namjera naručitelja i cerničkih franjevaca u duhu poslijetridentske obnove.

Slika 23 - Nepoznati autor, Skulpture svetaca s nekadašnjeg glavnog oltara sv. Petra, oko 1746., franjevački samostan, Cernik

Slika 24 - Nepoznati autor, Mojsije, oko 1742., glavni oltar župne crkve u Biškupcu kraj Varaždina

¹⁷² Usp. Dubravka Botica, Danko Šourek, *nav. dj.*, 2014., str.181.

¹⁷³ Usp. Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 274; Marija Mirković, „Ugarski sveci u hrvatskoj likovnoj umjetnosti“, u: *Hrvatska-Mađarska: stoljetne književne i likovno-umjetničke veze = Horvátország-Magyarország: évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok*, uredila Jadranka Damjanov, mađarske tekstove na hrvatski prevela Fehér Tilda, Zagreb: The Croatian Writers' Association, 1995., str. 23; Marija Mirković, „Ikonografija sv. Ladislava na području Zagrebačke (nad)biskupije“, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb: 1094-1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, glavni i odgovorni urednik Antun Škvorčević, Zagreb, Nadbiskupija zagrebačka, 1995., str. 586.

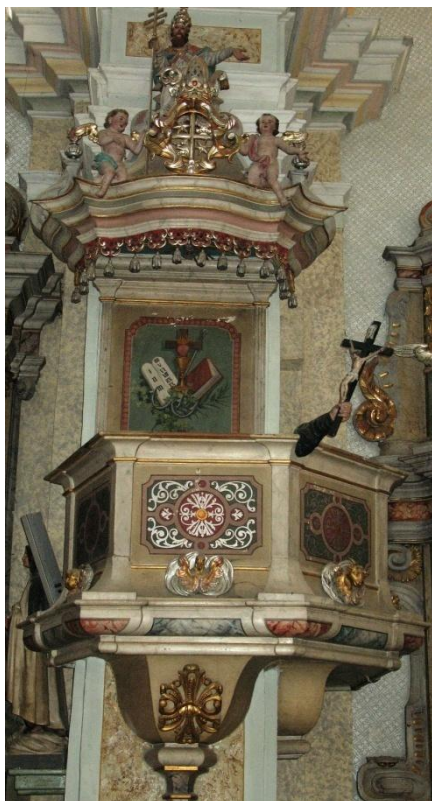
6. 2. PROPOVJEDAONICA

Važno mjesto u franjevačkoj i posttridentskoj liturgiji predstavlja propovijedanje. Franjevački redovnički red oblikovao se na propovijedanju, tumačenju i širenju Evanđelja i Radosne vijesti Uskrsnuća širokim masama ljudi. U vremenu nakon Tridentskog sabora (1545. – 1563.) propovjedaonice dobivaju na osobitoj važnosti pa se u prvi plan stavlja smještaj propovjedaonice i umjetničko oblikovanje.¹⁷⁴ U bogatu cerničku baroknu opremu ubraja se propovjedaonica smještena sa strane Evanđelja na srednji zidani polustupac u brodu crkve, između bočnih oltara Bezgrešnog Začeca i sv. Križa (slika 25). Na zidanom polustupcu *cathedra* raste u visinu od baze, koju dodiruje završna konzola s ornamentalnim motivom, do zaključnog vijenca do kojeg dopire skulptura pape s bogatom krunom i papinskim štapom. Prema povijesnim izvorima, propovjedaonica je s glavnim oltarom sv. Petra donacija zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga iz 1744. godine.¹⁷⁵ I u današnjem izgledu propovjedaonice, donaciju potvrđuje skulptorski obrađen grb biskupa Branjuga postavljen na rub konveksno povijenog završnog vijenca baldahina. Biskupov grb označen je štitom na kojem su u četiri polja raspoređene zvijezde i lav na kruni, a štit nadvisuju biskupska mitra i štap. Sa svake strane grb podupiru ručicama dva pokrenuta mala anđela, posjednuta na krajeve zaključnoga vijenca baldahina. Debeljuškasti anđeli rumenih obraza i kovrčave kose prikazani su polunagi oskudno odjeveni s tkanine koja se valovito pregiba preko tijela. Dinamični vijenac gornje zone propovjedaonice (baldahin) ima poligonalnu osnovu s povijenim konkavnim i konveksnim stranicama, šiljastim izbojima te stepenasto udubljenim podgledom na kojem je prikazana golubica Duha Svetoga. Na donjem rubu baldahina stepenasto istaknutog zaobljenim profilima teče rezbareni ovjes od sitnih voluta s obješenim voluminozno oblikovanim tekstilnim motivom *lambrekena*. Nad vijencem se podiže šatorasta kupola baldahina koja je pri vrhu zaključena klupicom na kojoj sjedi pokrenuta muška figura raširenih ruku. Bradata figura je odjevena u haljinu i zaogrnuta plaštem, na glavi joj stoji papinska tijara, a u ruci drži dugački papinski štap s trostrukim križem na vrhu. Od klupice se s obje strane prema donjem rubu baldahina spuštaju volute na kojima su postavljene plamene

¹⁷⁴ Usp. Sanja Cvetnić, *Ikonomografija nakon Tridentskoga sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb: Filozofski fakultet, 2007., str. 174.

¹⁷⁵ Usp. Doris Baričević, „Kiparstvo manirizma i baroka“, u: *Sveti trag: devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije: 1094 – 1994*, ur. Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski, Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, Institut za povijest umjetnosti, Muzejsko – galerijski centar, 1994., str. 311; Doris Baričević, „Barokno kiparstvo“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2000., str. 230; Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 102; Doris Baričević, „Barokno kiparstvo – raskošni oltari i spomenici kugi“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1*, ur. Vesna Kusin, Branka Šulc, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovičevi dvori, 2009., str. 368.

vaze. Ploča propovjedaonice likovno je oblikovana kasnijim prikazom i zaključena apliciranim pilastrima s jednostavnim kapitelima i profilacijama. Balkon govornice poligonalne je osnove, ravnih ploha i blago naglašenih uglova te izvinutog gornjeg i donjeg ruba. Strane balkona imaju dekorativne ornamentalne plohe i pod njima skulptorski prikazane simbole četiriju evanđelista. Iz balkona se pruža ruka s križem kao uobičajeni dodatak propovjedaonice. Konstrukcija se oslanja na masivnu konzolnu bazu koja na sebi ima ornamentalni pozlaćeni motiv sličan ornamentalnoj motivici današnjeg glavnog oltara. Prilaz propovjedaonici (govornici) ostvaren je probijenim prolazom iz samostana bočno na zidanom polustupcu. Pritom, pristupni dio ima ogradu koja se izgledom i oblikovanjem nastavlja na plohe balkona. Prema konstrukcijskom, dekorativnom i skulptorskom aspektu propovjedaonica pokazuje neujednačenost pri čemu baldahin s pripadajućim skulptorskim dijelovima (biskupski grb, anđeli, motiv *lambrekena* i papinska figura) oblikovno pripadaju baroknom razdoblju, a ostatak propovjedaonice (balkon, pristupni dio i dekorativni ansambl na plohama balkona) kasnijim izmjenama, vjerojatno iz perioda zamjene glavnog oltara sredinom XIX. stoljeća.

Slika 25 - Branjugova drvrezbarska radionica, Propovjedaonica, oko 1746., crkva sv. Petra, Cernik (baldahin)

U opisima stare, drvene crkve u kanonskoj vizitaciji i samostanskoj kronici nema spomena propovjedaonice. Prvi poznati podatak postojanja propovjedaonice (*cathedra*) u novoj, zidanoj crkvi objavljen je u kanonskoj vizitaciji iz 1746. godine kada je Cernik

pohodio kanonik Juraj Dumbović. Tekst vizitacije glasi: »In hoc Ecclesia est cathedra ex munificentia pariter Excellentia[ae] Vostrae euisde[m] laboris in elegantiae cuius est altare maius, ad quam aditus est ex Conventu.«¹⁷⁶ Vizitator se obraća izravno zagrebačkom biskupu. Naglašeno je da se na propovjedaonicu prilazi iz samostana. Detaljniji opis sačuvan je u kanonskoj vizitaciji iz 1758. godine koju je obavio vizitator kanonik Ivan Krstitelj Paxy. U vizitaciji stoji da je propovjedaonica smještena na sredini crkve sa strane Evanđelja. Vizitator također navodi da se na njoj nalaze sjedeće skulpture četiri evanđelista te naglašava da je propovjedaonicu dao postaviti – sada već pokojni – biskup Branjug¹⁷⁷ Nadopuna izgledu propovjedaonice je opis samostanskog kroničara Marka Žličara iz 1768./69. godine. Kroničar piše da su se na stranicama balkona govornice nalazili kipovi četvorice evanđelista i naslikana čudesa sv. Antuna Padovanskog. Na baldahinu je bio biskupski grb Jurja Branjuga, a kraj grba dva kipa franjevačkih svetaca. U zaključku baldahina nalazio se kip sv. Petra apostola, *Principis Cathedrae*.¹⁷⁸ Kombinacijom oba izvora dobiva se rekonstrukcija izgleda propovjedaonice koja danas nije sačuvana. Uklonjene su sjedeće figure evanđelista i slikani paneli s prikazima čudâ sv. Antuna te dva kipa franjevačkih svetaca. Ako bi se povezala figura pape s kipom sv. Petra koji je na izvornoj propovjedaonici stajao na vrhu baldahina, onda bi to bio u našoj baroknoj baštini prikaz sv. Petra kao prvog pape, prvog apostola Kristove Crkve, okrunjenog trostrukom krunom s papinskim štapom u ruci.¹⁷⁹ S obzirom na to da nema podataka kada je propovjedaonica detaljno restaurirana, a po donjoj konstrukciji i ornamentici djeluje srodno današnjem glavnom oltaru, može se pretpostaviti da je doživjela promjene sredinom XIX. stoljeća kada je uklonjen stari, glavni oltar i izrađen novi kod *tirolskih* majstora. Usporedba je moguća jedino između figura malih anđela koji se nalaze na baldahinu propovjedaonice i na stupićima kraj tabernakula glavnog oltara (ako je potvrđna pretpostavka da su se na pojedinim dijelovima današnjeg glavnog oltara zadržale figure sa starog oltara).

Branjugova donacija obuhvaćala je glavni oltar i propovjedaonicu koji su po stilskim i formalnim karakteristikama izrađeni srodno u krugu razgranate drvorezbarske radionice. Stoga se za rekonstrukciju izvorne cerničke propovjedaonice mogu koristiti primjeri drugih

¹⁷⁶ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1746.], str. 116.

¹⁷⁷ „Cathedra in Ecclesia quasi medio, ad pariete ex parte cornu Evangelij Spectantibus [...] defuncti Excellen. Branjugh collocata habetur, quae praeterquam quod picta sit sat eleganter 4. Evangelistarum statuarij [...]“. NAZ. Protokoli br. 30/II. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1757.], str. 417.

¹⁷⁸ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 136.

¹⁷⁹ Usp. Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006. [I. izdanje 1978.], str. 488 – 489, *sub voce* Petar Apostol [Marijan Grgić]; James Hall, *nav. dj.*, 1998. [1974.], str. 249 – 250.

radova gdje je djelovala Branjugova drvorezbarska radionica. Biskupskim grbom ili izradom mogu se pohvaliti propovjedaonice u crkvi sv. Ladislava u Pokupskom (1739.), sv. Marka u Zagrebu (1742.; danas u Muzeju grada Zagreba), crkvi u Gradecu kraj Vrbovca (sredina petog desetljeća XVIII. stoljeća) i sv. Marije u Čučerju (1748.).¹⁸⁰ U krugu radionice djelovali su raznorodni majstori, od slabijih izvedbi osrednjeg kipara na propovjedaonici iz crkve sv. Marka do jedinstvenog primjerka bogate skulptorske i ornamentalne izvedbe propovjedaonice u Čučerju. Sačuvana figura sv. Petra s cerničke propovjedaonice može se usporediti s djelom osrednjeg majstora zagrebačke propovjedaonice koji kretnjama figure ostvaruje barokni zanos, ali je manje inventivan u izrazima svojih likova. Odlikuje ga duguljasta glava snažne čeljusti i širokog nosa, odnosno grubih crta lica.¹⁸¹ Prema opisu samostanskog kroničara, figure i slikani paneli koji nedostaju mogu se vizualno rekonstruirati prema bogatoj čučerskoj propovjedaonici.¹⁸²

6. 3. BOČNI OLTARI

6. 3. 1. OLTARI BEZGREŠNOG ZAČEĆA I SV. ANTUNA PADOVANSKOG (NEKADA SV. ROKA)

U prvom traveju crkvenog broda do svetišta smješteni su na začelne zidove bočnih niša oltari Bezgrešnog začeca, sa strane Evanđelja, i sv. Antuna Padovanskog, sa strane Poslanice (slika 26 i 27). Do vremena uklanjanja posljednja dva oltara iz zadnjeg traveja crkvenog broda 1850. godine, oltar sv. Antuna nosio je titular sv. Roka, zaštitnika od kužnih bolesti. Tijekom kanonske vizitacije 1746. godine navedeno je da su prvi oltari do svetišta završeni u cijelosti. Vizitator Dumbović piše: »Secundum altare ad cornum Evangelii est Beate Virginis Immaculatae Conceptae pariter operis arcularij et statuarij eleganter depictum et inauratum [...] Tertium S. Rochi huic mox praecedenti per omnia simile.«¹⁸³ Do danas su se na bočnim oltarima dogodile određene izmjene, ali u konstrukcijskom i dekorativnom smislu, oltari nisu doživjeli značajne promjene. S obzirom na to da ova dva oltara dijele srodna konstrukcijska rješenja, dekorativni ansambl, istu drvorezbarsku radionicu i slikarske majstore, analiza oltarā je zajednička.

¹⁸⁰ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 107 – 110; Doris Baričević, *Propovjedaonice 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1971., str. 160 – 162, 480 – 481.

¹⁸¹ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 107.

¹⁸² Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 109.

¹⁸³ Usp. NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1746.], str. 115; Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 134.

Slika 26 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Oltar Bezgrešnog začeća, oko 1746., crkva sv. Petra, Cernik

Slika 27 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Oltar sv. Antuna (nekada sv. Roka), oko 1746., crkva sv. Petra, Cernik

Bočni oltari Bezgrešnog začeća i sv. Antuna Padovanskog konstrukcijski su pandani, skladno komponirane i ornamentirane oltarne arhitekture.¹⁸⁴ Zidana menza u razini je promatrača, nije uzdignuta na stube i jednostavnih je ravnih linija. Zona antependija dekorirana je mramornim intarzijama koje ponavljaju motiv s ploha balkona propovjedaonice. Iznad menze raste u vis do prozorskih otvora drvena oltarna arhitektura retabla. Podnožje retabla zaključeno je postamentom s ukladama koji bridom strši u prostor. Zonu predele retabla čine trbušasti postamenti četiriju stupova koji bridom strše u prostor, imaju konkavno-konveksni obris i dekorirani su baroknim akantima. Između postamenata na konveksne plohe predele retabla aplicirane su kartuše bogatog okvira od volutica i baroknog akanta na kojima su natpisi svetaca smještenih na glavnini retabla. Na središnjem dijelu zone predele, koja ima pozlaćene intarzije, nalazi se sporedno svetojhranište flankirano s malim pilastrima. Struktura glavnine retabla raščlanjena je četvorim čvrstim nosačima; stupovima korintskog reda čija polikromacija imitira mramorizaciju. U središnjoj osi smještena je na oltaru Bezgrešnog začeća oltarna pala bogatog okvira i apliciranih vegetabilnih motiva, a na oltaru sv. Antuna uobičajeni kip sv. Antuna s Djetetom Isusom kao kasnija intervencija. Središnja os glavnine retabla naglašena je širim interkolumnijem, a u bočnim interkolumnijima smješteni su na

¹⁸⁴ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2000., str. 230.

konzolne baze skulpture svetaca koji svojim pokretom razbijaju suzdržanost glavnine retabla. Poviše skulptura, a ispod gređa, nalazi se dekorativni motiv školjke s baroknim akantom. Na bočnim zaključcima glavnine retabla postavljene su baze za smještaj skulptura na kojima na oltaru sv. Antuna stoje skulpture, a na oltaru Bezgrešnog začeca baze ostaju nepopunjene. Uz baze, bočni zaključak glavnine retabla završava velikim volutama. Za razliku od suzdržane strukture glavnine retabla, gređe je povijeno i isprekidano različitim obratima, a na središnjem dijelu konkavno-konveksno potisnuto u zonu atike i prekinuto posrebrenom kartušom na kojoj je napisan vjernički zaziv. Atika bočnih oltara ne odgovara tipičnom baroknom rješenju. Visoka atika, rasporedom jasno definiranih dijelova, u manjem mjerilu, ali bogatijem opsegu, ponavlja rješenje glavnine retabla. U osima korintskih stupova s glavnine retabla, uatici su postavljeni hermski pilastri s bujnim hermama i bridom okrenutim prema promatraču. Ispred hermskih pilastara, na izbočenim dijelovima gređa i završnog vijenca postavljene su dvije svetačke i dvije anđeoske skulpture koje svojim položajem istupaju u prostor. Između hermskih pilastara nalaze se stupovi korintskog reda što obogaćuje sadržaj atike. U središnjoj osi oltarne pale (odnosno kipa sv. Antuna), naatici je smještena slika manjih dimenzija i neobičnog formata. Atika je zaključena isprekidanim gređem koje je u središnjem dijelu potisnuto u vis prema prozorskom otvoru i zaključeno skulptorskom obradom Imena Marijinog ili Imena Isusovog okruženo anđeoskim glavama. Hermski pilastri i stupovi između njih povezani su volutama na koje su postavljene dekorativne košare s cvijećem. Atika je na bočnim profilima zaključena krupnim i predimenzioniranim volutama. Na oba oltara ističe se gotovo dvokatna struktura retabla s atikom koja ponavlja raspored arhitektonskih elemenata s glavnine retabla te ih na nekim dijelovima dekorativno obogaćuje. Skulpture svetaca i anđela postavljene su poput figura na kazališnoj scenografiji i ne dominiraju oltarom. Od dekorativnog sadržaja ističu se hermski pilastri, kartuše i barokni akant na trbušastim postamentima stupova.

Na današnjem oltaru posvećenom Bezgrešnom začecu, središnja oltarna pala predstavlja Blaženu Djevicu Mariju kroz ikonografsku temu Bezgrešnog začeca. Asistentske skulpture na glavnini retabla su sv. Josip, Marijin zaručnik, i sv. Joakim, Marijin otac. U središnjoj osi retabla, uatici je slikani prikaz sv. Ana podučava Mariju, a bočno od slike su skulpture djevice mučenica, odjevenih u duge haljine s plaštem bogatog ruba, privezane kose te krunama na glavama. Djevice mučenice dolaze u pratnji anđela, a samo jedna od njih ima atribut pera u ruci. U samostanskoj kronici je kroničar Marko Žličar 1768./69. godine detaljno

opisao oltar »Majke Božje« na kojem su se na glavnini retabla nalazile skulpture sv. Joakima i Ivana Krstitelja te sv. Josipa i Ivana apostola.¹⁸⁵ Naatici su bile skulpture djevice mučenica, sv. Lucije i Elizabete Kraljice u pratnji anđela.¹⁸⁶ Očito su se s vremenom oltarne skulpture izmijenile ili upotrijebile na drugim oltarima. Tako je 1901. godine slika Bezgrešnog začeca uklonjena s oltara da bi se postavio kip Gospe Lurdske.¹⁸⁷ Slika je u međuvremenu vraćena na prvobitnu poziciju i predstavlja zanimljivu ikonografsku dosjetku majstora.

U formatu uspravljenog pravokutnika konkavno zasječenih gornjih uglova i lučno potisnute gornje strane prikazana je Djevica Marija u pratnji dva sveca redovnika (slika 28). Okvir slike bogato je pozlaćen i dekoriran baroknim viticama, listovima i voluticama. Isusova Majka odjevena je u crvenu, dugu haljinu mekih obrisa i prozračnog pada draperije koja joj ocrtava liniju tijela. Na prsima je haljina obrubljena zlatnim nitima, a preko haljine povija se draperija plavog plašta. Kosa je raspuštena, duga, ali uredno oblikovana, a lice joj je meko i rumeno u obrazima. Fizionomiju lica odlikuju srolika usta, spuštene kapci i obrve koje ističu liniju nosa. Na rukama se ispod širokih rukava haljine vidi bijela tkanina koja na rubovima ima crvenu traku s mašnicom. U svojoj lijevoj ruci drži cvijet ljiljana, simbol čistoće. Oko glave niže se dvanaest zvijezda i zrake svjetlosti te na oblacima male anđeoske krilate glave. Lik Djevice Marije istupa u kontrapostu s naglašenom S-krivuljom tijela, a pod nogama gazi zvijer u obliku zmaja ili zmije i srebreni polumjesec na kugli zemaljskoj. Opis odgovara tekstu iz knjige Otkrivenja o trudnoj Ženi koja je »odjevena suncem, mjesec joj pod nogama, a na glavi vijenac od dvanaest zvijezda.« (Otk 12, 1) Djevica Marija u pratnji je dva sveta redovnika koji su okrenuti u poluprofile, gledaju s divljenjem lik Djevice te se oslanjaju koljenima na stjenovito tlo. S Marijine desne strane prilazi joj sv. Lovro Justinijan, prvi mletački patrijarh, odjeven u bijeli redovnički habit sa smeđim oplećkom. U ruci drži kukasti biskupski štap, a na prsima nosi drveni križ. Kao redovnik nosi tonzuru, a na licu se ističu krupne oči koje prate Marijin lik. S druge strane Mariji prilazi redovnik odjeven u dominikanski habit, sv. Toma Akvinski, kojemu na prsima stoji zvijezda. Kao i drugi pratitelj, sv. Toma širi ruke i promatra viziju Djevice Marije.

¹⁸⁵ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 135.

¹⁸⁶ Usp. Anđelko Badurina, *nav. dj.*, 2006. [1978.], str. 244 – 245, *sub voce* Elizabeta Ugarska [Marijan Grgić]; Anđelko Badurina, *nav. dj.*, 2006. [1978.], str. 416 – 417, *sub voce* Lucija [Marijan Grgić].

¹⁸⁷ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 69.

Slika 28 - Nepoznati pavlinski slikar (?), Oltarna pala Blažena Djevica Marija Bezgrešno začeta, sredina XVIII. st, oltar Bezgrešnog začeca, crkva sv. Petra, Cernik

Oltarna pala Bezgrešnog začeca (lat. *Immaculata Conceptio*) posebno je ikonografski zanimljiva jer lik Djevice Marije kao Bezgrešno začete razmatra i časti dominikanac i mletački patrijarh. Osobitost je franjevačkog reda da časti Djevicu Mariju kao onu koja je začeta bez grijeha, bez ljage istočnog grijeha (*sine macula*) i posljedica čovjekovog prvog pada jer je ona rodila Boga. S druge strane, isti nauk i pobožnost o njezinoj bezgrešnosti nisu podržavali *makulisti*, a među njima posebno dominikanci predvođeni sv. Tomom Akvinskim.¹⁸⁸ Zato je cernička oltarna pala posebno zanimljiva jer, smještena u franjevačku crkvu, izravno odgovara dominikanskom mišljenju o tom nauku putem njihovog najdostojnijeg sveca.

¹⁸⁸ Usp. Sanja Cvetnić, *nav. dj.*, 2007., str. 188 – 190.

Slika 29 - Nepoznati pavlinski slikar (?), Oltarna pala sv. Ana podučava Mariju, sredina XVIII. st., atika oltara Bezgrešnog začeća, crkva sv. Petra, Cernik

Iznad oltarne pale Bezgrešnog začeća, na atici je postavljena slika neobičnog formata koja prikazuje sv. Anu, Marijinu majku, kako u pratnji oca sv. Joakima, podučava Mariju (slika 29). U formatu kvadrata s konveksno utisnutom donjoj stranom i konkavno potisnutom gornjom stranom prikazana je Marija kao djevojka koja pod nogama svoje starije majke drži svitak rukopisa. Marija je odjevena u crvenu haljinu privezanu oko struka i zaogrnutu plavim plaštem. Kosa joj je uredno povezana i oblikovana u uredne kovrče. S pozornošću prati poduku svoje majke koja sjedi za stolom na kojem je knjiga i stolnjak bogate ornamentike. Sv. Ana odjevena je u zelenu haljinu i lice joj je obrubljeno uskom bijelom kapticom i zelenim velom sa zlatnim rubom. U prostoru, koji je definiran bogatim zelenim zastorom na kojemu vise zlatni *lambrekeni*, blagoj poduci prisustvuje Marijin otac, sv. Joakim, starac duge guste brade i sijede kose koja ga karakterizira kao mudrog čovjeka. U poslijetridentskom razdoblju, odgoj Djevice Marije prikazivan je u doslovnom smislu, kako sv. Ana podučava Mariju čitanju.¹⁸⁹ Cijeli oltar Bezgrešnog začeća razmatra lik Marije kao pobožne djevojke, djevice i bezgrešne zaručnice. Uz središnju oltarnu palu stoje istaknuti muškarci iz Marijinog života. Tu je pobožni otac sv. Joakim, zatim prečisti zaručnik sv. Josip, pa sin kojeg joj je povjerio Isus Krist s križa, sv. Ivan apostol, i sin njezine rođakinje Elizabete, sv. Ivan Krstitelj koji je u utrobi svoje majke prepoznao prisutnost Bogorodice u pohodu. Uz ideju djevičanstva na atici

¹⁸⁹ Usp. James Hall, *nav. dj.*, 1998. [1974.], str. 225.

su postavljene skulpture svetih djevice koje su svojim životom slijedile Mariju, do mučeničke smrti. U zaključku oltara časti se Ime Marijino što je česta pojava u baroknoj umjetnosti uz štovanje Imena Isusovog. U ikonografskom smislu ističe se tipična poslijetridentska tema čašćenja Djevice Marije kao Bezgrešno Začete.

Na današnjem oltaru sv. Antuna Padovanskog središnje mjesto zauzima kip sveca iz kasnijeg vremena. Na mjestu kipa stajala je u izvornom postavu oltarna pala sv. Roka sa sv. Rozalijom, sv. Fabijanom i sv. Sebastijanom. Asistentske skulpture na glavnini retable doznačene su natpisima na kartušama i predstavljaju dva biskupa, sv. Valentina i sv. Blaža, te dvije djevice i mučenice, sv. Luciju i sv. Janju (Agnezu). Naatici središnje mjesto zauzima oltarna pala Žalosna Bogorodica ili Oplakivanje, a asistentske skulpture su sv. Ivan Krstitelj i sv. Ivan Evanđelist u pratnji anđela. Prema samostanskom kroničaru, oltar sv. Antuna bio je prvotno posvećen sv. Roku, zaštitniku od kužnih bolesti te ostalim svecima zagovornicima kojima se pobožni vjernik obraćao u trenucima ratova, vremenskih neprilika ili bolesti. Na nekadašnjem oltaru sv. Roka nalazili su se uz navedenu središnju oltarnu palu skulpture biskupa sv. Valentina i sv. Vinka mučenika s jedne strane, te sv. Blaža i sv. Florijana mučenika s druge strane. S obzirom na to da je u opisu kroničara navedeno kako sv. Florijan i sv. Vinko nose zastavu u ruci, pretpostavka je da su se oni nalazili na rubnim postamentima glavnine retable. Uz oltarnu sliku naatici su bile skulpture djevice i mučenice, sv. Uršule i sv. Apolonije u pratnji anđela koje su u današnjoj koncepciji svoje mjesto prepustile sv. Ivanu Krstitelju i sv. Ivanu evanđelistu.¹⁹⁰

Uklonjena oltarna pala sv. Roka sa sv. Rozalijom, sv. Fabijanom i sv. Sebastijanom smještena je u hodnik samostanske klauzure i ima jednostavni drveni okvir s vegetabilnim viticom na gornjem zaključku (slika 30). U formatu uspravljenog pravokutnika konkavno zasječenih gornjih uglova i lučno potisnute gornje strane prikazani su u prirodnom krajoliku definiranom stjenovitim tlom četiri lika sveca raznolikog izgleda.

¹⁹⁰ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 136; Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 65.

Slika 30 - Nepoznati pavlinski slikar (?), Oltarna pala sv. Rok sa sv. Fabijanom, Sebastijanom i Rozalijom, sred. XVIII. st., franjevački samostan, Cernik (detalj: sv. Sebastijan)

U središnjem dijelu slike je mladoliki lik sv. Roka odjeven kao hodočasnik s hodočasničkim štapom i torbicom koju nosi preko ramena. Na leđima mu se primjećuje obješena školjka jakovska kapica. Uobičajeni pratitelj sv. Roka je pas koji među zubima drži komad kruha. Sv. Rok u ekstatičnom je stavu, nogom stupa na stijenu i diže haljinu kako bi pokazao kužnu ranu na bedru. Zbog svoje bolesti i milosrdne pomoći kužnim bolesnicima, sv. Rok je zaštitnik od kuge i zagovornik bolesnih.¹⁹¹ Njemu zdesna prilazi sveti papa Fabijan prepoznatljiv po papinskoj trostrukoj kruni i papinskom trostrukom štapu. S obzirom na to da je sv. Fabijan umro mučeničkom smrću tijekom Decijevih progona kršćana, u ruci drži palminu granu mučeništva.¹⁹² S lijeve strane sv. Roka nalazi se lik sv. Sebastijana odjeven u rimsku svečanu vojnu odoru plavog oplečka i crvenog plašta koji se dramatično povija oko tijela sveca. U jednoj ruci drži luk, a u drugoj strijele koje su simbol njegovog mučeništva što se prepoznaje po palminoj grani oslonjenoj na njegovo rame.¹⁹³ U donjem dijelu slikanog platna leži sv. Rozalija (Panormitanska Djevica) odjevena u dugu bijelu haljinu stegnutu oko struka širokim remenom. Rukom se oslonila o zemlju, a u drugoj ruci drži drveno raspelo. Pod njezinim tijelom, na tlu su razasute ruže. Prema predaji, svetičine relikvije nošene su gradom Palermom kako bi se grad oslobodio od kužne bolesti. U *Rimski martirologij* upisana je na dan 15. srpnja

¹⁹¹ Usp. James Hall, *nav. dj.*, 1998. [1974.], str. 290 – 291.

¹⁹² Usp. Anđelko Badurina, *nav. dj.*, 2006. [1978.], str. 254 – 255, *sub voce* Fabijan [Mitar Dragutinac].

¹⁹³ Usp. James Hall, *nav. dj.*, 1998. [1974.], str. 299 – 300.

(lat. *15 Junii*) gdje je navedeno: »Panormi Inventio corporis sanctae Rosaliae, Virginis Panormitanae; quod, Urbano Octavo Pontifice Maximo, repertum divinitus, Jubilaei anno Siciliam a peste liberavit.«¹⁹⁴ Oltarna pala svetaca zagovornika od različitih bolesti time je predstavljala živu sliku svakodnevice vjernika iz XVIII. stoljeća koji su se u teškim trenucima bolesti obraćali svecima mučenicima i zaštitnicima od različitih pošasti. U vrijeme gradnje cerničke crkve izbio je novi osmansko-habsburški sukob, a u istom vremenu proširila se Slavonijom epidemija kuge koja je dolazila kao posljedica rata. Stoga, nije neobično što je prvi bočni oltar do svetišta posvećen zagovornicima i zaštitnicima od raznih nedaća, a da je pritom oltar sv. Franje, utemeljitelja franjevačkog reda, pomaknut na sredinu crkvenog broda. Uklanjanjem središnje oltarne pale, zagovornički oltar izgubio je svoju prvotnu svrhu.

Na atici se nalazi slika koja prikazuje Žalosnu Bogorodicu koja prima mrtvo Kristovo tijelo na ruke ili scenu Oplakivanja (slika 31). U neobičnom formatu kvadrata s konveksno utisnutom donjoj stranom i konkavno potisnutom gornjom stranom, koji odgovara slici s atike oltara Bezgrešnog začeća, prikazani su Bogorodica, mrtvi Krist, sv. Ivan evanđelist i Marija Magdalena. Kadar je približen i obuhvaća cijelo mrtvo tijelo Krista i samo gornji dio tijela ostalih likova. Scena je dramatična i ispunjena bolnom atmosferom u kojoj Majka prima tijelo mrtvog Sina. Marija je odjevena u crvenu haljinu i plavi dugi veo koji joj obrubljuje bolno i ispijeno blijedo lice. U srce joj je zaboden mač, a desnicom obuhvaća Kristovu glavu. Krist joj je naglašeno horizontalno polegnut na krilo, tijelo mu je beživotno i zaogruto oskudnom perizomom. Uz Bogorodicu, koja vapije pogledom u nebo, Krista oplakuje Marija Magdalena, svetica s dugom raspuštenom kosom. Uz rame Bogorodice, kao njezina podrška nalazi se mladoliki lik sv. Ivan evanđelista, tipično odjeven u zelenu haljinu i crveni plašt. Prikaz je dramatično naglašen zatamnjenim te izrazito svijetlim dijelovima, odnosno odbljescima. Nije jasno radili se ovdje o kombinaciji ikonografskih tema *Bogorodice sućutne* i *Oplakivanje Krista* jer je jednak naglasak stavljen na pretužnu Majku i oplakivanje Krista.¹⁹⁵

¹⁹⁴ <http://www.liturgialatina.org/martyrologium/17.htm> [18. lipnja 2017.]

¹⁹⁵ Usp. Sanja Cvetnić, *nav. dj.*, 2007., str. 99 – 101 i 141 – 143.

Slika 31 - Nepoznati pavlinski slikar (?), Oltarna pala Žalosna Bogorodica, sred. XVIII. st., atika oltara sv. Antuna, crkva sv. Petra, Cernik

Oltarne pale prvih bočnih oltara do svetišta dovršene su do kanonskog pohoda 1746. godine. Prema Mirjani Repanić-Braun (1999.) oltarne pale i slike s atike »nedvojbeno su pavlinskog porijekla.«¹⁹⁶ Po koloritu, kompoziciji i ikonografskoj domišljatosti vidno se razlikuju od ostalih prikaza iz cerničke crkve. Također, doživjele su manje nespretnih restauracija, pa su se zadržale izvorne kompozicije, fizionomije svetačkih likova, linije i slikarevi prozračni potezi što nije slučaj oko ostalih oltarnih pala u cerničkoj crkvi. U samostanskoj kronici nije zabilježeno djelovanje pavlinske slikarske radionice pa je otvorena mogućnost da je u tome posredovao zagrebački biskup Branjug koji je zasigurno bio donator prva dva bočna oltara do svetišta, uz prethodno navedeni nekadašnji glavni oltar i propovjedaonicu. Doris Baričević (2000.) smatra da su oltari Bezgrešnog začeća i sv. Antuna (nekada sv. Roka) »djelo kipara iz Branjugove drvorezbarske radionice« te ih predstavlja kao »nepretenciozno pokrajinsko kiparstvo različite kvalitete, djelo više majstora.«¹⁹⁷ U daljnjim istraživanjima, Doris Baričević (2008.) bočne oltare uspoređuje sa skulpturama nekadašnjeg glavnog oltara te zaključuje da su nabavljeni u Zagrebu, da pripadaju istoj razini pokrajinskog kiparstva, ali se ne mogu svesti pod prethodne primjere, odnosno nisu djelo majstora koji je radio skulpture ugarskih svetaca za glavni oltar.¹⁹⁸ Drvorezbarska radionica je očito djelovala s više majstora koji pokazuju smisao za dekorativnost u oltarnoj arhitekturi. Karakteristike

¹⁹⁶ Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 1999., str. 151.

¹⁹⁷ Doris Baričević, *nav. dj.*, 2000., str. 230.

¹⁹⁸ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 108.

skulpture su izraženi kontrapost, naglašeni pokret, teška draperija koja pada u širokim naborima, ali ukočeni stav i shematizam u fizionomiji lica (slika 32, 33 i 34). Time je dojam dekorativnosti umanjio fizionomijske nespretnosti i skulpture slabije izvedbe.¹⁹⁹

Slika 32 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Sv. Joakim, oko 1746., oltar Bezgrešnog začeća, crkva sv. Petra, Cernik

Slika 33 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Sv. Lucija, oko 1746., oltar sv. Antuna, crkva sv. Petra, Cernik

Slika 34 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Sv. Blaž, oko 1746., oltar sv. Antuna, crkva sv. Petra, Cernik

6. 3. 2. OLTARI SV. KRIŽA I SV. FRANJE ASIŠKOG

U drugom traveju crkvenog broda, na sredini crkve podignuti su raskošniji i kvalitetniji oltari sv. Križa i sv. Franje, utemeljitelja franjevačkog reda, u usporedbi s onima iz prvog traveja do svetišta (slika 35 i 36). Prema izvorima iz kanonskih vizitacija, oltari su postavljeni do 1746. godine, ali dovršeni su tek oko sredine XVIII. stoljeća. U kanonskoj vizitaciji Jurja Dumbovića Cerniku 1746. godine zabilježeno je da su ostali oltari u brodu crkve postavljeni, ali ne i polikromirani i pozlaćeni (»altaria sunt 7, qourum 3 ad perfectionem plenam sunt deducta [...] Residua vero 4 eiusdem sunt laboris non in adhuc depicta et inaurata«).²⁰⁰ U vremenu do naredne vizitacije, 1758. godine, dovršeno je svih sedam oltara (»Sunt alia sex laterales aram, opere pariter arculario & sculptorio factae suis, uti Ara major, coloratae locis et inauratae.«)²⁰¹ Za razliku od promjena koje su zatekle ostale oltare (prvi do svetišta su izmijenjeni ili preimenovani, a posljednji su uklonjeni), oltari sv. Križa i sv. Franje

¹⁹⁹ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2009., str. 368.

²⁰⁰ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1746.], str. 115.

²⁰¹ NAZ. Protokoli br. 30/II. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1757.], str. 417.

nisu značajno restaurirani. U samostanskoj kronici je zapisano kako je 1910. godine majstor Zoratti iz Maribora obnovio oltare sv. Križa i sv. Franje.²⁰²

Slika 35 - Nepoznati autor, Oltar sv. Križa, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik

Slika 36 - Nepoznati autor, Oltar sv. Franje, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik

U konstrukcijskom smislu, po kvaliteti oltarne skulpture i načinu oblikovanja atike retabla, oltari u sredini crkve predstavljaju pandane pa se mogu zajednički opisati. Zidana menza, izdignuta na jednu kamenu stubu supedaneja, pravilnoga je obrisa, jednostavnih ravnih ploha koje na sebi imaju mramorne intarzije. Oltarni retabl prislonjen je na začelni zid oltarne niše između dva zidana polustupca i raste u vis do prozorskih otvora. Podnožje retabla podignuto je na visoke postamente koji na sebi imaju motiv uklada. Postamenti su postavljeni dinamično tako da istupaju u prostor i slijede vijugavu liniju glavine retabla. Zona predele je u središnjem dijelu dekorirana motivom uklade, a bočno od prave predele dinamično se slažu trbušaste baze stupova konkavno-konveksnih obrisa i različitih obrata s apliciranim dekorativnim, baroknim akantom, fino oblikovanim vegetabilnim viticama i sitnim voluticama. Osim baza stupova, ističu se konzolne baze za smještaj skulptura koje su bogato obrađene i dekorirane baroknim akantom. Dekorativni motivi pozlaćeni su pa oltarna arhitektura djeluje raskošnije. Na oltaru sv. Franje postavljeno je Srce Isusovo okruženo trnjem na središnji dio zone predele. Struktura glavine retabla podignuta je na četiri stupa, dva stupa korintskog reda na vanjskim dijelovima glavine retabla i dva tordirana,

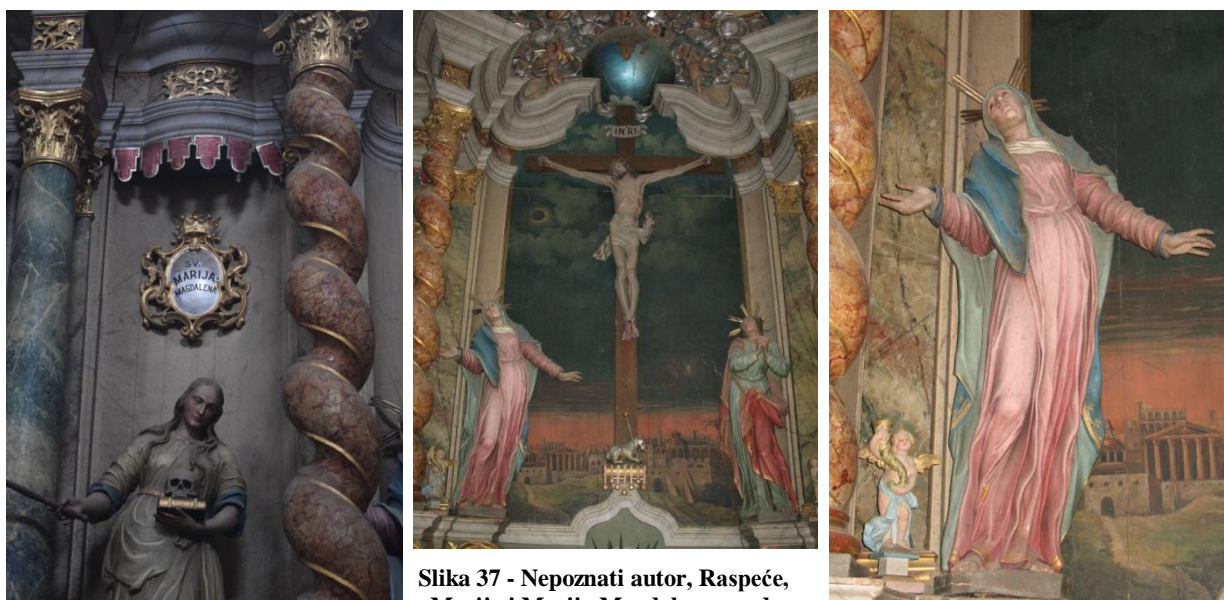
²⁰² Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 273.

voluminozna stupa s korintskim kapitelima u središnjem dijelu retabla koji istupaju u prostor i stvaraju dojam trodimenzionalne scenografije s uvučenim i isturenim članovima. Središnji dio glavnine retabla na oltaru sv. Križa prikazuje temu Raspeća u kombinaciji skulptorske obrade i slikarske pozadine što čini jedinu konstrukcijsku razliku ova dva oltara. Umjesto oltarne pale, kakva se nalazi na oltaru sv. Franje, postavljeno je Kristovo Raspeće uz dvije asistentske skulpture, sv. Mariju i sv. Ivana evanđelista. Postav asistentskih skulptura jednak je na oba oltara. Asistentske skulpture nalaze se na konzolnim bazama uz središnji dio retabla te bočno, između tordiranog i korintskog stupa, pomalo uvučeno. Iznad bočnih skulptura aplicirane su kartuše koje nose ime prikazanog sveca. Vanjske strane glavnine retabla zaključene su širokim volutama. Stupovi glavnine retabla nose povijeno i isprekidano gređe koje iznad tordiranih stupova oštro strši u prostor, a na središnjem dijelu je potpuno prekinuto. Na oltaru sv. Križa dodiruje se drvo križa i kugla zemaljska, a na oltaru sv. Franje na prekidu gređa postavljena je rozeta. Zona arhitrava na gređu bogato je dekorirana s baroknim akantom i vegetabilnim viticama. Na dijelu gređa između tordiranog i korintskog stupa visi tekstilni motiv *lambrekena*. Atika retabla potpuno je arhitektonski neovisna i razvedena jer je oblikovana kao skulptorska vizija sveca (ili Boga Oca) u nebeskoj slavi s anđelima. Na oltaru sv. Franje mjesto glavne skulpture namijenjeno je za sv. Ivana Nepomuka, a na oltaru sv. Križa, u oblacima i obasjan zrakama svjetlosti dolazi Bog Otac na kugli zemaljskoj. Na atici se nalaze velike skulpture krilatih anđela s obje strane nebeske slave. Dojam prozračne atike i nebeske vizije pojačava svjetlost koja dopire preko prozorskih otvora iznad oltara. Od arhitektonskih elemenata postavljene su isključivo vitke volute položene na još masivnim postamentima u osi bočnih nosača, korintskih stupova. U konstrukcijskom smislu i dekorativnom ansamblu postoje vidljive razlike s oltarima iz prvog traveja do svetišta. Drvorezbarska radionica zasigurno je bila vještija u izradi baroknih oltara koji nisu samo prislonjeni uz zid suzdržane forme, nego i dinamično istupaju u prostor, pokreću masu arhitektonskih elemenata i ubacuju motive poput tordiranih stupova i tekstilnih motiva koji upućuju na daleke uzore Berninijeva *Baldacchina* (1623. – 1634.) nad glavnim oltarom u rimskoj bazilici sv. Petra.

Izmjene figura ili uklanjanje pojedinih dijelova nije obuhvatilo oltare sv. Križa i sv. Franje u srednjem dijelu crkvenog prostora. Uspoređujući opis samostanskog kroničara i današnje stanje, tek je poneki atribut sveca nestao s oba oltara.²⁰³ Na oltaru sv. Križa, središnji dio skulptorski obrađuje temu Raspeća gdje pod križem na kojem je raspeti Krist stoji

²⁰³ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 139 – 142.

uobičajeni par, sv. Marija, Isusova Majka, i sv. Ivan evanđelist te dvije Marije, Marija Magdalena i Marija Jakovljeva (slika 37). Pod križem je Janje na knjizi sa sedam pečata (iz knjige *Otkrivenja*), a iza križa u donjem dijelu prikazan je grad, vjerojatno Jeruzalem, i tamno nebo te sunce zaklonjeno mjesecom. Prikaz Jeruzalema opasanog debelim zidinama povezuje se s franjevačkim redovnicima koji se smatraju čuvarima Isusovog Groba. Skulpture ožalošćenih pod križem pokazuju izraženi barokni zanos u pokretu. Isusova Majka prikazana je izvijenog tijela, u trenutku potpune nemoći, a sv. Ivan sklopljenih ruku vapije u molitvi za Kristom. Uz noge asistentskih skulptura izviruju iza tordiranih stupova mali anđeli s trubljama. Marija Magdalena, prikazana s dugom, raspuštenom kosom, nosi attribute knjige i lubanje te bič u desnici kao znakove njezinog pokorničkog života.²⁰⁴ Magdalenin par je Marija Jakovljeva koja je svjedočila polaganju Kristova tijela u grob.

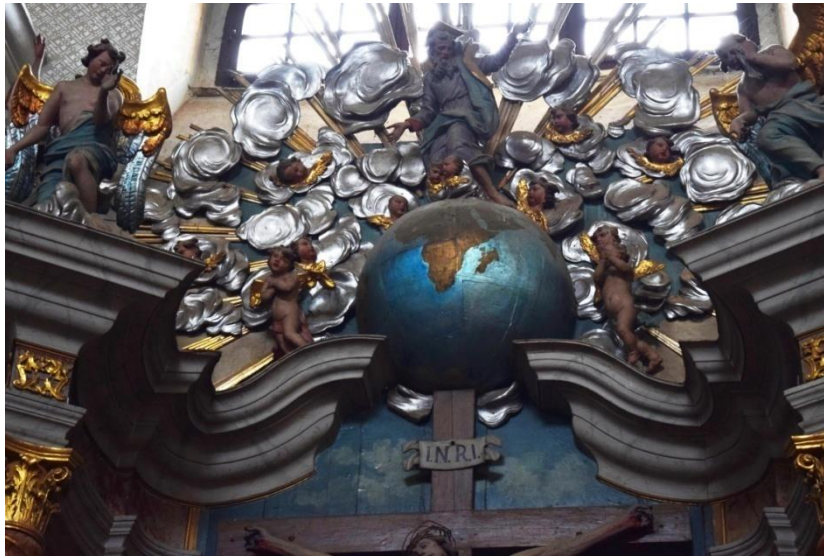

Slika 37 - Nepoznati autor, Raspeće, Marija i Marija Magdalena, sred. XVIII. st., oltar sv. Križa, crkva sv. Petra, Cernik

Na atici se pojavljuje Bog Otac nogama oslonjen na kuglu zemaljsku koji kao Svemogući Bog promatra trenutak smrti Boga Sina (slika 38). Prema samostanskom kroničaru, na atici se nalazila i golubica Duha Svetoga pa je cijeli oltar predstavljao jednostavnu inačicu Prijestolja Milosti, prikaza Presvetog Trojstva. Bog Otac je prikazan u starijoj dobi s dugom sijedom bradom, odjeven u dugu haljinu i zaogrnut plaštem koji mu se kovitla na silnim oblacima. On dolazi u pratnji anđeoskih glava i krilatih anđela koji oplakuju trenutak kada je čovjek ubio Boga. U ikonografskom pogledu, franjevci naglašavaju Kristovu muku pa u crkvama

²⁰⁴ Usp. Anđelko Badurina, *nav. dj.*, 2006. [1978.], str. 425 – 426, *sub voce* Marija Magdalena [Marijan Grgić].

obavezno neki od oltara posvećuju sv. Križu.²⁰⁵ U cerničkoj crkvi, franjevci su posjedovali relikvijar s relikvijom sv. Križa.²⁰⁶

Slika 38 - Nepoznati autor, Atika oltara sv. Križa, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik

Na oltaru posvećenom utemeljitelju franjevačkog reda, sv. Franji Asiškom, središnja oltarna pala prikazuje glavnog sveca u sceni Porcijunkulskog oprostata (slika 41). Asistentske skulpture su sve franjevački sveci odjeveni u smeđe habite s bijelim pojansom oko struka i krunicom te kratkom smeđom kukuljicom. Uz oltarnu palu su sv. Jakob Markijski, koji u ljevici drži zlatni kalež, i sv. Franjo Solanski, koji u ruci drži srce te kojemu se kraj noge privija crni, mali čovjek, pokršteni Etiopljanin. Vanjski par skulptura su sv. Bernardin Sijenski i sv. Ivan Kapistranski koji nose zastave s insignijama Imena Isusovog. Sv. Bernardin Sijenski u ruci drži raspelo, a kraj noge je glava plemića koja podsjeća na njegovo plemićko porijeklo (slika 39). Misionarsko poslanje, koje je dobio sv. Franju u Porcijunkulskom oprostata, nadovezuje se na navedene franjevačke svece koji su se u svom životu istakli misionarskim djelovanjem. Tako je na oltaru prikazan sv. Franjo Solanski, misionar Amerike, sv. Jakob Markijski, misionar u Bosni, sv. Ivan Kapistranski, misionar Europe i branitelj Beograda, te sv. Bernardin Sijenski, poznati propovjednik po Italiji.²⁰⁷ Propovjedničkim i misionarskim svecima pridružuje se na atici sv. Ivan Nepomuk koji lebdi na oblacima nebeske slave u pratnji brojnih anđela (slika 40).²⁰⁸ Svetac je odjeven u svećeničku odjeću,

²⁰⁵ Usp. Sanja Cvetnić, *nav. dj.*, 2009., str. 328 – 329.

²⁰⁶ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 192.

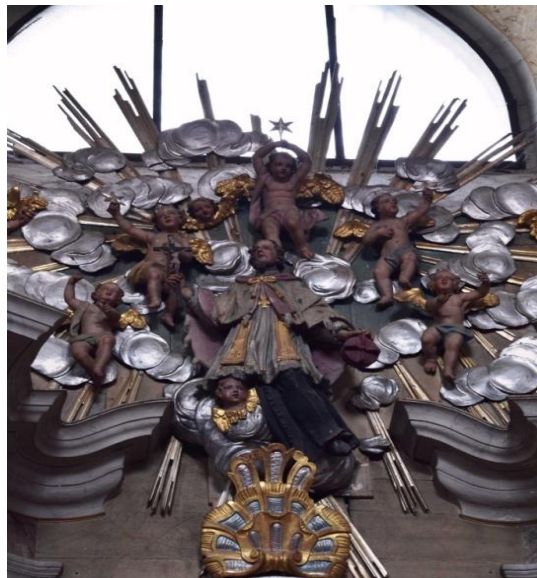
²⁰⁷ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 71.

²⁰⁸ O ikonografiji sv. Ivana Nepomuka u Hrvatskoj vidi: Sanja Cvetnić, *nav. dj.*, 2007., str. 214 – 215; Ista, „Habsburški politički utjecaj i ikonografija sv. Ivana Nepomuka u Hrvatskoj“, u: *Hagiologija. Kultovi u*

reverenda, preko koje je roketna i stola te naposljetku moceta. U desnici je svetac uzdignuo drveno raspelo, a u lijevici drži bired koji je skinuo s glave. Uobičajeni atribut vijenca od pet zvijezda iznad glave obrađen je na zanimljiv način. Naime, zvijezde, koje predstavljaju latinsku riječ *tacui* (hrv. šutjeh), nose anđeli oko skulpture sveca. Lik sveca prelazi zonu atike i stupa u prostor glavnine retabla.

Slika 39 - Nepoznati autor, Sv. Ivan Kapistranski (lijevo) i sv. Bernardin Sijenski (desno), sred. XVIII. st., oltar sv. Franje, crkva sv. Petra, Cernik

Slika 40 - Nepoznati autor, Atika oltara sv. Franje, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik

kontekstu, ur. Ana Marinković i Trpimir Vedriš, Zagreb: Leykam international, 2008., str. 161 – 167; Ivan Roth, *Javni spomenici sv. Ivana Nepomuka u istočnoj Slavoniji*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2016.

Oltarna pala na oltaru sv. Franje predstavlja jedini prikaz tog sveca u cijeloj cerničkoj crkvi. U formatu uspravljenog pravokutnika lučno potisnute gornje strane prikazana je vizija sv. Franje u crkvi Porcijunkula (tal. Porziuncola) u blizini Assisija.²⁰⁹ Prikaz je doživio intenzivne promjene i restauracije, ali očuvana je osnovna kompozicijska shema. Sv. Franjo, odjeven u franjevački smeđi habit, pada u zanosu pred ukazanjem Bogorodice i Krista u pratnji anđela. Pogled mu je usmjeren na Krista odjevenog u perizomu i zaogrnut plaštem koji grli drvo križa. Krist dolazi u pratnji Bogorodice odjevene u dugu haljinu prekrivenu plavim plaštem s velom koji joj obrubljuje lice. Iznad scene Porcijunkulskog oprosta, u nebeskoj sferi lebdi mnoštvo anđela. Cijela scena izgleda kao vizija nabijena baroknim zanosom. Prema Mirjani Repanić-Braun (2004.) oltarna pala Porcijunkulskog oprosta pripada konvencionalnim rješenjima tog ikonografskog tipa.²¹⁰ Bez obzira na brojne loše preslike, Mirjana Repanić-Braun (1999.) istaknula je kvalitetu slikara nepoznatog porijekla i povezala oltarnu palu ovog oltara s oltarnim palama uklonjenih oltara.²¹¹ U ikonografskom smislu, pala Porcijunkulskog oprosta povezuje se sa svecima misionarima, a putem ideje vizije svakako se uklapa u poslijetridentsku umjetnost.

Slika 41 - Nepoznati slikar, Oltarna pala Porcijunkulski oprost u središnjoj osi oltara sv. Franje, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik

²⁰⁹ Usp. Sanja Cvetnić, *nav. dj.*, 2007., str. 178 – 179.

²¹⁰ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 2004., str. 163.

²¹¹ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 1999., str. 151.

Oltari sv. Križa i sv. Franje predstavljaju jedne od kvalitetnijih skulptorskih i altarijskih radova u baroknoj opremi cerničke crkve. O drvorezbarskoj radionici, koja je mogla biti angažirana na izradi ovih bočnih oltara, nema dostupnih povijesnih podataka. Iz kanonskih vizitacija poznato je da su bočni oltari bili postavljeni do 1746. godine te u cijelosti dovršeni do 1750. godine. Ako su bočni oltari donacija zagrebačkog biskupa Branjuga, onda je biskup angažirao sasvim nepoznate majstore za rad jer stilski i formalno oltari sv. Križa i sv. Franje ne odgovaraju drvorezbarskoj radionici koja je izrađivala bočne oltare do svetišta. Prema Doris Baričević (2009.) kipovi oltara sv. Križa i sv. Franje izdvajaju se većom kvalitetom te »potječu od kipara znatno veće individualne note i izražajne snage.«²¹² Skulpture karakterizira barokni zanos u pokretu, figure čvrste i stabilne fizionomije, izražajne gestikulacije te tanki, mlazni i treperavi nabori draperije. Svakako se izražajna snaga majstora očituje u skulptorskoj viziji u nebeskoj slavi naatici.

6. 3. 3. O DVA UKLONJENA OLTARA (SV. ANTUNA I SV. MARIJE MAGDALENE)

U prvom traveju broda crkve do pročelja stajali su nekada barokni oltari. Godine 1850. uklonjeni su oltari sv. Marije Magdalene i sv. Antuna Padovanskog radi postavljanja novog zidanog pjevališta i redovničkog oratorija.²¹³ Tom prilikom izvedena je zamjena titulara oltara pa je oltar sv. Roka iz prvog traveja do svetišta na strani Poslanice postao oltar sv. Antuna. U prvi mah prenesena je slika sv. Antuna s uklonjenog oltara da bi konačno i slika bila zamijenjena »neprikladnim« kipom sv. Antuna 1901. godine.²¹⁴ Oltarna arhitektura uklonjenih oltara s kipovima svetaca nije ostala sačuvana, uništena je uklanjanjem, no do danas su ostale sačuvane oltarne pale tih oltara: slika sv. Marije Magdalene i sv. Antuna u samostanskoj klauzuri i sv. Jeronima u samostanskom refektoriju.²¹⁵

Tijekom pohoda kanonskog vizitatora Jurja Dumbovića Cerniku 1746. godine u crkvi sv. Petra apostola bilo je dovršeno u cijelosti tri oltara, a izrađeno, ali ne i polikromirano i pozlaćeno još četiri (»altaria sunt 7, qourum 3 ad perfectionem plenam sunt deducta [...]

²¹² Doris Baričević, *nav. dj.*, 2009., str. 368.

²¹³ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 236.

²¹⁴ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 273; Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, str. 69.

²¹⁵ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 2004, str. 225; Mirjana Repanić-Braun, *Barokno slikarstvo*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 241 – 260 (i katalog).

Residua vero 4 eiusdem sunt laboris non in adhuc depicta et inaurata«).²¹⁶ U vremenu do naredne vizitacije, 1758. godine, dovršeno je svih sedam oltara («Sunt alia sex laterales arae, opere pariter arculario & sculptorio factae suis, uti Ara major, coloratae locis [?] et inauratae«).²¹⁷ Iz navedenih izvora zaključuje se da su oltari u zadnjem traveju od svetišta izrađeni sredinom XVIII. stoljeća. O njihovom izgledu vjerno svjedoči samostanski kroničar Marko Žličar 1768./69. godine kada detaljno opisuje unutrašnjost cerničke crkve. Kroničar navodi kako su oltari izvedeni kiparski i stolarski jako dobro, a da se posebno ističu slikarskom izradom.²¹⁸ Treći oltar sa strane Evandjelja bio je posvećen drugom najvažnijem franjevačkom svecu, sv. Antunu Padovanskom, koji je nositelj titulara brojnih franjevačkih crkava na području provincije Bosne Srebrene (kasnije sv. Ivana Kapistranskog) i provincije sv. Ladislava. Istom svecu bio je posvećen manji oltar, sa drvenom menzom u staroj, drvenoj cerničkoj crkvi iz prve polovice XVIII. stoljeća. U baroknom opremanju franjevačkih crkvi oltar sv. Antuna Padovanskog predstavljao je neizostavan segment. Opis kroničara sadrži jednostavne podatke o arhitektonskom izgledu cerničkoga oltara uklonjenog 1850. godine čiji je oltarni nastavak bio od drveta. Glavninu retable nosila su četiri stupa. Središnji dio retable činila je oltarna pala sv. Antuna Padovanskog pred Djetetom Isusom, a postoji mogućnost da je uz oltarnu palu bilo još prikaza jer kroničar kaže: »S druge strane malešna slika sveca koji kod mora propovijeda ribama.«²¹⁹ Uz oltarnu palu stajale su između stupova asistentske skulpture, s jedne strane sv. Katarina Bononska (kao atribut u desnoj ruci držala je srce) i sv. Rok, a s druge strane slika sa zelenim okvirom (!) sv. Klare koja u ruci drži pokaznicu. Tom prilikom kroničar je spomenuo da je okvir nabavio upravitelj cerničkog vlastelinstva Antun Mihaly. U zoni atike, u središnjoj osi stajala je slika sv. Katarine, djevice i mučenice, s mačem, a s desna i lijeva asistirale su joj skulpture dvojice biskupa i dvojice anđela. U zaključku retable nalazilo se Srce Isusovo okruženo trnovom krunom i anđelima. Od predmeta umjetničke vrijednosti na oltaru se spominje i antependij s prikazom sv. Antuna na slikarskom platnu.²²⁰

Treći oltar sa strane Poslanice posvećen sv. Mariji Magdaleni predstavljao je konstrukcijski pandan oltaru sv. Antuna Padovanskog. U srodnom opisu, iznad zidane oltarne menze podignut je drveni oltarni nastavak gotovo dvokatne strukture. Glavninu retable nosila su četiri stupa, a u središnjem dijelu nalazila se oltarna pala sv. Marije Magdalene, pokornice.

²¹⁶ NAZ. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1746.], str. 115.

²¹⁷ NAZ. Protokoli br. 30/II. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetačje [1757.], str. 417.

²¹⁸ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 140.

²¹⁹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 140.

²²⁰ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 140 – 141.

Između stupova postavljene su asistentske skulpture, s jedne strane sv. Pavao Pustinjak i sv. Dizma, a s druge strane sv. Antun Opat, pustinjački svetac parnjak sv. Pavlu, i sv. David kralj. U središnjoj osi oltarne pale, naatici se nalazila slika sv. Jeronima. Moguće je da je atika retable iznad gređa ponavljala model glavnine retable. U opisu kroničara neobičan je podatak da su se uz glavnu sliku naatici smjestile slike sv. Augustina biskupa i sv. Nikole biskupa. Postoji mogućnost da je kroničar razmišljao o kipovima svetaca (*imago*), a ne o njihovim slikama. Retabl je zaključen prikazom Srca Isusovog okruženo trnovom krunom i anđelima.²²¹ U konstrukcijskom smislu, može se pretpostaviti da su uklonjeni i uništeni oltari sv. Marije Magdalene i sv. Antuna Padovanskog odgovarali izgledu bočnih oltara Bezgrešnog Začeca i sv. Antuna (nekada sv. Roka). Po svojoj dvokatnoj strukturi podsjećali su na oltarne kompozicije s kraja XVII. stoljeća i time se vidno razlikovali od razgibanih formi bočnih oltara sv. Križa i sv. Franje.

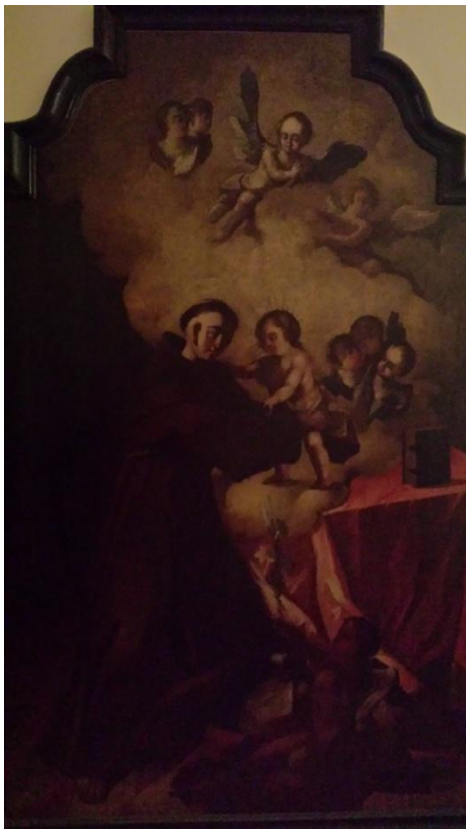
Oltarne pale s uklonjenih oltara doživjele su različitu sudbinu. Oltarna pala sv. Antuna dobila je istu funkciju na nekadašnjem oltaru sv. Roka s kojeg je ponovno uklonjena 1901. godine. Oltarna pala sv. Marije Magdalene neko je vrijeme bila smještena u filijalnoj crkvi u Baćindolu koja nosi njezin titular, a slika sv. Jeronima prenesena je u samostan. Prve dvije slike danas se nalaze u hodniku samostanske klauzure, a treća u samostanskom refektoriju.

Oltarna pala sv. Anuna Padovanskoga ima format uspravljenoga pravokutnika, konkavno zasječenih gornjih uglova (slika 42). Svetac je prikazan u mračnom i pustom prostoru. Dubinu prostora definira blago dijagonalno postavljen stol pokriven crvenim stolnjakom koji se preklapa u teškim naborima. U gornjem dijelu slikanog prostora oblikuje se nebeska sfera malih anđela na oblacima koji prizoru daju karakter vizije. Prisutnost božanskog predstavlja izvor svjetlosti u prostoru. U središnjem dijelu mladoliki svetac s tonzurom, odjeven u smeđi habit franjevačkog reda, prima u naručje Dijete Isusa čija je glava okružena zrakama svjetlosti, draperija mu pada oko bokova, a prate ga krilate anđeoske glavice. Dijete Isus stoji na rubu stola na kojem je uspravno postavljena knjiga. Zbog slabije očuvanosti donjeg dijela slike, pretpostavka je da se pod nogama sv. Antuna nalazi klečeći magarac i krivovjerac.²²² Dobro se nazire rascvalo raspelo s ljiljanom. Boje na oltarnoj pali prilično su dramatične i intenzivne, odražavaju atmosferu vizije, linije su čiste i jasne, ali se jako malo toga od očigledno kvalitetnog izvornog likovnog oblikovanja može uočiti jer je slika prekrivena naknadnim retuševima. Na kvalitetu umjetnika uputila je jedino Mirjana

²²¹ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 141 – 142.

²²² U opisu samostanskog kroničara stoji: „[...] magarac koji je pao na koljena i krivovjerac koji ga goni.“ Vidi: Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 140.

Repanić-Braun (1999.) koja smatra da, iako su slike preslikane, predstavljaju rad kvalitetnog majstora nepoznatog porijekla.²²³ Ista autorica datira kvalitetnu oltarnu palu oko 1746. godine.²²⁴ Za sv. Antuna Padovanskog *Rimski martirologij* na datum 13. lipnja (lat. *13 Junii*) navodi: »Patavii sancti Antonii Lusitani, Sacerdotis ex Ordine Minorum et Confessoris, atque Ecclesiae Doctoris, vita, et miraculis, ac praedicatione illustris, quem, uno post illius obitum anno nondum expleto, Gregorius Papa Nonus in Sanctorum canonem retulit.«²²⁵ Prema ikonografskom sadržaju, sv. Antun je prikazan u trenutku vizije (viđenja) Djeteta Isusa s uobičajenim atributima knjige, rascvalog raspela i ljljana. Na prizoru se osobito ističe scena magarca i krivovjerca što odgovara legendi prema kojoj je magarac kleknuo pred pojavom kaleža i hostije.²²⁶ Scena vizije ili ekstaze česta je sakralna tema u poslijetridentskoj umjetnosti pa se oltarna pala uklapa u baroknu opremu.²²⁷

Slika 42 - Nepoznati slikar, Oltarna pala sv. Antun s Djetetom Isusom, sred. XVIII. st., franjevački samostan, Cernik

S drugog oltara koji se nekoć nalazio u cerničkoj crkvi ostale su sačuvane oltarna pala sv. Marije Magdalene i slika sv. Jeronima s atike. U formatu uspravljenog pravokutnika s

²²³ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 1999., str. 150.

²²⁴ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 2004., str. 225.

²²⁵ <http://www.liturgialatina.org/martyrologium/16.htm> [13. lipnja 2017.]

²²⁶ Usp. James Hall, *nav. dj.*, 1998. [1974.], str. 13.

²²⁷ Usp. Sanja Cvetnić, *nav. dj.*, 2009., str. 328.

konkavno zasječenim gornjim uglovima i ravno zaključene gornje strane prikazana je uspravna figura sv. Marije Magdalene u stjenovitom, prirodnom krajoliku definiranom ogoljelim stablom, vegetacijom i pustinjačkom atmosferom (slika 43). Marija Magdalena je mladolika žena raspletene, duge smeđe kose i odjevena u svjetli robusni ogrtač koji joj pada preko ramena i razotkriva grudi, a oko ogrtača povija se crvena draperija. Draperija ima dinamične nabore s krutim lomovima te naglašenim oštrim bridovima. U desnoj ruci nježno je polegnuto raspelo, a u ljevici drži bič. Okrenuta je promatraču cijelim torzom, u blagom lijevom poluprofilu. Desnom nogom gazi dva mlada naga lika koji leže na tlu, a jedan od njih proboden je strijelom u srce. Lijevom nogom svetica gazi neke predmete na tlu i kao da ih ruši. Na rubu slikane površine polegnut je vrč ili posuda, a od drugih atributa prisutna je još lubanja ostavljena na skrletnom stablu. Majstor oltarne pale razmatra Mariju Magdalenu kroz temu pokajanja. Svetica je pokajnica koja nosi priprosti ogrtač, ponekad joj tijelo pokriva njezina duga, raspletena kosa i smještena je na osami, u pustinji.²²⁸ Neobična su dva lika pod njezinim nogama koje svetica gazi te možda razdvaja i udara bičem na njih. Vjerojatno svetica kao pokajnica i obraćena bludnica prepoznaje grijeh i upozorava grešnike jer ona svojim primjerom obraćenja pokazuje put spasenja.

Slika 43 - Nepoznati slikar, Oltarna pala sv. Marija Magdalena, sred. XVIII. st., franjevački samostan, Cernik

²²⁸ Usp. James Hall, *nav. dj.*, 1998. [1974.], str. 192 – 193.

Za Mariju Magdalenu *Rimski martirologij* na datum 22. srpnja (lat. 22 Julii) navodi: »Apud Massiliam, in Gallia, natalis sanctae Mariae Magdalenaе, de qua Dominus ejecit septem daemonia, et quae ipsum Salvatorem a mortuis resurgentem prima videre meruit.«²²⁹ Isticanje sakramentalnog života i istinskog pokajanja svakako se mogu uklopiti u poslijetridentsku umjetnost i ideju spasenja. Oltarna pala sv. Marije Magdalene ističe se svojom kvalitetom koja se prepoznaje u dramatičnom baroknom efektu i dinamičnom pokretu bez obzira što je slika naknadno preslikavana. Mirjana Repanić-Braun (1999.) navela je kako je ovu oltarnu palu izveo kvalitetni majstor nepoznatog porijekla te da se slika može datirati oko 1746. godine.²³⁰ Ista je autorica još jednom (2004.) istaknula kako oltarna pala pozornost privlači svojom kvalitetom.²³¹

Druga sačuvana oltarna pala s oltara sv. Marije Magdalene je prikaz sv. Jeronima (slika 44). U formatu uspravljenog pravokutnika trolisno zaključene gornje strane prikazan je lik sv. Jeronima u pustom i ogoljenom prostoru, vjerojatno pustinjskoj divljini. U pozadini lika nazire se stijena ili špilja. Sveti Jeronim prikazan je u staračkim godinama s gustom, sijedom bradom i kosom te naboranim licem i izmorenim tijelom. Starac se oslanja na stopalo i koljeno, u klečećem je položaju te promatraču prikazan u blago pokrenutom lijevom poluprofilu. Pokret tijela izražen je uzdignutom glavom i pogledom snažno uprtim prema raspelu na ogoljeljoj stijeni. Svetac je razodjeven u gornjem dijelu tijela, a komad draperije prebačen mu je preko jedne noge. U svojoj desnici drži kamen, a ljevicom obuhvaća lubanju iza sebe čime se cijelim torzom okreće promatraču. Ispred starca izviruje iz tame lavlja glava, a pod nogama su odloženi crveni kardinalski šešir i posuda. Cijeli prizor nadvisuje nebeska scena, odnosno vizija sv. Jeronima u kojoj anđeli na oblacima nad njegovom glavom sviraju u trublje Sudnjeg dana. Sveti Jeronim bio je česta tema sakralne umjetnosti jer je jedan od četvorice velikih latinskih crkvenih otaca, teolog i filozof te prevoditelj Starog i Novog zavjeta na latinski jezik.²³² Za sv. Jeronima *Rimski martirologij* na datum 30. rujna (lat. 30 Septembris), kada je Jeronim umro, navodi: »In Bethlehem Judae depositio sancti Hieronymi Presbyteri, Confessoris et Ecclesiae Doctoris, qui, omnium studia litterarum adeptus ac probatorum Monachorum imitator factus, multa haeresum monstra gladio suae doctrinae confodit; demum, cum ad decrepitam usque vixisset aetatem, in pace quievit, sepultusque est ad Praesepe Domini. Ejus corpus, postea Romam delatum, in Basilica sanctae Mariae Majoris

²²⁹ <http://www.liturgialatina.org/martyrologium/17.htm> [14. lipnja 2017.]

²³⁰ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 1999., str. 150.

²³¹ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 2004., str. 225.

²³² Usp. James Hall, *nav. dj.*, 1998. [1974.], str. 137 – 138.

conditum fuit.«²³³ Majstor naglašene kvalitete i nepoznatog porijekla prikazao je sv. Jeronima na osami, u pustinji, u trenutku apokaliptične vizije.²³⁴ Majstor je vješto podučen baroknom načinu jer ovaj prizor odlikuju scena vizije, dramatična kompozicija ostvarena dijagonalnim postavom lika, izraženim kjaro-skuro elementom i zagasitim zemljanim tonovima. Kao i oltarna pala sv. Antuna, slika sv. Jeronima nastala je u istom periodu, ali za sigurnu atribuciju i dataciju nema povijesnih podataka.²³⁵

Slika 44 - Nepoznati slikar, Oltarna pala sv. Jeronima, sred. XVIII. st., refektorij franjevačkog samostana, Cernik

6. 4. SKULPTURE PROČELJA

U donjoj zoni pročelja, u arhitektonskim nišama bočno od glavnog portala crkve smještene su dvije polikromirane drvene skulpture koje popunjavaju dio niše ostavljajući određenu prazninu prostora. Na pročelju se nalaze još tri niše, ali nedostaje skulptura u njima. Na promatračevoj lijevoj strani smještena je figura sv. Petra apostola u uspravnom položaju, naglašenog kontraposta i rastvorenih ruku s pogledom uprtim prema vjernicima koji ulaze u crkvu kroz glavni portal (slika 45). Svetac u desnoj ruci drži velike ključeve, a ljevicom pokazuje put u crkvu. Odjeven je u jednostavnu halju, koja mu je privezana oko struka, i zaogrnut voluminoznim plaštem koji prelazi preko svečeve lijeve ruke, zaokružuje figuru s prednje strane u bogatim naborima i nakuplja se u teškim ovjesima na boku. Halja i plašt odaju snažan i dinamičan pokret figure, a dojam odlučnosti potenciran je izraženim crtama

²³³ <http://www.liturgialatina.org/martyrologium/19.htm> [13. lipnja 2017.]

²³⁴ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 1999., str. 150.

²³⁵ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *nav. dj.*, 1999., str. 150.

lica. Lice sv. Petra izduljenog je oblika, dugačkog nosa, podignutih obraza, poluspuštenih kapaka i utonulo u gustoj i kovrčavoj bradi i kosi. Njegov pandan s desne strane portala (iz perspektive promatrača) je lik sv. Pavla apostola (slika 46). Drvena figura sveca u uspravnom je položaju, blagog raskoraka i pognutog stava s pogledom usmjerenim na otvorenu knjigu koju nježno drži u svojoj desnici. Lijeva ruka odmaknuta je od tijela figure i kažiprstom komunicira s promatračem, a doima se kao da svetac tumači Božju riječ iz Svetog pisma kao što je to činio u poslanicama prvim kršćanskim zajednicama.²³⁶ Odjeven je jednako svetom Petru s teškim ovjesima plašta kojim je silovito zaogrnut i okrajcima koji se odvajaju od tjelesne mase. Dinamika figure naglašena je ponajviše s oštrobriđim naborima i nepravilnim preklopima haljine i plašta. Odlike fizionomije lica bliske su njegovom parnjaku u duguljastom licu, dugačkom i jakom nosu, poluspuštenim kopcima i debelim kovrčama kose i brade. Polikromacija skulpture sv. Petra i Pavla nije izvorna, a podaci o obnovama i bojanjima zapisani su u samostanskoj kronici.²³⁷

Slika 45 - Nepoznati majstor, Sv. Petar, do 1768./69., pročelje crkve sv. Petra, Cernik

Slika 46 - Nepoznati majstor, Sv. Pavao, do 1768./69., pročelje crkve sv. Petra, Cernik

Prazne niše pročelja crkve sugeriraju gubitak i degradaciju izvornog sadržaja pročelja. U kanonskim vizitacijama ne spominju se skulpture na pročelju pa se saznanja o izvornom izgledu pročelja temelje na opisu samostanskog kroničara Marka Žličara iz 1768./69. godine

²³⁶ Usp. Anđelko Badurina, *nav. dj.*, 2006. [1978.], str. 484 – 485, *sub voce* Pavao Apostol [Marijan Grgić].

²³⁷ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 176.

kada je u crkvi završeno unutarnje opremanje. Kroničar Žličar piše kako se na pročelju nalazilo osam kipova: Svete obitelji, sv. Petra i Pavla, sv. Franje i Antuna, sv. Mihovila i slika sv. Florijana na limenoj ploči. Na pročelju je stajao natpis: »ECCLESIA SANCTO PETRO DICATA PATRIBUS FRATRIBUS ORDINIS MINORUM PROVINCIAE BOSNAE ARGENTINAE ANNO DOMINI 1744.«²³⁸ Iz izvora se ističe kako je skulptura Svete obitelji možda stajala na mjestu današnjeg franjevačkog grba u luneti portala. Julije Jančula vidio je 1980. godine kip sv. Franje u najvišoj niši kojeg danas nema kao ni ostalih svetaca osim sv. Petra i Pavla te sv. Florijana na limenoj ploči pri vrhu pročelja. Izvorna skulptorska koncepcija pročelja isticala je titular crkve sv. Petra u paru sa sv. Pavlom kao i franjevačke prvake sv. Franju i sv. Antuna Padovanskog. Kao i svojevremeno na glavnom oltaru, na pročelju je bio prikazan i sv. Mihovil koji pobjeđuje Sotonu u liku zmaja ili nakazne đavolske zvijeri.²³⁹ U cilju zaštite cjelokupnog cerničkog naroda i kraja od nedaća postavljen je lik sv. Florijana, zaštinik od požara, poplava, neplodnosti polja, koje su bile svakodnevica slavonskog kraja u XVIII. stoljeću, a utjecala su izravno na ljudski život.²⁴⁰ Sv. Florijan na limenoj podlozi prikazan je pojednostavljeno i dvodimenzionalno, ali prepoznaju se stijeg u desnici i vrč u ljevici iz kojeg lije vodu na kuću u plamenu.

Sačuvane skulpture pročelja svakako su visoke kvalitete i zapažene po dinamičnom pokretu, bogatim naborima haljine i plašta te strogim i markantnim muškim fizionomijama. U bogatom cerničkom skulptorskom ansamblu Doris Baričević (2000.) istaknula je vrsnoću majstora kipova s pročelja crkve koji dolazi iz sjeverne Hrvatske, a djelovao je u župnim crkvama u Kamenici, Zaboku i Lovrečkoj Varoši.²⁴¹ Najudaljenije područje djelovanja je crkva u Cerniku, odnosno skulpture pročelja koje imaju slične odlike snažnih tijela, naglašene barokne teatralnosti u izrazu i gesti te odjeće »s vijorećim okrajcima i oštrim uglatim lomovima nabora«.²⁴² U kasnijim radovima Baričević (2008., 2009.) je iznijela nove ideje oko mogućeg neznanog majstora skulpture koji djeluje u osamdesetim godinama XVIII. stoljeća pa čak i stranog kipara u vrijeme kasnog baroka koji nasljeđuje način umjetničkog oblikovanja koruškog kipara Michaela Zilla (djeluje između 1767. i 1787. godine).²⁴³ Djelovanje neznanog kipara detaljno je obradila u monografiji *Barokno kiparstvo sjeverne*

²³⁸ Usp. Julije Jančula, *nav. dj.*, 2011. [1980.], str. 131.

²³⁹ Usp. Anđelko Badurina, *nav. dj.*, 2006. [1978.], str. 434 – 435, *sub voce* Mihovil [Branko Fučić].

²⁴⁰ Usp. Anđelko Badurina, *nav. dj.*, 2006. [1978.], str. 258 – 259, *sub voce* Florijan [Mitar Dragutinac]; James Hall, *nav. dj.*, 1998. [1974.], str. 92 – 93.

²⁴¹ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2000., str. 232.

²⁴² Doris Baričević, *nav. dj.*, 1994., str. 317.

²⁴³ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 355 i 358; Doris Baričević, *nav. dj.*, 2009., str. 372.

Hrvatske (2008.) gdje njegovu djelatnost smjestila u deveto desetljeće XVIII. stoljeća.²⁴⁴ Međutim, problem nastaje kada se usporede izvori i predložene atribucije. Samostanski kroničar opisao je pročelje 1768./69. godine, kada su u crkvi smješteni svi oltari, a crkva još nije posvećena (posveta je obavljena 1777. godine). Prema tome, skulpture bi mogle biti najranije ostvareno djelo tog neznanog korušskog kipara čime bi se razdoblje njegova djelovanja *spustilo* na šezdesete i sedamdesete godine XVIII. stoljeća. Također, postoji mogućnost da je kroničar Žličar opisivao kipove koji su možda tijekom osamdesetih godina XVIII. stoljeća promijenjeni, ali o tome nema podataka u kasnijim izvorima. Isto tako, ako se uzmu u obzir kasnobarokne odlike skulptura pročelja, vrijedno je spomena djelovanje zagrebačkog kipara Franje Antuna Strauba (1726. – 1774./76.) nedaleko od Cernika, u kapeli sv. Linarta između 1761. i 1765. godine te u franjevačkim crkvama u Mariji Gorici i Kostajnici.²⁴⁵ Iako je u kapeli sv. Linarta izradio oltarne skulpture relativno slabije kvalitete, Franjo Antun Straub gradi kasnobarokni izraz na temeljima kiparske tradicije svoje braće Filipa Jakova i Josipa (djeluju u Grazu i Mariboru), a tijekom šezdesetih godina XVIII. stoljeća vidno mijenja svoj stil.²⁴⁶

6. 5. OPREMA CRKVE U KONTEKSTU BAROKNE ALTARISTIKE KONTINENTALNE HRVATSKE U XVIII. STOLJEĆU

Barokna oprema u crkvi sv. Petra apostola u Cerniku višestruko je usporediva s drugim primjerima barokne altaristike u franjevačkoj sakralnoj umjetnosti i na području kontinentalne Hrvatske u XVIII. stoljeću. Povijesnu važnost cerničke crkve i franjevaca kao požrtvovnih obnovitelja vjerskog života u Slavoniji istaknuo je prvi Julije Jančula (1980.), a o baroknoj altaristici pisale su Marija Mirković (1994.) u kontekstu ikonografske poruke cerničke barokne opreme i Doris Baričević, u nekoliko navrata (2000., 2008., 2009.), u kontekstu *Branjugove drvorezbarske radionice*.

Usporedbom pisanih izvora i današnjeg stanja, barokna oprema u crkvi sv. Petra apostola u Cerniku doživjela je znatne promjene. Neadekvatnim zamjenama, nestručnim restauracijama (kojima je namjera bila obnova) i uklanjanjem dijela izvornog baroknog ansambla izgubljen je značajan dio ikonografskog aspekta. To govori da je barokna oprema bila pod većim utjecajem promjena od arhitekture samostana i crkve pa je i pokušaj

²⁴⁴ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 351 – 358.

²⁴⁵ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2000., str. 232; Doris Baričević, *nav. dj.*, 2009., str. 371.

²⁴⁶ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 268 – 284.

kontekstualizacije otežan jer se pojedini dijelovi moraju rekonstruirati da bi se usporedili. Osobito se rekonstrukcija odnosi na ikonografsku poruku. U današnjem postavu ne stavlja se naglasak na ikonografsku temu ili poruku koju prenosi umjetnost kroz ideju likovne propovijedi. U svakom slučaju, vidljiva je pripadnost franjevačkoj redovničkoj zajednici koja časti sveca nositelja titulara, svece vlastitog reda, svece kojima je posvećena provincija (sv. Ćiril i Metoda) i Mariju kao Nebesku Majku te štuje Kristovu muku, Ime Isusovo i Srce Isusovo. Kroz ikonografski aspekt izvorna barokna cernička oprema predstavljala je tipičnu franjevačku crkvu. Prostran crkveni brod omogućio je postav šest oltara među kojima su dva oltara posvećena svecima franjevačkog reda, sv. Franji Asiškom i sv. Antunu Padovanskom. Kod srednovjekovnih svetaca su u maniri poslijetridentskog vremena istaknute epizode i scene iz života koje stavljaju naglasak na viziju ili ekstazu (Porcijunkulski oprost i sv. Antun s Dijetetom Isusom).²⁴⁷ Uvrštavanjem sv. Ivana Nepomuka na atiku *franjevačkog* oltara primjetno je da franjevci prate nove ikonografske kultove jer je sv. Ivan Nepomuk kanoniziran 1729. godine.²⁴⁸ Neizostavan je oltar posvećen Bogorodici, a kod franjevaca osobito često Bezgrešno začeće. U Cerniku Bogorodicu u temi Bezgrešnog začeća časte dominikanski redovnik i mletački patrijarh. U uobičajenom franjevačkom ansamblu stoji oltar sv. Križa. Franjevci su posebno razmatrali Kristovu muku. U svojim crkvama vodili su pučku pobožnost Križnog puta tako da je oltar posvećen središnjem trenutku Kristove muke, Raspeću, zaslužilo istaknuto mjesto u središnjem dijelu crkve. Za dodatno objašnjenje prepuštene su tri cjeline, dva bočna oltara, sv. Roka i Marije Magdalene, i glavni oltar. Crkva u Slavoniji krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća imala je velikih poteškoća. Kao poprište ratnih sukoba, čestih epidemija, niskog standarda života i gospodarskih problema, Katolička Crkva se obnavljala u prostoru raznolikih vjerskih identiteta, prepirki oko crkvene nadležnosti i nedostatka osnovnog crkvenog nauka među vjernicima. Utjeha za brojne nedaće, ratne neprilike i epidemije bolesti predstavljena je na oltaru sv. Roka koji je dobio visoku poziciju u crkvenom prostoru. U iscrtavanju doktrinarnog nauka i sakramentalnog života osmišljen je oltar sv. Marije Magdalene, grešnice i pokajnice, u društvu drugih pokornika i asketa, poput sv. Antuna Opata, sv. Pavla Pustinjaka i sv. Dizme, razbojnika koji se pokajao vidjevši raspetog Krista. Na tom oltaru posebno su zanimljivi sv. Augustin i sv. Nikola koji su vjerojatno dobili mjesto na crkvenom oltaru kao spomen na lokalnu ukorijenjenost franjevaca. Naime, u osmansko doba jedina franjevačka crkva nalazila se u Velikoj i bila je posvećena sv. Augustinu. Također, cernički katolici su u osmansko doba dolazili u crkvu sv. Nikole u

²⁴⁷ Usp. Sanja Cvetnić, *nav. dj.*, 2009., str. 329.

²⁴⁸ Usp. Ivan Roth, *nav. dj.*, 2014., str. 9.

Zapolju. Na lokalnu tradiciju uputila je Marija Mirković (1994.) koja je smatrala da franjevci obavezno ističu lokalnu komponentu u crkvenom prostoru.²⁴⁹ Za izvornu cerničku opremu može se reći da je slijedila tipične franjevačke ikonografske obrasce.²⁵⁰ Prema tome, cernička crkva ikonografski naglašava pripadnost franjevačkom redu. U tipični ikonografski franjevački obrazac ne uklapa se ikonografija ugarskih svetaca koja je odraz naručitelja, zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga. Na tom području, cernička crkva izlazi iz okvira franjevačke ikonografije. Marija Mirković (1994.) je objasnila koncept postavljanja ugarskih svetaca (i sv. Martina i sv. Jurja) putem ideje apostolskog poslanja.²⁵¹ S obzirom na to da je crkva posvećena prvaku apostola, Marija Mirković je razmatrale ugarske svece (sv. Ladislav, sv. Stjepan, sv. Emerik, sv. Ljudevit) kao srednjovjekovne apostole Panonije kao što su tadašnji cernički franjevci postali apostolima Slavonije u XVIII. stoljeću.²⁵² Analiza Marije Mirković fokusirana je na cerničke franjevce, a manje na važnog donatora koji je intenzivno implementirao vlastite biskupske ideje i ideale.

Barokna cernička altaristika odlikuje se heterogenošću. Nastala je u jednom mahu, u zadnjim godinama gradnje crkve, ali je po kvaliteti izvedbe vrlo ranolika i očito predstavlja rad različitih radionica. Po osobitoj kvaliteti mogu se istaknuti: skulpture ugarskih svetaca s nekadašnjeg glavnog oltara, bočni oltari sv. Franje i sv. Križa i sačuvane skulpture pročelja. Uzimajući u obzir figuru donatora, biskupa Branjuga, Cernik se izdvaja iz slavonskog kraja i baroknom altaristikom približuje umjetnosti sjeverozapadne, kontinentalne Hrvatske. Povezivanjem s *Branjugovom drvorezbarskom radionicom* dio cerničke opreme se izvedbom uspoređuje s opremom koju je biskup darivao crkvama u Biškupcu, Čučerju, Pisarovinskoj Jamnici, Podgorju Bistričkom, Pokupskom, Zaboku. Prvenstveno se to odnosi na propovjedaonicu i bočne oltare dvokatne strukture u prvom traveju do svetišta. Izvan suzdržane forme s dinamičnim obratima i istupima u prostor dolaze oltari u središnjem traveju crkve. Nastali su u isto vrijeme kao i ostala barokna oprema pa postoji mogućnost da je biskup Branjug angažirao kipara izvan svoje radionice kao što je to učinio za velike skulpture glavnog oltara (i u župnoj crkvi u Biškupcu kraj Varaždina). Kaptolsku radionicu je opsežno proučavala Doris Baričević (2008.) i istaknula heterogenost u izvedbi i kvaliteti.²⁵³ Odraza rada kaptolske radionice vidljiv je na cerničkoj opremi gdje se mogu pronaći kvalitetniji radovi kao i oni slabije izvedbe. Zanimljiva je činjenica koliko se u pogledu barokne altaristike udaljena

²⁴⁹ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, 71.

²⁵⁰ Usp. Marija Mirković, „Barokna sakralna ikonografija na području Zagrebačke biskupije“, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 18/1994.b, Zagreb, str. 141.

²⁵¹ Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, 71.

²⁵² Usp. Marija Mirković, *nav. dj.*, 1994.a, 71.

²⁵³ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., 107.

slavonska, franjevačka crkva približila altaristici sjeverozapadne Hrvatske i utjecajima iz Štajerske i Koruške. Slijedom toga nadovezuju se skulpture pročelja koje je Doris Baričević (2008.) povezala s radovima majstora sljedbenika koruškog kipara Michaela Zilla.²⁵⁴ Barokna cernička oprema odražava razliku između zapadne i istočne Slavonije u izvorima modela, ali i utjecaj Zagrebačke biskupije u Slavoniji. Cernički franjevci prihvaćaju kulturne i umjetničke obrasce iz Zagreba, sjeverozapadne Hrvatske, odnosno austrijskih nasljednih zemalja, Štajerske i Koruške, što ih čini drugačijima od ostalih slavonskih franjevačkih crkava koje se ogledaju na Beč i Pečuh te domaće majstore iz Osijeka.²⁵⁵

Slika 47 - Nepoznati majstor, Sv. Petar, do 1768./69., pročelje crkve sv. Petra, Cernik

Slika 48 - Nepoznati autor, Oltar sv. Franje, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik

²⁵⁴ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2008., str. 355.

²⁵⁵ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 2009., str. 367.

7. ZAKLJUČAK

Razdoblje baroka, a osobito XVIII. stoljeće, za kontinentalnu je Hrvatsku značilo razdoblje obnove i oporavka na svim društvenim područjima pa tako i u vjerskom pogledu. Nositelj katoličke obnove u Slavoniji bio je franjevački red opservanata Manje braće u provinciji Bosna Srebrena. S dugom tradicijom postojanja od srednjeg vijeka, opstojnosti u osmansko doba i neposrednog pastoralnog djelovanja franjevci su duboko proželi slavonsko, katoličko stanovništvo. U kontekstu franjevačkog poslanja u obnovi katoličke vjere, jednako su se uklopili i franjevci koji su djelovali iz rezidencije i samostana u Cerniku. Uz pretpostavku postojanja franjevaca u cerničkom kraju prije i tijekom osmanske vladavine, cernički franjevci osnivaju rezidenciju na kraju XVII. stoljeća prema uobičajenom obrascu kakav su imali franjevci u Iloku, Osijeku, Slavanskom Brodu, Šarengradu, Virovitici, Vukovaru. U prvim desetljećima XVIII. stoljeća funkcioniraju pod vodstvom veličkog samostana u provinciji Bosna Srebrena poslužujući preko 20 sela i naselja. Prvo zdanje cerničkih franjevaca je drvena rezidencija i crkva sv. Petra nastale na početku XVIII. stoljeća na mjestu današnjeg zidanog samostana.

Franjevački samostanski sklop u Cerniku sastoji se od četverokrilne pravilne samostanske zgrade čija krila oblikuju unutarnje kvadratno dvorište, klaustar. Uz sjeverno krilo samostana izgrađena je crkva sv. Petra apostola, orijentirana prema zapadu, uz koju je postavljen visoki zvonik zaključen baroknom lukovicom. Gradnja samostanskog sklopa i opremanje sakralnog prostora detaljno je sačuvano u samostanskoj kronici i zapisima kroničara Marka Žličara te u kanonskim vizitacijama zagrebačkih kanonika tijekom XVIII. stoljeća. Samostan se gradio u prekidima od 1728. godine do 1768. godine kada je završeno posljednje, istočno krilo samostana. U realiziranju idejnog projekta osobito su zaslužni pater Andrija Ivanagić iz Kutjeva i pater Miho Pavunović. Arhitektura cerničkog samostana ne odstupa od uobičajenih urbanističkih i tlocrtno-prostornih rješenja franjevačkih samostanskih sklopova u kontinentalnoj Hrvatskoj. Ideali franjevačkog reda (poslušnost, siromaštvo i čistoća) prenose se na arhitekturu samostana koju odlikuje zapažana franjevačka skromnost u arhitektonskoj plastici, ali i elegancija u profilacijama. U samostanu se posebno ističe portal refektorija i dekorativnost pročelja.

Barokna crkva posvećena sv. Petru apostolu nastala je u kratkom periodu, od 1736. godine do 1744. godine uz velike zasluge patera Mihe Pavunovića koji je kao generalni vikar zagrebačkog biskupa u Slavoniji angažirao domaće majstore za gradnju. Projekt crkve predstavlja u franjevačkoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske novogradnju u tradicionalnim formama (longitudinalna, jednobrodna dvoranska crkva dubokog kora). U tradicijskom smislu cernička crkva oslikava neke prethodne gotičke uzore i oblike iz svoje okoline kroz primjenu poligonalnog zaključka svetišta i križnih svodnih polja. Odmak postoji u baroknoj integraciji

bočnih kapela, kulisnog pročelja s portalom *borrominijevskih* formi i volumnom oblikovanju samostanskog sklopa. Na povijesnoumjetničkom i naručiteljskom planu važan je zagrebački biskup Juraj Branjug koji je na cerničkom gradilištu *uhvatio* priliku nanovo istaknuti prvenstvo Zagrebačke biskupije u slavonskom kraju.

U crkvi sv. Petra apostola djelomično je očuvana crkvena oprema iz vremena gradnje koja predstavlja specifičan odraz baroknog sjaja u cerničkom kraju. Barokna crkvena oprema nastala je od 1744. do 1750. godine. Barokni ansambl oblikovan je pod snažnim impulsom zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga koji je osigurao bogatu donaciju u vidu nekadašnjeg glavnog oltara sv. Petra i propovjedaonicu. Za izradu glavnog oltara i propovjedaonice biskup je angažirao majstore iz vlastite drvorezbarske radionice koju je oformio na Kaptolu tijekom svog biskupovanja. Formalne i stilske karakteristike *Branjugove drvorezbarske radionice* iščitavaju se na bočnim oltarima u prvom traveju do svetišta. Od oblikovanja te radionice odstupaju velike skulpture s glavnog oltara, bočni oltari u središnjem traveju crkvenog broda i skulpture pročelja. Postoji pretpostavka da je biskup Branjug na radovima kvalitetnije izvedbe i izražajnije snage uposlio kvalitetnog nepoznatog majstora izvan svoje radionice. Zanimljiva je činjenica koliko se u pogledu barokne altaristike udaljena slavonska, franjevačka crkva približila altaristici sjeverozapadne Hrvatske i utjecajima iz Štajerske i Koruške. U ikonografskom smislu barokna oprema u cerničkoj crkvi naglašava pripadnost franjevačkom redu. U tipični ikonografski franjevački obrazac ne uklapa se ikonografija ugarskih svetaca koja je odraz naručitelja, zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga. Na tom području, cernička crkva izlazi iz okvira franjevačke ikonografije.

Cernički franjevci ostvarili su značajne barokne smjernice na polju umjetnosti kontinentalne Hrvatske te obogatili cernički kraj u kulturnopovijesnom razvoju.

8. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1 - Crkva sv. Petra apostola u Cerniku na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće (izvor: Ernest Kramberger, „Samostan sv. Petra u Cerniku“, u: *Prosvjeta* 13 i 14, Zagreb: srpanj 1912.)

Slika 2 - Franjevački samostan u Cerniku (<http://www.haber.ba/vijesti/region/322343-samostan-cernik-franjevci-cuvaju-nisan-iz-osmanskog-carstva>)

Slika 3 - Tlocrt prizemlja cerničkog franjevačkog samostana (izvor: *Elaborat istražnih konzervatorskih radova – Franjevački samostan u Cerniku. Južno i zapadno pročelje samostana*, Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, 2011.)

Slika 4 - Tlocrt prvog kata cerničkog franjevačkog samostana (izvor: *Elaborat istražnih konzervatorskih radova – Franjevački samostan u Cerniku. Južno i zapadno pročelje samostana*, Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, 2011.)

Slika 5 - Klaustar i hodnik uz klaustar cerničkog franjevačkog samostana, gore i desno (foto: Ankica Radovanović)

Slika 6 - Portal refektorija u južnom krilu samostana, izgrađen do 1735. godine (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 7 - Zapadno pročelje samostana (gore) i detalj fasade (desno) (izvor: *Elaborat istražnih konzervatorskih radova – Franjevački samostan u Cerniku. Južno i zapadno pročelje samostana*, Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, 2011.)

Slika 8 - Klaustar franjevačkog samostana u Velikoj, XIX./XX. stoljeće (izvor: *Elaborat istražnih konzervatorskih radova – Franjevački samostan u Cerniku. Južno i zapadno pročelje samostana*, Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, 2011.)

Slika 9 - Crkva sv. Petra apostola u Cerniku 1967. godine (izvor: *Elaborat istražnih konzervatorskih radova – Franjevački samostan u Cerniku. Južno i zapadno pročelje samostana*, Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, 2011.)

Slika 10 – Nepoznati autor, Portret zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga, XVIII. st., Nadbiskupski dvor, Zagreb (<http://www.zg-nadbiskupija.hr/nadbiskupija/zagrebacki-nad-biskupi/juraj-branjug-1723-1747>)

Slika 11 - Unutrašnjost crkve sv. Petra apostola u Cerniku (<http://www.rtvusk.ba/vijest/jedinstven-primjer-u-hrvatskoj-franjevci-u-samostanu-cernik-cuvari-nisana-iz-osmanskog-carstva/7435>)

Slika 12 - Crkva sv. Petra apostola u Cerniku gledana s mosta preko rječice (Katarina Horvat-Levaj, „Barokna sakralna arhitektura – tragom Eugenove crkve“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1*, uredile Vesna Kusin, Branka Šulc, 334 – 347. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009.)

Slika 13 - Tlocrt crkve sv. Petra apostola u Cerniku (SKR [Sandra Križić Roban], *Cernik – crkva i samostan*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o*

proslavi stote obljetnice utemeljenja, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, katalogska jedinica. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.)

Slika 14 - Pogled prema bočnim kapelama i pjevalištu (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 15 - Kulisno pročelje crkve sv. Petra apostola, bočni pogled i portal crkve (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 16 - Pogled prema svetištu i pjevalištu u crkvi sv. Petra u Cerniku (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 17 - Ignacije Mezlik (stolar) i tirolska radionica iz Groedentala (skulpture), Glavni oltar sv. Petra, 1855. i 1912., Crkva sv. Petra, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 18 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Tabernakul oltara sv. Petra, oko 1746., Cernik (detalji anđela) (foto: Ankica Radovanović)

Slika 19 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Skulpture svetaca iznad ophoda glavnog oltara, oko 1746., Cernik (foto: Danko Šourek)

Slika 20 - Nepoznati autor, Oltarna pala Predaja ključeva, oko 1746., oltar sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 21 - Nepoznati autor, Oltarna pala Presveto Trojstvo kruni Bogorodicu, oko 1746., oltar sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 22 - Nepoznati autor, Skulpture svetaca s nekadašnjeg glavnog oltara sv. Petra, oko 1746., franjevački samostan, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 23 - Nepoznati autor, Skulpture svetaca s nekadašnjeg glavnog oltara sv. Petra, oko 1746., franjevački samostan, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 24 - Nepoznati autor, Mojsije, oko 1742., glavni oltar župne crkve u Biškupcu kraj Varaždina (foto: Danko Šourek)

Slika 25 - Branjugova drvorezbarska radionica, Propovjedaonica, oko 1746., crkva sv. Petra, Cernik (baldahin) (foto: Ankica Radovanović)

Slika 26 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Oltar Bezgrešnog začeca, oko 1746., crkva sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 27 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Oltar sv. Antuna (nekada sv. Roka), oko 1746., crkva sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 28 - Nepoznati pavlinski slikar (?), Oltarna pala Blažena Djevica Marija Bezgrešno začeta, sredina XVIII. st, oltar Bezgrešnog začeca, crkva sv. Petra, Cernik (foto: Danko Šourek)

Slika 29 - Nepoznati pavlinski slikar (?), Oltarna pala sv. Ana podučava Mariju, sredina XVIII. st., atika oltara Bezgrešnog začeca, crkva sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 30 - Nepoznati pavlinski slikar (?), Oltarna pala sv. Rok sa sv. Fabijanom, Sebastijanom i Rozalijom, sred. XVIII. st., franjevački samostan, Cernik (detalj: sv. Sebastijan) (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 31 - Nepoznati pavlinski slikar (?), Oltarna pala Žalosna Bogorodica, sred. XVIII. st., atika oltara sv. Antuna, crkva sv. Petra, Cernik (Mirjana Repanić-Braun, *Barokno slikarstvo u franjevačkoj Provinciji sv. Ćirila i Metoda*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1999.)

Slika 32 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Sv. Joakim, oko 1746., oltar Bezgrešnog začeca, crkva sv. Petra, Cernik (foto: Danko Šourek)

Slika 33 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Sv. Lucija, oko 1746., oltar sv. Antuna, crkva sv. Petra, Cernik (foto: Danko Šourek)

Slika 34 - Branjugova drvorezbarska radionica (?), Sv. Blaž, oko 1746., oltar sv. Antuna, crkva sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 35 - Nepoznati autor, Oltar sv. Križa, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik (foto: Danko Šourek)

Slika 36 - Nepoznati autor, Oltar sv. Franje, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 37 - Nepoznati autor, Raspeće, Marija i Marija Magdalena, sred. XVIII. st., oltar sv. Križa, crkva sv. Petra, Cernik (foto: Danko Šourek)

Slika 38 - Nepoznati autor, Atika oltara sv. Križa, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 39 - Nepoznati autor, Sv. Ivan Kapistranski (lijevo) i sv. Bernardin Sijenski (desno), sred. XVIII. st., oltar sv. Franje, crkva sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 40 - Nepoznati autor, Atika oltara sv. Franje, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 41 - Nepoznati slikar, Oltarna pala Porcijunkulski oprost u središnjoj osi oltara sv. Franje, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik (foto: Ankica Radovanović)

Slika 42 - Nepoznati slikar, Oltarna pala sv. Antun s Djetetom Isusom, sred. XVIII. st., franjevački samostan, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 43 - Nepoznati slikar, Oltarna pala sv. Marija Magdalena, sred. XVIII. st., franjevački samostan, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 44 - Nepoznati slikar, Oltarna pala sv. Jeronima, sred. XVIII. st., refektorij franjevačkog samostana, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 45 - Nepoznati majstor, Sv. Petar, do 1768./69., pročelje crkve sv. Petra, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 46 - Nepoznati majstor, Sv. Pavao, do 1768./69., pročelje crkve sv. Petra, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 47 - Nepoznati majstor, Sv. Petar, do 1768./69., pročelje crkve sv. Petra, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

Slika 48 - Nepoznati autor, Oltar sv. Franje, sred. XVIII. st., crkva sv. Petra, Cernik (foto: Gabrijela Baričić)

9. BIBLIOGRAFIJA

9. 1. IZVORI

Nadbiskupijski arhiv Zagreb. Protokoli br.4/IV. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetače [1707.].

Nadbiskupijski arhiv Zagreb. Protokoli br. 29/I. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetače [1730.], [1746.].

Nadbiskupijski arhiv Zagreb. Protokoli br. 30/II. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetače [1757.].

Nadbiskupijski arhiv Zagreb. Protokoli br. 31/III. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetače [1761.], [1765.].

Nadbiskupijski arhiv Zagreb. Protokoli br. 31/IIIb. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetače [1771.].

Nadbiskupijski arhiv Zagreb. Protokoli br. 43/XV. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Gušče i Svetače [1866.].

9. 2. LITERATURA

Andelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006. [I. izdanje 1978.].

Doris Baričević, „Barokno kiparstvo“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, 219 – 238. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Doris Baričević, „Barokno kiparstvo – raskošni oltari i spomenici kugi“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1*, uredile Vesna Kusin, Branka Šulc, 366 – 379. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009.

Doris Baričević, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2008.

Doris Baričević, „Kiparstvo manirizma i baroka“, u: *Sveti trag: devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije: 1094 – 1994*, ur. Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski, 301 – 340. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, Institut za povijest umjetnosti, Muzejsko – galerijski centar, 1994.

Doris Baričević, „Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom“, u: *Kaj. Časopis za kulturu i prosvjetu* 5 – 6, Zagreb: svibanj-lipanj 1974., str. 178 – 181.

Doris Baričević, *Propovjedaonice 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1971.

Dubravka Botica, „Naručiteljska djelatnost Jurja Branjuga »biskupa graditelja«: Gradnja i opremanje župne crkve sv. Ladislava u Pokupskom kao odraz kulturnih i političkih ideja kraja 17. i prve polovine 18. stoljeća u Zagrebu“, u: *Croatia Christiana periodica* 63, Zagreb: 2009., str. 87 – 108.

Dubravka Botica, Danko Šourek, „Oltari u župnoj crkvi sv. Ladislava u Pokupskom – prilog tipologiji arhitekture oltara u XVIII. stoljeću“, u: *Portal. Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 5, Zagreb: 2014., str. 179 – 191.

Josip Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970.

Josip Buturac, „Župe arhiđakonata Since u XVIII. vijeku“, u: *Croatia sacra. Arkiv za crkvenu povijest Hrvata*, godina 1, Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare, 1931., str. 216 – 254.

Paškal Cvekan, *Kostajnica i franjevci*, Kostajnica, 1982.

Sanja Cvetnić, „Habsburški politički utjecaj i ikonografija sv. Ivana Nepomuka u Hrvatskoj“, u: *Hagiologija. Kultovi u kontekstu*, ur. Ana Marinković i Trpimir Vedriš, Zagreb: Leykam international, 2008.

Sanja Cvetnić, „Ikonografija i liturgija nakon Tridentskog sabora“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1*, uredile Vesna Kusin, Branka Šulc, 324 – 333. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009.

Sanja Cvetnić, *Ikonografija nakon Tridentskoga sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb: Filozofski fakultet, 2007.

ĐC [Đurđica Cvitanović], *Franjevački samostan i crkva sv. Antuna Padovanskog u Čuntiću*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 358.

ĐC [Đurđica Cvitanović], *Franjevački samostan i crkva sv. Antuna Padovanskog u Kostajnici*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 358.

Đurđica Cvitanović, „Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja“, u: *Sveti trag: devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije: 1094 – 1994*, ur. Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski, 233 – 270. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, Institut za povijest umjetnosti, Muzejsko – galerijski centar, 1994.

Elaborat istražnih konzervatorskih radova – Franjevački samostan u Cerniku. Južno i zapadno pročelje samostana, Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, 2011.

Eusebius Fermendžin, *Acta Bosnae. Potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Clavorum meridionalium, 1892.

Borislav Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih u kasnom srednjem vijeku“, u: *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 1 Požega: 2012., str. 107 – 130.

James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, preveo Marko Grčić, Zagreb: Školska knjiga, 1998. [1974.].

Anđela Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: Anđela Horvat, Kruno Prijatelj, Radmila Matejčić, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.

Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2015.

Katarina Horvat-Levaj, „Barokna franjevačka arhitektura provincija sv. Ladislava i sv. Ivana Kapistrana“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, 205 – 218. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Katarina Horvat-Levaj, „Barokna sakralna arhitektura – tragom Eugenove crkve“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1*, uredile Vesna Kusin, Branka Šulc, 334 – 347. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009.

KHL [Katarina Horvat-Levaj], *Našice – Franjevački samostan sa crkvom sv. Antuna Padovanskog*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., str. 361.

Franjo Emanuel Hoško, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000.

Emanuel Hoško, „Andrija Ivanagić“, u: *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, ur. Franjo Emanuel Hoško, Pejo Ćošković, Vicko Kapitanović, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, 2010., str. 243.

Emanuel Hoško, „Miho Pavunović i organizacija pastoralnog djelovanja u zapadnoj Slavoniji tijekom prve polovice 18. stoljeća“, u: *Sedam stoljeća Cernika*, ur. Tomislav Gjurić, 113 – 118. Zagreb: Hrvatsko društvo folklorista, Nakladna kuća „Dr. Feletar“, 1994.

Emanuel Hoško, „Mijo Pavunović“, u: *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, ur. Franjo Emanuel Hoško, Pejo Ćošković, Vicko Kapitanović, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, 2010., str. 437.

Julije Jančula, *Franjevci u Cerniku*, Nova Gradiška: Acra, 2011. [Slavonska Požega: „Aleksandar Tajkov“, 1980.]

Julije Jančula, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, Cernik: Julije Jančula, 1980.

Ernest Kramberger, „Samostan sv. Petra u Cerniku“, u: *Prosvjeta* 13 i 14, Zagreb: srpanj 1912.

Baltazar Adam Krčelić, *Annuae ili historija 1748 – 1767*, ur. Nikola Majnarić, preveo Veljko Gortan, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952.

SKR [Sandra Križić Roban], *Cernik – crkva i samostan*, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice*

utemeljenja, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, katalogska jedinica. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Mijo Korade, „Franjo Thauszy 1751.-1769.“, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. Juraj Batelja, Zagreb: Školska knjiga, 1995., str. 405 – 411.

Olga Maruševski, „Franjevačke crkve u obzoru 19. stoljeća“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, 261 – 271. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Marija Mirković, „Franjevačka ikonografija i ikonologija prostora“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, 131 – 148. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Marija Mirković, „Barokna oprema cerničke franjevačke crkve i poruka njezinog likovnog sadržaja“, u: *Sedam stoljeća Cernika*, uredio Tomislav Gjurić, 61 – 72. Zagreb: Hrvatsko društvo folklorista, 1994.

Marija Mirković, „Barokna sakralna ikonografija na području Zagrebačke biskupije“, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 18/1994.b, Zagreb, str. 129 – 151.

Marija Mirković, „Franjevci i likovna umjetnost u kontinentalnom dijelu Hrvatske“, u: *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, ur. Emanuel Hoško, Marija Mirković, Vitomir Belaj, Zagreb: Zagrebačka tiskara, 1992.

Marija Mirković, „Ikonografija sv. Ladislava na području Zagrebačke (nad)biskupije“, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb: 1094-1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, glavni i odgovorni urednik Antun Škvorčević, 579 – 591. Zagreb: Nadbiskupija zagrebačka, 1995.

Marija Mirković, „Ugarski sveci u hrvatskoj likovnoj umjetnosti“, u: *Hrvatska-Mađarska: stoljetne književne i likovno-umjetničke veze = Horvátország-Magyarország: évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok*, uredila Jadranka Damjanov, mađarske tekstove na hrvatski prevela Fehér Tilda, 18 – 26. Zagreb: The Croatian Writers` Assosiation, 1995.

Mirjana Repanić-Braun, „Barokno slikarstvo“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur.

Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, 239 -260. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Mirjana Repanić-Braun, „Barokno slikarstvo – odsjaji oltarnih slika“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. I*, uredile Vesna Kusin, Branka Šulc, 380 – 389. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009.

Mirjana Repanić-Braun, *Barokno slikarstvo u franjevačkoj Provinciji sv. Ćirila i Metoda*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1999.

Mirjana Repanić-Braun, *Barokno slikarstvo u Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2004.

Mirjana Repanić-Braun, „*De sacris imaginibus – grafički predlošci i sakralno slikarstvo poslijetridentskog razdoblja: primjeri iz likovne baštine sjeverne Hrvatske*“, u: *Tridentska baština: katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama. Zbornik radova*, glavna urednica Romana Horvat, 293 – 306. Zagreb: Matica hrvatska, Katolički bogoslovni fakultet, Filozofski fakultet Družbe Isusove, 2016.

Ivan Roth, *Javni spomenici sv. Ivana Nepomuka u istočnoj Slavoniji*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2016.

Ante Sekulić, „Juraj Branjug 1723. – 1748.“, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. Juraj Batelja, Zagreb: Školska knjiga, 1995., str. 392 – 397.

Margareta Turkalj-Podmanicki, *Sakralna arhitektura prve polovice 18. stoljeća na području današnje Đakovačko-osječke nadbiskupije*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015.

Selçuk Ural, „Pakrački sandžak u drugoj polovici 16. stoljeća“, u: *Scrinia slavonica* 11 (2011.), str. 61 – 78

Diana Vukičević-Samaržija, „Srednjovjekovna umjetnost u franjevačkim samostanima koji su pripali provinciji sv. Ćirila i Metoda“, u: *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, ur. Marija Mirković, fra Franjo Emanuel Hoško, 159 – 171. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Diana Vukičević-Samaržija, Katarina Horvat-Levaj, Davorin Stepinac, *Velika – Župna crkva sv. Augustina. Povijesno-građevni razvoj i valorizacija. Prijedlog konzervatorskih smjernica*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2013.

Rudolf Wittkower, *Art and Architecture in Italy 1600-1750*, The Pelican History of Art, Penguin Books, 1978. [1. izdanje 1958.]

Mrežne stranice:

Hrvatska enciklopedija - <http://www.enciklopedija.hr/>

Proleksis enciklopedija - <http://proleksis.lzmk.hr/>

Rimski martirologij - <http://www.liturgialatina.org/martyrologium/00.htm>